

TÜBİTAK
PROJE ÖZET BİLGİ FORMU

Proje Yürütücüsü:	Doç. Dr. HALDUN NARMANLIOĞLU
Proje No:	122G140
Proje Başlığı:	Suriyeli Göçmenlerin Entegrasyon Bağlamında Dijital Okuryazarlık Ve Dijital Vatandaşlık Seviyelerinin Araştırılması
Proje Türü:	Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Yenilikçi Çözümler Araştırma Projeleri Destekleme Programı
Proje Süresi:	12 Ay
Araştırmacılar:	SERKAN BAYRAKCI
Danışmanlar:	
Projenin Yürütüldüğü Kuruluş ve Adresi:	MARMARA Ü. İLETİŞİM F. GAZETECİLİK B.
Projenin Başlangıç ve Bitiş Tarihleri:	01/12/2022 - 01/12/2023
Onaylanan Bütçe:	133850.0
Harcanan Bütçe:	62407.69
Öz:	<p>Madun kesimler arasında bulunan göçmenlerin entegrasyonu için dijital iletişim ortamı önemli bir kaynak durumundadır. Farklı ülkelerde göçmenler üzerine yapılan araştırmalarda entegrasyon için dijital ortamın yoğunlukla kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Türkiye 4 milyona yakın Suriyeli göçmene ev sahipliği yapmaktadır. Suriyedeki karışıklık hemen çözülsün bile göçmenlerin geri dönüşü uzun vadede ele alınabilecek konular arasındadır. Mevcut koşullarda Suriyeli göçmenlerin entegrasyonu önemli bir problemdir.</p> <p>Bu proje kapsamında maduniyet çalışmalarının, Madun konuşabilir mi? ve Madun duyulabilir mi? şeklindeki iki sorusu ödünç alınarak bir araştırma sorusu geliştirilmiştir, Madun göçmen dijital vatandaş olabilir mi? Bu yolla Türkiye'deki madun göçmenlerin entegrasyona yönelik dijital okuryazarlıklarının ölçülmesi ve dijital vatandaş olabilmelerinin önündeki imkân ve engellerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Proje kapsamında bir karma araştırma yöntemi olarak açıklayıcı ardışık desen kullanılmıştır. Önce göçmenlerin dijital okuryazarlık seviyeleri nicel yöntemle ölçülmüştür. Ardından dijital vatandaşlık çerçevesinde derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Dijital vatandaşlık çerçevesinde değerlendirilen sosyalleşme, politik katılım, ekonomik faaliyet ve eğitim alanındaki olanaklar ve sorunlar araştırılmıştır. Nicel araştırmada Suriyeli göçmenlerin genel olarak dijital okuryazarlık seviyelerinin ortalamanın altında ve zayıf olduğu belirlenmiştir. Eğitim durumu, gelir düzeyi, cinsiyet gibi değişkenler bazında yapılan karşılaştırmalarda dijital okuryazarlık düzeyi açısından büyük farklar bulunmamıştır. Yalnız 26-35 yaş arasındaki göçmenlerin dijital okuryazarlık seviyelerinin diğer yaş gruplarına göre anlamlı bir biçimde yüksek olduğu tespit edilmiştir. Dijital vatandaşlık pratikleri araştırılan göçmenlerin özellikle sosyalleşme ve politik katılım gibi imkanlardan önyargı ve korku gibi etkenlerden dolayı yararlanmadıkları, suskun kaldıkları belirlenmiştir. Ekonomik faaliyet alanında ise Suriyelilerin özellikle dil sorunları nedeniyle kendi içlerine kapandığı, iş bulma, ticaret gibi etkinlikleri dijital ortamda yalnız kendi aralarında sürdürdükleri ortaya çıkmıştır. Suriyeli göçmenlerin en fazla eğitim alanında etkin oldukları tespit edilmiştir. Buna göre Suriyeliler özellikle günlük konuşma için Türkçe öğrenmek, Türkiye'yi tanımak ve kendi kişisel gelişimleri için dijital ortamı yoğunlukla kullanmaktadır. Proje çerçevesinde dijital vatandaşlık imkanlarının Türkçe öğrenmek dışında entegrasyona yönelik olumlu bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.</p>

Abstract:	<p>The digital communication is an important resource for the integration of migrants, who are among the subaltern groups. Research on migrants in different countries has revealed that digital media is used extensively for integration. Turkey is home to nearly 4 million Syrian migrants. Even if the unrest in Syria is resolved immediately, the return of migrants is among the issues that can be addressed in the long term. Under current conditions, the integration of Syrian migrants is an important problem.</p> <p>Within the scope of this project, a research question was developed as Can the subaltern immigrant become a digital citizen?, by borrowing two questions of subalternity studies, Can the subaltern speak? and Can the subaltern be heard? In this way, it is aimed to measure the digital literacy of the subaltern migrants in Turkey towards integration and to reveal the opportunities and obstacles to their becoming digital citizens. Within the scope of the project, an explanatory sequential design was used as a mixed research method. First, the digital literacy levels of immigrants were measured quantitatively. Then, in-depth interviews were conducted within the framework of digital citizenship. Opportunities and problems in the areas of socialization, political participation, economic activity and education, which are considered within the framework of digital citizenship, were investigated.</p> <p>In the quantitative research, it was determined that the digital literacy levels of Syrian immigrants were generally below average and weak. Comparisons based on variables such as education level, income level and gender did not reveal significant differences in terms of digital literacy levels. Only the digital literacy levels of immigrants between the ages of 26-35 were found to be significantly higher than other age groups.</p> <p>It was determined that migrants whose digital citizenship practices were investigated did not benefit from opportunities such as socialization and political participation due to factors such as prejudice and fear, and remained silent. In the economic activity category, it has been revealed that Syrians are closed in on themselves, especially due to language problems, and that they carry out activities such as finding a job and trade only among themselves in the digital environment. Syrian migrants have been found to be most active in the field of education. Accordingly, Syrians intensively use the digital environment to learn Turkish for daily conversation, to get to know Turkey and for their personal development. Within the framework of the project, it was concluded that digital citizenship opportunities did not have a positive effect on integration other than learning Turkish.</p>
Anahtar Kelimeler:	Göçmen, Dijital Okuryazarlık, Dijital Vatandaşlık, Entegrasyon, Suriyeli Göçmenler, Dijital İletişim
Fikri Ürün Bildirim Formu Sunuldu Mu?:	Evet
Projeden Yapılan Yayınlar:	1- Surviving in the Digital Space: Digital Literacy of Syrian Immigrants in Turkey (Makale - null),

ÖNSÖZ

Türkiye’de yaşayan en büyük göçmen grubu olan Suriyelilerin entegrasyon bağlamında dijital okuryazarlık ve dijital vatandaşlık pratiklerine odaklanan 122G140 numaralı bu proje, TÜBİTAK tarafından 3005- Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Yenilikçi Çözümler Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında desteklenmiştir.

Proje 01 Aralık 2022 – 01 Aralık 2023 tarihleri arasında yürütücü Doç. Dr. Haldun Narmanlıoğlu ve araştırmacı Doç. Dr. Serkan Bayrakcı tarafından gerçekleştirilmiştir. Yürütücü ve araştırmacı dışında projede iki lisans öğrencisi bursiyer olarak görev almıştır. Bunun yanında 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen büyük depremin hemen ardından TÜBİTAK tarafından hayata geçirilen BİÇABA-Birlikte Çalışıp Birlikte Başaracağız Burs Programı kapsamında lisans, yüksek lisans, doktora ve doktora sonrası olmak üzere 4 bursiyer proje çalışmalarına destek vermiştir. İki aşamalı olarak tasarlanan projenin birinci aşamasında Dijital Okuryazarlık Ölçeği Arapça kültürüne uyarlanarak çevrim içi ve yüzyüze Suriyeli göçmenlere uygulanmıştır. İkinci aşamada gerek çevrim içi gerek yüz yüze derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Çalışmamıza destek veren görüştüğümüz her bir kişiye minnettarız. Bütün katkıları için TÜBİTAK ve Marmara Üniversitesi’ne çok teşekkür ediyoruz.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
TABLO VE ŞEKİL LİSTELERİ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
1. GİRİŞ	1
2.1 Dijital İletişim ve Entegrasyon	2
2.2 Dijital Ortamda Var Olabilmek	3
2.3 Dünyada ve Türkiye’de Göçmen Araştırmaları.....	6
2.4 Madunun Konuşabilmesi ve Duyulabilmesi	8
3. GEREÇ VE YÖNTEM.....	10
4.1 Dijital Okuryazarlık Ölçeği’nin Arapça’ya Adaptasyonu	14
4.1.1 Keşfedici faktör analizi.....	14
4.1.2 Güvenirlilik ve tanımlayıcı analizler.....	18
4.1.3 Doğrulayıcı faktör analizi	18
4.2 Suriyeli Göçmenlerin Dijital Okuryazarlık Seviyeleri	19
4.3 Suriyeli Göçmenlerin Dijital Vatandaşlık Pratikleri.....	27
4.3.1 Sosyal etkileşim	29
4.3.1.1 Gözetim korkusu ve bağların zayıflaması	30
4.3.1.2 Yeni bağların önündeki engel: Önyargı.....	33
4.3.1.3 Kadın erkek ilişkileri ve evlilik.....	37
4.3.2 Politik katılım	38
4.3.2.1 Misafirin suskunluğu	39
4.3.2.2 Suriye’yi uzaktan izlemek	43
4.3.3 Ekonomik faaliyet	45
4.3.3.1 Göçmen ağlarından çalışma hayatına	46
4.3.3.2 İçine kapalı ticaret	47
4.3.4 Eğitim.....	49
4.3.4.1 Türkçe ve Türk kültürü.....	49
4.3.4.2 Kendini geliştirme.....	51
5. TARTIŞMA	53
5.1 Dijital okuryazarlık ve göçmenler	53
5.2 Dijital vatandaşlık kategorileri	54

6. SONUÇ VE ÖNERİLER	61
KAYNAKLAR	66
EK 1	79
EK 2	80

TABLO VE ŞEKİL LİSTELERİ

Grafik 1. Yamaç grafiği.....	14
Tablo 1. Faktör yükleri.....	15
Tablo 2. Arapça uyarlama çalışmasının güvenirlik ve ortalama değerleri	17
Tablo 3. Suriyeli göçmenlere uygulanan çalışmanın güvenirlik ve ortalama değerleri.....	20
Tablo 4. Demografik değerşkenler.....	22
Tablo 5. Dijital okuryazarlık skorları.....	24
Tablo 6. Karşılaştırma analizi.....	26

ÖZET

Madun kesimler arasında bulunan göçmenlerin entegrasyonu için dijital iletişim ortamı önemli bir kaynak durumundadır. Farklı ülkelerde göçmenler üzerine yapılan araştırmalarda entegrasyon için dijital ortamın yoğunlukla kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Türkiye 4 milyona yakın Suriyeli göçmene ev sahipliği yapmaktadır. Suriye'deki karışıklık hemen çözülsün bile göçmenlerin geri dönüşü uzun vadede ele alınabilecek konular arasındadır. Mevcut koşullarda Suriyeli göçmenlerin entegrasyonu önemli bir problemdir.

Bu proje kapsamında maduniyet çalışmalarının “madun konuşabilir mi?” ve “madun duyulabilir mi?” şeklindeki iki sorusu ödünc alınarak bir araştırma sorusu geliştirilmiştir: “Madun göçmen dijital vatandaş olabilir mi?” Bu yolla Türkiye'deki madun göçmenlerin entegrasyona yönelik dijital okuryazarlıklarının ölçülmesi ve dijital vatandaş olabilmelerinin önündeki imkân ve engellerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Proje kapsamında bir karma araştırma yöntemi olarak açıklayıcı ardışık desen kullanılmıştır. Önce göçmenlerin dijital okuryazarlık seviyeleri nicel yöntemle ölçülmüştür. Ardından dijital vatandaşlık çerçevesinde derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Dijital vatandaşlık çerçevesinde değerlendirilen sosyalleşme, politik katılım, ekonomik faaliyet ve eğitim alanındaki olanaklar ve sorunlar araştırılmıştır.

Nicel araştırmada Suriyeli göçmenlerin genel olarak dijital okuryazarlık seviyelerinin ortalamasının altında ve zayıf olduğu belirlenmiştir. Eğitim durumu, gelir düzeyi, cinsiyet gibi değişkenler bazında yapılan karşılaştırmalarda dijital okuryazarlık düzeyi açısından büyük farklar bulunamamıştır. Yalnız 26-35 yaş arasındaki göçmenlerin dijital okuryazarlık seviyelerinin diğer yaş gruplarına göre anlamlı bir biçimde yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Dijital vatandaşlık pratikleri araştırılan göçmenlerin özellikle sosyalleşme ve politik katılım gibi imkanlardan önyargı ve korku gibi etkenlerden dolayı yararlanmadıkları, “suskun” kaldıkları belirlenmiştir. Ekonomik faaliyet alanında ise Suriyelilerin özellikle dil sorunları nedeniyle kendi içlerine kapandığı, iş bulma, ticaret gibi etkinlikleri dijital ortamda yalnız kendi aralarında sürdürdükleri ortaya çıkmıştır. Suriyeli göçmenlerin en fazla eğitim alanında etkin oldukları tespit edilmiştir. Buna göre Suriyeliler özellikle günlük konuşma için Türkçe öğrenmek, Türkiye'yi tanımak ve kendi kişisel gelişimleri için dijital ortamı yoğunlukla kullanmaktadır. Proje çerçevesinde dijital vatandaşlık imkanlarının Türkçe öğrenmek dışında entegrasyona yönelik olumlu bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göçmen, dijital okuryazarlık, dijital vatandaşlık, entegrasyon, Suriyeli göçmenler, dijital iletişim

ABSTRACT

The digital communication is an important resource for the integration of migrants, who are among the subaltern groups. Research on migrants in different countries has revealed that digital media is used extensively for integration. Turkey is home to nearly 4 million Syrian migrants. Even if the unrest in Syria is resolved immediately, the return of migrants is among the issues that can be addressed in the long term. Under current conditions, the integration of Syrian migrants is an important problem.

Within the scope of this project, a research question was developed as "Can the subaltern immigrant become a digital citizen?", by borrowing two questions of subalternity studies: "can the subaltern speak?" and "can the subaltern be heard?" In this way, it is aimed to measure the digital literacy of the subaltern migrants in Turkey towards integration and to reveal the opportunities and obstacles to their becoming digital citizens. Within the scope of the project, an explanatory sequential design was used as a mixed research method. First, the digital literacy levels of immigrants were measured quantitatively. Then, in-depth interviews were conducted within the framework of digital citizenship. Opportunities and problems in the areas of socialization, political participation, economic activity and education, which are considered within the framework of digital citizenship, were investigated.

In the quantitative research, it was determined that the digital literacy levels of Syrian immigrants were generally below average and weak. Comparisons based on variables such as education level, income level and gender did not reveal significant differences in terms of digital literacy levels. Only the digital literacy levels of immigrants between the ages of 26-35 were found to be significantly higher than other age groups.

It was determined that migrants whose digital citizenship practices were investigated did not benefit from opportunities such as socialization and political participation due to factors such as prejudice and fear, and remained silent. In the economic activity category, it has been revealed that Syrians are closed in on themselves, especially due to language problems, and that they carry out activities such as finding a job and trade only among themselves in the digital environment. Syrian migrants have been found to be most active in the field of education. Accordingly, Syrians intensively use the digital environment to learn Turkish for daily conversation, to get to know Turkey and for their personal development. Within the framework of the project, it was concluded that digital citizenship opportunities did not have a positive effect on integration other than learning Turkish.

Keywords: Immigrant, digital literacy, digital citizenship, integration, Syrian immigrants, digital communication

1.GİRİŞ

Türkiye göç güzergahı bir ülke olarak uzun yıllardır göçmenler için hem hedef hem transit ülke özelliğine sahiptir. Türkiye’de yaşayan göçmenler toplumsal hiyerarşi içerisinde “yaşam mücadelesi” veren görünmez bir yığın parçasıdır (Altıntaş, 2014: 256). Asya, Ortadoğu ve hatta Afrika ülkelerinden geliş ve geçişlerin yoğun görüldüğü Türkiye tarihindeki en büyük göç dalgası Suriye iç savaşının hemen sonrasında yaşanmıştır. Geçmişteki göç akınlarında göçmenler Türkiye’de belirli bir süre kaldıktan sonra ayrılırlar da zamanla geride kalıcı bir mülteci nüfus oluşmuştur (İçduygu ve Toktamış, 2005).

Göç İdaresi Başkanlığı’nın verilerine göre Türkiye’de toplam 3.559.041 Suriyeli göçmen bulunmaktadır (GİB, 2023). Suriyeli göçmenler üzerine yapılan bir araştırmada ise ankete katılan 1156 kişiden 1074’ü (yaklaşık %93) Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak istediğini belirtmiştir (Akın ve Boztaş, 2020: 57). Göçmenlerin büyük çoğunluğunun vatandaşlık alamayacağı gerçeği ortadadır. Suriye’de siyasi ve askeri karışıklığın hemen çözülmesinin zor olduğu bilinmektedir. Sorunlar çözülsün bile göçmenlerin geri dönüşü çok uzun vadede ele alınabilecek konular arasındadır. Dolayısıyla uzun süreli misafirler olarak göçmenlerin entegrasyonu Türkiye’nin önündeki problemler arasındadır.

Suriye’deki olayların ardından göç dalgasından etkilenen farklı ülkelere bakıldığında entegrasyon sorununun akademinin önemli ilgi alanları arasına girdiği görülmektedir. Sorunun çözümü için önemli potansiyeller barındıran dijital iletişim ortamı son yıllarda giderek artan bir oranda araştırılmaktadır. Yapılan araştırmalarda dijital iletişim ortamının madun göçmenler açısından entegrasyonun farklı boyutları için önemli bir kaynak olduğu sonucu ortaya çıkmıştır (Ayón vd., 2018; Drolet ve Moorthi, 2018). Avrupa’da özellikle Suriyeli göçmenler üzerine yapılan araştırmalarda entegrasyon için dijital ortamın yoğunlukla kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Göçmenler başta misafir oldukları ülkenin dilini öğrenmek üzere entegrasyonun farklı boyutlarında yoğun bir biçimde dijital ortamdaki faydalanmaktadır. Dolayısıyla günümüzde dijital iletişim ortamını sosyalleşme, politik katılım / kendini ifade, ekonomi ve eğitim / kendini geliştirme alanlarında aktif bir biçimde kullanmayı ifade eden dijital vatandaşlık entegrasyon sorunlarının aşılmasında önemli bir fırsattır.

Göçmenlerin konumlarını anlamlandırmak için başvurulan kavramlardan biri maduniyettir. Her ne kadar çoklu ve zengin bir anlama sahip olsa da madun genel çerçevesiyle altta olanı, öteki olanı, sesi çıkmayanı, toplumsal entegrasyondan uzak olanı ifade etmektedir. Göçmenler anavatanında güven veren vatandaş statüsündeyken, transit veya hedef ülke açısından yabancı (foreigner), vatandaş olmayan (non-national) kişiler olarak değerlendirilir. Bu proje kapsamında maduniyet çalışmalarının “madun konuşabilir mi?” ve “madun duyulabilir mi?” şeklindeki iki temel sorusu ödüncü alınarak bir araştırma sorusu geliştirilmiştir: “Madun göçmen

dijital vatandaş olabilir mi?” Bu yolla Türkiye’deki madun göçmenlerin entegrasyona yönelik dijital okuryazarlıklarının ölçülmesi ve dijital vatandaş olabilmelerinin önündeki imkân ve engellerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Proje kapsamında önce nicel yöntemle göçmenlerin dijital okuryazarlıkları ölçülmüştür. Çünkü dijital vatandaşlığın ön şartı belirli düzeyde dijital araçları kullanabilme becerisine yani dijital okuryazarlığa sahip olmaktır. Ardından dijital vatandaşlık çerçevesinde derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Araştırmayla Suriyeli göçmenlerin dijital vatandaşlığı oluşturan ana temalarında nasıl etkinlik gösterdiği, ne tür sorun veya engellerle karşılaştıkları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Dünyada en fazla Suriyeli göçmene ev sahipliği yapan Türkiye, maddi kaynaklarını ve insan gücünü seferber etmek durumunda kalmıştır. Avrupa Birliği ve Ortadoğu başta olmak üzere politik ilişkilerinde göçmen sorunu listenin üst sıralarındadır. Entegrasyon çerçevesinde dijital iletişim teknolojilerinin sunduğu fırsatlardan yararlanılması politik, sosyal ve ekonomik açıdan büyük önem taşımaktadır.

Türkiye’de göçmenler bugüne kadar ağırlıklı olarak güvenlik sorunları, Avrupa Birliği ve hukuk çerçevesinde incelenmiştir (Kuz, 2015; Genç, 2016). İletişim alanındaki çalışmalar ise göçmenlerin basında ve sinemada nasıl temsil edildikleri (Gültekin, 2019) temalarıyla sınırlıdır. Türkiye’de dijital vatandaşlık, maduniyet ve entegrasyon bağlamında bir araştırma bulunmamaktadır. Projenin literatürdeki bu eksikliği doldurarak daha hızlı, etkili ve ekonomik entegrasyon politikalarının geliştirilmesi için ilgili kurum ve kuruluşlara enformasyon alt yapısı sağlaması hedeflenmektedir. Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de göçmenlere karşı negatif bakışın, hatta nefret söyleminin artması maduniyeti yeniden üretmektedir. Dijital iletişim ortamı göçmenlere “konuşabilme” ve “duyulabilme” fırsatı sunmaktadır. Proje kapsamında dijital iletişim teknolojilerinin sosyal etki olarak göçmenin maduniyet hallerinin aşılmasında ne ölçüde kullanılabileceğinin ortaya konulması hedeflenmiştir.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

2.1 Dijital İletişim ve Entegrasyon

Literatüre bakıldığında dijital iletişim araçlarıyla madun göçmenlerin entegrasyon süreçleri arasında değişik düzeylerde ilişki bulunduğu görülmektedir. Örneğin Kanada’da Suriyeli göçmenler üzerine yapılan araştırmalara göre, resmi dil öğrenmek, iş bulmak, eğitim ve deneyimi artırmak ve sosyal entegrasyon göçmenlerin karşılaştığı sorunlardır. Bu sorunları aşmak için diğer göçmen gruplarının aksine Suriyelilerin artan bir oranda sosyal medyadan faydalandıkları tespit edilmiştir (Drolet ve Moorthi, 2018: 104). Amerika’da Meksika göçmenleri üzerine yapılan bir araştırmada ise ebeveynlerin çocuklarını kültürel sosyalizasyona

hazırlamak için internet kaynaklarından yararlandıkları belirlenmiştir (Ayón vd., 2018). Birçok Suriyeli göçmenin hedefinde bulunan Avrupa ülkelerinde yapılan araştırmalarda da benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır. İsveç'te Suriyeli göçmenler üzerine yapılan bir çalışmada entegrasyon için ailelerin çocuklarına Netflix dizilerini değişik dillerde izlettikleri, yabancı dillerini geliştirmek için Youtube izlemelerine izin verdikleri belirlenmiştir. Bunun yanında aileler çocuklarının kendi ana dillerini de unutmaması için Youtube üzerinden eğitici videolardan yararlanmaktadır. İnternet sayesinde medya kanallarını çeşitlendiren göçmenlerin, en çok takip ettikleri programlar arasında politik içerikler, belgeseller ve eğitim programları bulunmaktadır. Göçmenlerin kendi anavatanlarında daha çok kablo ve uydu televizyonları ağırlıklı bir medya tüketim alışkanlıkları bulunurken, göçmen olduktan sonra daha fazla internet içeriği tükettikleri ortaya çıkmıştır (Khoja, 2020: 42-46). Hollanda'daki göçmenler üzerine araştırma yapan Alencar ve Tsagkroni'ye (2019) göre göçmenlerin yoğun enformasyona ihtiyaçları bulunmaktadır. Göçmenler için yeni iletişim teknolojileri yalnız misafir ülkedeki sistemin anlaşılması için bir enformasyon kaynağı değildir, aynı zamanda kültürel entegrasyon süreçlerinin de önemli bir parçasıdır. Yine Alencar ve Tsagkroni'ye (2019) göre Hollanda'daki göçmenler sosyal medya üzerinden yerel topluluklarla köprüler kurarak kültür hakkında enformasyon edinmektedir. Khoja'ya göre (2020: 69) dijital ortam, mültecilerin yerleştiği yeni ortamla başa çıkmasının bir aracıdır. Göçmenlerin günlük hayatının temel bir parçasıdır. Dijital medya tüketimi hem geride bıraktıklarıyla iletişimde kalmak hem misafir oldukları ülkede konumlarını belirlemek için önemlidir. Dijital dünya göçmenlerin entegrasyon süreçlerinin farklı yönlerini desteklemektedir. Avrupa'da göçmenlerin sosyal entegrasyonu bağlamında yapılan araştırmalara göre dijital teknolojiler göçmenlerin bilgi ve entegrasyon ihtiyaçlarının yanında yerel toplulukların beklentilerinin öğrenilmesi konusunda da önemli rol oynamaktadır (Fisher, 2018; Maitland, 2018). Hollanda'da Leurs (2017) ve Avusturya'da Kaufmann (2018) tarafından yapılan araştırmalara göre dijital teknolojiler, göçmenlerin bilgi alışverişi, ev sahibi toplulukla kültürlerarası iletişimi ve hem kendi hem de ev sahibi ülkelerdeki aile, arkadaşlar ve mülteci ağlarıyla olan bağlantılarını teşvik edebilmektedir. Coğrafi uzak bir örnek olarak Yeni Zelanda'da yapılan bir araştırmaya göre (Andrade ve Doolin, 2016) yeni iletişim teknolojileri göçmenlerin bir yandan kendi kimliklerini korurken diğer yandan misafir ülkede sosyal bağlılıklarını destekleyici rol oynamaktadır. Ancak dijital iletişim ortamı yoluyla entegrasyonun ilerletilebilmesi için belirli seviyede dijital iletişim becerisine yani dijital okuryazarlığa sahip olmak ve dijital ortamın imkân ve fırsatlarından aktif bir biçimde yararlanabilmek gerekmektedir.

2.2 Dijital Ortamda Var Olabilmek

Ekonomik, kültürel, sosyal ve kişisel alanlar başta olmak üzere yaşamın hemen her alanına etki eden dijital dünyada var olabilmenin temel şartı dijital okuryazarlığa sahip olmaktır. Avrupa

Komyonu tarafından geliştirilen ve dijital olarak yetkin olmanın ne anlama geldiğini açıklama amacıyla oluşturulan Avrupa Dijital Yetkinlik Çerçevesi (DigComp: the European Digital Competence Framework) ilk olarak 2013'te oluşturulmuştur. Bu çerçeve süreç içinde farklı paydaşlarla proje olarak geliştirilmiş ve vatandaşlara yönelik uygulanmaya başlanmıştır. Amacı Avrupa vatandaşlarının dijital yetkinliklerini geliştirmek, bunun için yasa ve politikalara destek olmak ve hedef gruplara eğitim programları geliştirmek olan DigComp1.0 ve 2.0 literatürde en fazla referans verilen kaynaklardan biri olma özelliğindedir. Dijital okuryazarlık enformasyonu ve enformasyon kaynaklarını değerlendirebilme, dijital dönüşümün getirdiği risklerin farkında olabilme ve en genel ifadeyle de dijital çağa uyum sağlayabilmek için gerek duyulan yetkinliklerin bütünü olarak tanımlanabilir. Dijital vatandaş olabilmek için öncelikle belirli bir seviyede dijital okuryazarlık gerekmektedir. Nettaş (netizen), siber yurttaş (cybercitizen), dijital vatandaş (digital citizen) veya çevrimiçi vatandaş (online citizen) kavramları ise dijital ortamın imkân ve fırsatlarından aktif bir biçimde yararlanabilen insanları tanımlamak için kullanılmaktadır. Değişik çalışmalarda dijital vatandaşlar günlük hayatta dijital teknolojiler vasıtasıyla yayılan sosyal, kültürel, politik, eğitsel ve ekonomik konulara ilgi gösteren aktif kişiler olarak tanımlanmaktadır (Ohler, 2012; Hollandsworth vd. 2011; Ribble, 2004; Berson ve Berson, 2003). Melez bir kavram hakkında kapsayıcı bir tanımlama yapmanın zorluğuna rağmen denilebilir ki; dijital vatandaşlık mekân ve beden kısıtlarının aşıldığı yeni iletişim ortamında bireyin sosyal, politik, ekonomik ve eğitsel alandaki edip eyleme özelliklerini tarif etmektedir (Narmanlıoğlu, 2013: 65-66). Klasik vatandaşlık merkezi yapı, ulusal sınır, zorunlu aidiyet ve toplumsal / kültürel mekânla sınırlı belirlenmişlik gibi özellikleri içerirken, dijital vatandaşlık ademi merkeziyet, küresel aidiyet, sanal mekân, iradi seçim / aidiyet, sınırsız toplumsal / kültürel ilişki imkanlarına kapı aralamaktadır. Dijital yurttaşlık herkese açık olması, belirli bir onay merkezine / gücüne ihtiyaç duymaması, hiyerarşik olmayan ağ tipi iletişim yoluyla gerçekleşmesi bakımından madun için önemli potansiyeller barındırmaktadır. Dijital vatandaşlık hakkındaki literatürün genel eğilimine bakılarak bu araştırma projesine de temel olacak 4 ana tema belirlenmiştir:

a-Sosyal etkileşim: Nettaşlık "topluluğa çevrimiçi katılım kabiliyeti" (Mossberger vd. 2007:1) olarak tanımlanabilir. Yeni iletişim ağları "kişileri, kuruluşları ve bilgiyi birbirine bağladığında bilgisayar destekli sosyal ağ haline gelirler" (Wellman, 2001). İnternetin bireyleri klasik vatandaşlığın ötesinde sivil yaşama daha aktif katılmaları için güçlendirmektedir (Choi, 2016: 566). Bu yönüyle dijital yurttaşlığın ayırt edici özelliklerinden biri teritoryal vatandaşlığa kıyasla potansiyel olarak sınırsız bir sosyal ağa ulaşma imkanını sağlamasıdır. Dijital ortamdaki sosyalleşme yoluyla tıpkı fiziki sosyalleşmede olduğu gibi insani olan bütün paylaşımlar gerçekleştirilebilmektedir: Dedikodu, flört, tartışma, beyin fırtınası, oyun oynama, laflama, bilgi değişimi, arkadaş bulma, duygusal destek sağlama... (Rheingold, 1999: 414). Göçmen için

hem ayrılmak zorunda kaldığı ve geride bıraktığı eski sosyal ağıyla iletişimini sürdürmek, hem Türkiye’de kendi kültürel aidiyet çevresiyle iletişimi devam ettirmek için dijital vatandaşlık önemli bir pratiktir. Türkiye’deki azınlıklar üzerine yapılmış bir araştırmada dijital vatandaşlık pratikleri yoluyla cemaat bağlarının sürdürülebildiği ortaya çıkmıştır (Akkuş, 2017).

b-Politik katılım: İnternet sivil toplum içerisinde inisiyatiflerin (Timisi, 2003: 191) bir araya gelmelerine imkân tanımaktadır. Hak arayışındaki topluluklar uluslararası düzeyde taban ve güç kazanabilmektedir. Dijital vatandaşlık sosyal adalet, insan hakları gibi konularda marjinal olarak görülen seslerin duyulmasına imkân sağlamaktadır (Choi, 2016: 587). Küresel irtibat sayesinde değişik sosyal paylaşım sayfalarında, bloglarda, mail gruplarında, haber mecralarında insan haklarından, çevre sorunlarına, hayvan haklarından, toplumsal cinsiyet tartışmalarına, politik müzakereden dini konulara kadar çok farklı konular insanların ilgilerine sunulmaktadır. Yeni iletişim ortamında gelişen ağlar sayesinde eski geleneksel medyanın duymazdan geldiği mikro gruplar dahi kendi varlıklarını ortaya koyabilmektedir (Narmanlıoğlu, 2013: 445-446). Dijital vatandaşlar internet ortamında politik katılım yoluyla toplumsal, ekonomik, kültürel sorunlar doğrultusunda insanların çevrimiçi desteğini sağlayabilmekte, bu yolla geleneksel medyada gündem haline gelebilmekte ve yetkililerin dikkatini çekebilmektedir.

c-Ekonomik faaliyet: Dijital yurttaşlık kavramının önemli diğer bir bağı enformasyon teknolojilerinin lokomotif pozisyonuna yükselmeye başladığı ekonomi alanında ortaya çıkmaktadır. Elektronik ticaretten üretime, bankacılıktan taşımacılığa, sağlıktan diğer sektörlere kadar bilgi yoğun ve enformasyon teknolojisi yoğun bir ekonomik yapılanma önemini artırmaktadır (Johns, 2007:21-25). Enformasyon teknolojileri iş süreçlerini ve pratiklerini yeniden organize etmeye zorlamaktadır. Ekonomik alanda yeni iletişim teknolojilerinin ve enformasyonun artış etkisi iş organizasyonunun dijital değişimini ve bu doğrultuda çalışanların sahip olması gereken yeni becerileri vurgulamaktadır. Artık klasik çalışan yerine dijital ortam bilgileri ile teknoloji becerilerine sahip dijital vatandaşlar günümüz iş dünyasının temel gerekleri arasında yer almaktadır. İnternet aynı zamanda iş ortamını mekanlar ve organizasyonlar arasında ademi merkezi bir yapıya doğru dönüştürmektedir. Dijital iletişim araçlarıyla kurulan ağlar istihdam alanında dış kaynak kullanımına imkân vererek uzak mesafelerde çalışanlara ulaşılmasını kolaylaştırmaktadır. İş grupları ve organizasyonlar uzaktan iş birliği, problem çözümü gibi konularda çok daha fazla seçeneğe sahiptir. Bilgisayar tabanlı teknolojileri meslektaşlar ve iş ortakları / paydaşları arasında birçok farklı enformasyonun değişimini kolaylaştırmaktadır (Kiesler ve Cummings, 2002: 67-69). Ekonomik faaliyetlerde dijital vatandaş olmanın en alt basamağında iletişim teknolojilerini işe adapte edebilme, söz konusu teknolojiler vasıtasıyla en az zamanda en verimli sonucu elde etme becerileri gösterilebilir.

Bunun yanında insan kaynağı arayışı da büyük oranda internet ortamına kaymaktadır. Klasik devletin iş ve işçi bulma kurumlarının yerini dijital ortam almaya başlamıştır. Dijital becerilere sahip olmak piyasa tarafından ödüllendirilmektedir. Denilebilir ki dijital ortamda ekonomik faaliyette bulunabilen, yeni iş modellerini arayabilen, iş ortaklığı / paydaşlığı fırsatlarını değerlendiren, yeni iletişim araçlarını yaptığı işe adapte edebilen kişiler dijital vatandaş olarak adlandırılmaktadır.

d- Eğitim: Endüstri devriminden itibaren kitlesel biçimde devam eden eğitim, yeni iletişim teknolojileri ile birlikte hızlı gelişen dijital enformasyona bağlı olarak daha esnek bir biçimde dönüşmektedir. Dijital vatandaşlığın en önemli pratikleri arasında yer alan kendini geliştirme, dijitalleşen enformasyona ulaşma, bireylerin hem içerisinde yaşadıkları ulusal topluluğa hem küresel çevrimiçi topluluğa katılımlarını kolaylaştırmaktadır. Eğitim alanında tüm dünyada devletlerin tekeli zayıflamakta, insanların kendi ihtiyaçları doğrultusunda enformasyona ulaştığı esnek bir yapı yaygınlaşmaktadır. Toplumsal üyeliğin ve katılımın sağlanması için ilkokuldan üniversiteye kadar alınan kamu eğitiminin okul binalarının dışında evrensel bilgi erişimiyle harmanlandığı (Mossberger vd. 2007: 139) günümüzde yeni iletişim ortamındaki çevrimiçi eğitimin en önemli bileşeni teknoloji becerisine sahip dijital vatandaşlardır (Ohler, 2010: 13- 19). Dijital vatandaş kendi ihtiyaçları doğrultusunda çevrimiçi öğrenme ortamlarını (Bennet vd, 2009:106) kullanarak kendisini geliştiren kişidir. Ulusal eğitim öğretim sistemi ulusal topluluğa vatandaş olarak katılmanın becerilerini ve çerçevesini sunarken, dijital vatandaşlık eğitimi küresel çapta bir topluluğa katılma ve üyeliği sağlayan imkanları yaratmaktadır. Dijital vatandaşlar için öğrenme ve kendini geliştirme imkanları o kadar geniş ki Bennet ve arkadaşlarına göre (2009:116) çevrimiçi oyun ortamları bile önemli birer sivil öğrenme alanlarıdır.

2.3 Dünyada ve Türkiye’de Göçmen Araştırmaları

Dünyada birçok çalışma yeni iletişim teknolojileri ile entegrasyon arasındaki ilişkiyi anlamaya odaklanmıştır (Khoja, 2020; Alencar ve Tsagkroni, 2019; Ayón vd, 2018; Drolet ve Moorthi, 2018; Kaufmann, 2018; Fisher, 2018; Maitland, 2018; Leurs, 2017; Andrade ve Doolin, 2016). Yine literatüre bakıldığında bu projenin birinci ayağını oluşturan “göçmenlerin dijital okuryazarlıkları” ile ilgili de birçok çalışmaya rastlanmaktadır. Örneğin McLean (2011) tarafından yapılan araştırma ABD’deki Karayip göçmeni ergenlerin dijital okuryazarlıkları üzerinedir. Torralba (2015) tarafından yapılmış olan araştırma Kaliforniya’daki Latin göçmenlerin dijital yetkinliklerine odaklanmıştır. Yine ABD’de Gilhooly ve Lee (2013) tarafından yapılan bir araştırma dijital okuryazarlık pratiklerinin göçmen yerleşimi üzerindeki rolünü incelemektedir. Traxler (2018) tarafından yapılan bir araştırmada farklı ülkelerdeki Filistinli göçmenlerin dijital yetkinlikleri araştırılmıştır. Çalışmada dijital okuryazarlık çerçevesinde

ortaya çıkan ihtiyaçlar ve fırsatlar tartışılmıştır. Reichel ve arkadaşları tarafından (2015) tarafından İspanya, Bulgaristan ve Hollanda'da gerçekleştirilen araştırmada dijital okuryazarlık kavramını doğrudan entegrasyonla ilişkilendirilmiştir. Makalede kamu politika stratejilerinin izole grupların daha fazla erişim imkanlarına ve dijital okuryazarlık seviyelerinin yükseltilmesine yönelik olmaya başladığı vurgulanmaktadır. Türkiye'de göçmen araştırmalarına bakıldığında ise özellikle Suriyeli göçmen akınından sonra akademik çalışmaların ilgisinin bu yöne kaydığı görülmektedir. Literatürde genel olarak göçmenlerin dijital dünyadaki pratikleri üzerine özel olarak da göçmen ve dijital vatandaş konuları çerçevesinde bir araştırmaya rastlanmamıştır. Suriyeli göçmenler hakkında yapılan çalışmaların belirli sayıda temayla sınırlı olduğu görülmektedir. Göçü güvenlik perspektifiyle ele alan çalışmalar (Korkmaz, 2017; Ebrem, 2019), göçmen konusunu özellikle Avrupa Birliği ile olan ilişkiler ve hukuki bağlamında ele alan (Kuz, 2015; Genç, 2016; Sağınç, 2017; Eşsiz, 2017) dış politika odaklı çalışmalar, göçmeni demografik özellikleri, din, mezhep, gündelik yaşam pratikleri gibi açılardan ele alan betimleyici çalışmalar (Öztürk, 2017; Açık, 2019; Doğdu, 2021), göçmenlerin sağlık ve eğitim sorunlarını ele alan çalışmalar (Akalin, 2016; Kultaş, 2017; Akgün, 2016; Seyidömer, 2019) bunlardan bazılarıdır. Literatürdeki ilk dönem çalışmalarına bakıldığında Suriyeli göçmenlerin misafir ve geçici olarak değerlendirildiği, buna göre acil olduğu düşünülen güvenlik gibi sorunlar çerçevesinde araştırmaların yoğunlaştığı görülmektedir. Literatürde son dönemde "entegrasyon" temalı çalışmaların artması akademik kabulde göçmenlere kalıcı gözüyle bakıldığını göstermektedir. Öznay (2019) tarafından yapılan araştırma Suriyeli Arap mülteciler ile Suriyeli Türkmen mültecilerin entegrasyon sürecinin karşılaştırmasına odaklanmıştır. Ataşçı tarafından 2019 yılında tamamlanan araştırma ise entegrasyon sürecinin önündeki sorunlara odaklanmaktadır. Çalışmada eğitim, sağlık, barınma ve beslenme alanlarındaki problemlerin entegrasyon sürecindeki önemli engeller olduğu belirtilmektedir. Entegrasyon politikalarını İsveç, Almanya Türkiye üzerinden karşılaştıran Erşekerci (2020) imzalı çalışma eğitim politikaları üzerine odaklanmaktadır. Ancak çalışma dijital iletişim, dijital okuryazarlık, gibi konuları kapsamamaktadır. Yılmaz (2021) tarafından yapılan araştırma ise Türkiye'deki Suriyeli çocukların okula uyumunu ele almıştır. Literatürde bu projenin dayandığı iletişim disiplinine ait çalışmalarda, genellikle göçmenlerin medya temsilleri üzerinde durulmuştur. Göçmenlerin haber ve sinema dilinde nasıl temsil edildiği genel çerçeveyi oluşturmaktadır. Örneğin Kovucu (2015) tarafından gerçekleştirilen araştırma Suriyeli sığınmacıların Gaziantep yerel basınında nasıl temsil edildiği soruna cevap aramıştır. Alhan'a ait "Türkiye'de Suriyeli Göçmenlerin Yazılı Basında Temsili" (2017) başlıklı çalışma ise Cumhuriyet, Milliyet ve Yeni Şafak gazetelerindeki göçmenlerin haber sunumundaki görünüşleriyle ilgilidir. Sinema alanında Gültekin (2019) tarafından gerçekleştirilen çalışma Türk sinemasında Suriyeli mültecilerin nasıl temsil edildiği sorununa

odaklanmıştır. İletişim disiplini içerisinde “madun” kavramının ele alındığı herhangi bir yüksek lisans veya doktora tezine rastlanmamıştır. Madunu temele alan iletişim disiplinindeki tek araştırma Türk filmlerindeki erkeklik temsillerini analiz eden Akyüz ve Dabak’a (2017) ait çalışmadır. Sorunu “vatandaşlık” çerçevesinde siyaset teorisi bağlamında ele alan yalnız bir yüksek lisans tezine rastlanmıştır (Türkmen, 2018). Tez dışı yapılan akademik çalışmalarda göçmen ve vatandaşlık kategorileri genel olarak teritoryal ulus vatandaşlığı bağlamında ele alınmıştır. Göçmenlerin Türk vatandaşı olma beklentilerini (Apak, 2015; Türk, 2020) konu alan çalışmalar, göçmenlerin vatandaşlık alması halinde ortaya çıkabilecek sosyal problemleri tartışan (Önür, 2021) çalışmalar bunlardan bazılarıdır. Yine literatür taramasında dijital iletişim ortamı ve entegrasyon konusunu birlikte alan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

2.4 Madunun Konuşabilmesi ve Duyulabilmesi

Antonio Gramsci tarafından ‘Hapishane Defterleri’ içinde önerilen madun (subaltern) kavramı, 1980’lerde Madun Çalışmaları Kolektifi ile birlikte klasik hale gelmiştir. Madun en geniş anlamıyla alt ve aşağıda olanı ifade etmektedir. Ancak kavram belirli, tek ve değişmez bir grubu, topluluğu veya sosyal birimi ifade etmez, dinamik bir heterojenliğe vurgu yapar. Farklı yazarlar tarafından birbiriyle bağlantılı ancak birbirinden ayrılan içerikler ile kullanılan kavram, bir toplumda sesi olmayan, kendilerini temsil edemeyen, toplumun işleyiş mekanizmaları içinde kendini ifade edemeyenler için kullanılmaktadır. “Madun Çalışmaları Kolektifi, madun kavramını sınıf, kast, yaş, cinsiyet bakımından her türlü alt ve aşağı derecede yer alanlar için kullanmıştır. Kolektife göre, ‘madun’ yukarıya doğru ve bir anlamda dışa dönük toplumsal devingenlik (mobility) ile ilişkisi kesilen insanlar ve gruplar anlamına gelir” (Yetişkin, 2013: 2). Gayatri Chakravorty Spivak “Can the Subaltern Speak?” (Madun Konuşabilir mi?) (2020) çalışmasında, altta kalanları yalnız sınıfsal olarak değil; dil, din, etnisite ve cinsiyet üzerinden ele alarak bir eleştiri geliştirmiştir. “Madun Konuşabilir mi?” sorusu altta kalanların temsiliyet sorunuyla bağlantılıdır. Madunların seslerini duyurması en önemli sorundur. Spivak’a göre ses sözcüğü metaforiktir. Söz eylemleri için gereken altyapının bulunmamasına gönderme yapar. Spivak’a göre kimse “susmuş sesleri” dinlemeye çalışmamaktadır. Madun bu anlamda her türlü toplumsal hareketlilikten koparılmıştır (Spivak, 2018). Dolayısıyla başta sorulan sorunun cevabı “madun konuşamaz” olmalıdır. Oysa toplumsal hareketlilik günümüzde büyük oranda internete kaymıştır. Herkese açık olması yönüyle internet söz eylemleri için önemli alternatif bir altyapıdır. Dijital vatandaşlık da dijital ortamdaki hareket kabiliyetiyle ilgilidir. Maduniyet çalışmalarının diğer önemli bir sorusu Maggio’nun (2007: 421) Spivak’ın makalesine daha doğru bir başlık olarak önerdiği sorudur: “madun duyulabilir mi?” Maggio’nun ortaya attığı soru madunun yalnızca sessizliğiyle ilgili değildir. Konuştuğunun muhatabına ulaşip ulaşmamasıyla ilgilidir. Maggio’ya göre üst sınıflarla arasındaki keskin sınır nedeniyle madunun sesinin duyulması imkânsız hale gelmektedir. Kendi sesi hiç duyulmaz. “Ben / öteki” ayrımı,

“konuşmak” ve “duyulmak” arasındaki gerilimle ilgilidir. “Konuşan özne” ile “işiten özne” arasında her zaman bir çatışma, içsel bir gerilim vardır. Burada iletişim kurma kabiliyetinin çok az önemi vardır. Çünkü “konuşmak” “duyulmakla” bağlantılıdır (Maggio, 2007: 425, 430, 431). Dolayısıyla madun duyulmayan öznedir. Günümüzde savaşlar, politik çekişmeler ve ekonomik sorunlar gölgesinde yerini yurdunu terk eden göçmenler bu duyulmayan özneler arasında oldukça geniş bir kesimi oluşturmaktadır (Alam, 2014; Altıntaş, 2014; Odem, 2008; Mary, 2008; Marez, 2004). Kendini ifade edemeyen madun göçmenler genellikle “tehdit”, “problem”, “suç” ve “tehdit” bağlamlarıyla temsil edilmektedir (Ulukütük, 2016:73). Söz konusu olumsuz algı ve temsiller yalnız Suriyeli göçmenlere özgü değildir. Eski Doğu bloğu kökenli insanların fuhuş, Afrika kökenli göçmenlerin uyuşturucuyla (Korkut, 2009) ilişkilendirilmesi, Balkanlar’dan Türkiye’ye göç eden insanlarla ilgili olumsuz temsil ve düşüncelerin aradan geçen uzun yıllara rağmen devam etmesi (Narmanlıoğlu, 2017) oldukça yaygındır. Özellikle son yıllarda Suriyeli göçmenlere karşı negatif bakışın, medyatik olumsuz temsillerin, hatta nefret söyleminin artması maduniyeti yeniden üretmektedir. Göçmenler hakkındaki düşünceler internet vasıtasıyla değişebilmektedir. Örneğin İspanya’da yapılan bir araştırmanın sonuçları oldukça çarpıcıdır. Araştırmaya göre internet yoluyla elde edilen bilgiler internet öncesi döneme göre göç gerçeği hakkında daha fazla olumlu görüşün ortaya çıkmasını sağlamaktadır. İnternet yoluyla edinilen enformasyon sayesinde İspanyollar daha bilinçli hale gelmiş, göç bağlamındaki korkularında azalma olmuştur. İspanyol seçmenlerin göç politikalarının karşısındaki tutucu partilere ilgisi azalmıştır (Rommarı, 2020:31-32). ABD’de yapılan bir araştırmaya göre ise beyazlar ve üniversite mezunları arasında internet erişimin imkanlarının yaygın olanların kaçak göçmenlere bakışının daha olumlu olduğu ortaya çıkmıştır. Bu kişiler kaçak göçmenlerin sınır dışı edilmesine ve çocuklarından ayrılmasına karşı tutum sahibidir. Araştırma sonuçlarına göre internet erişiminin artmasının göçmenlerin toplumsal kabul edilebilirliklerine ve sosyal entegrasyona olumlu katkısı bulunmaktadır (Afzal, 2021). Yine ABD’de yapılan bazı çalışmalar dijital ortamın avantajlarıyla göçmen gençlerin sosyoekonomik açıdan marjinalleştirilmelerinin üstesinden gelinebileceğini göstermektedir. Bu çerçevede göçmen haklarını savunan birçok oluşum yeni medyayı kullanmaktadır (Zimmerman, 2012). İtalya’da kenar mahallelerde yaşayan göçmenler üzerine yapılan bir araştırmaya göre dijital hikâye anlatıcılığı özellikle gençlerin kendilerini ifade etme yeteneklerini artırmaktadır. Araştırma her ne kadar ikinci kuşak göçmenleri kapsasa da dijital ortamın marjinal görülen göçmen grupların kendi kimliklerini ortaya koyabilmelerinde ve işbirlikçi pratikler geliştirmelerinde olumlu etkisi bulunmaktadır (Ranieri ve Bruni, 2013). Benzer bir çalışma Belçika’da ikinci kuşak Kongolu göçmen gençler üzerine yapılmıştır. Çalışmada sosyal ağ sitelerinin göçmenlerin kendilerini ifade etmelerine imkân tanıyan bir ortam olduğu sonucuna varılmıştır (Boumba, 2018). Günümüzde insanlar dijital iletişimin sunduğu tüm olanakları

kullanarak sorunlarını kamusal hale getirebilmektedir. Örneğin Twitter gibi birçok sosyal medya mecralarında toplumsal sorunlar “trend topic” haline getirilerek, kamuoyunun, kanun koyucuların ve yöneticilerin dikkatleri çekilebilmektedir. Dolayısıyla dijital iletişim ortamı marjinal olarak görülen seslerin duyulmasına bile imkân sağlamaktadır (Choi, 2016: 587). Göçmen haklarıyla ilgilenen birçok sivil toplum kuruluşu, Twitter gibi sosyal medya mecralarını kullanarak göçmen haklarının güçlendirilmesi için mücadele etmektedir (Li vd. 2018).

3. GEREÇ VE YÖNTEM

Dijital vatandaşlık pratiklerinden yararlanmak için yalnızca yeni iletişim teknolojilerine (akıllı telefon, tablet, bilgisayar vb.) sahip olmak yeterli değildir. Bu teknolojileri kullanabilecek belirli düzeyde dijital okuryazarlık bilgisi gerekmektedir. İsveç’te bulunan Suriyeliler üzerine araştırma yapan Khoja’ya (2020: 57) göre göçmenlerin dijital ortamda var olabilmek için öncelikle “navigasyon becerisine” sahip olmaları, ardından sosyal ağların birbirleriyle nasıl çalıştığını kavrama becerisine ihtiyaçları bulunmaktadır. Dolayısıyla öncelikli olarak göçmenlerin dijital becerilerinin ölçülmesi gerekmektedir. Bu nedenle proje kapsamında karma araştırma (nicel ve nitel) yaklaşımı tercih edilmiştir. Proje başlangıcında karma araştırma yöntemlerinden açıklayıcı ardışık desen kullanılmıştır (Creswell, 2019: 6). Bu desenin seçilmesindeki temel gerekçe, öncelikle nicel yöntemleri kullanarak madun göçmenlerin dijital okuryazarlıkları (becerileri) hakkında ölçüm yapabilmek ardından nitel araştırmayla dijital vatandaşlık pratiklerini incelemektir.

Araştırmanın nicel aşamasında Bayrakcı ve Narmanlıoğlu (2021) tarafından geliştirilen Dijital Okuryazarlık Ölçeği, Suriyeli göçmenlerin dijital okuryazarlıklarının ölçümü için Arapça’ya uyarlanmış ve uygulanmıştır. Geçerlik ve güvenilirliği test edilmiş, 29 maddeden oluşan Dijital Okuryazarlık Ölçeği’nin Cronbach Alpha iç tutarlık değeri 0,911 ve kapsam geçerlilik indeksi ise 0,94’tür. Bu değerler ölçeğin güvenilir ve geçerli olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2002; Lawshe, 1975; Tavşancıl, 2010; Yurdagül, 2005; Yeşilyurt ve Çapraz, 2018). Bunun yanında Dijital Okuryazarlık Ölçeği birçok farklı araştırmalarda kullanılmıştır (İnan Karagül vd., 2021; Kaya ve Korucuk, 2022; Şahin ve Kalkan, 2022). Bu çalışmalarda ölçeğin farklı örneklemeler üzerinde uygulandığında da geçerli ve güvenilir olduğu belirlenmiştir.

Araştırmanın nicel aşamasının birinci adımı Dijital Okuryazarlık Ölçeği’nin Arapça’ya uyarlanması sürecidir. Ölçeğin Arapça’ya uyarlanması sürecinde Arapça’ya tercüme edilen ölçek formu 5 Ocak-15 Mart 2023 arasında anadili Arapça olan farklı uyruklardan 354 gönüllü (%65 erkek, N=230; %34,5 kadın, N=122) göçmen katılımcıya uygulanmıştır. Yüz yüze (İstanbul’un çeşitli semtlerinde) ve çevrim içi anket yöntemiyle toplanan veriler IBM SPSS Statistics 28’de veri temizlemesi yapılmıştır. Katılımcılar tarafından eksik doldurulan 50 anket formu elenmiş, geriye kalan 304 göçmen katılımcının verisi üzerinden Arapça ölçeğin geçerlik

güvenirlilik analizleri yapılmıştır. Birinci aşamanın sonunda Türkçe'den Arapçaya uyarlanan Dijital Okuryazarlık Ölçeği 4 faktörlü 23 maddelik bir yapıya sahiptir.

Projenin nicel araştırmasının ikinci kısmında Türkiye'de bulunan Suriyeli göçmenlerin dijital okuryazarlık düzeyleri incelenmiştir. 1-28 Nisan 2023 tarihleri arasında yüzyüze ve çevrim içi anket yardımıyla 187 Suriyeli göçmene proje kapsamında Arapça'ya uyarlanan ölçek formu uygulanmıştır. Arapça ölçek formunun Suriyeli göçmenlerde de güvenilir ve geçerli olup olmadığına dair testler yapılmış ve ardından 187 Suriyeli göçmenin verileri betimsel ve çıkarımsal analize tabi tutulmuş, değişkenler bazında dijital okuryazarlık seviyeleri incelenmiştir.

Göç İdaresi Müdürlüğü verilerine göre Nisan 2023 itibarıyla Türkiye'de 3.559.041 Suriyeli göçmen bulunmaktadır. (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2023). Evrenin tamamına ulaşımın zorluğu nedeniyle örnekleme başvurulmuştur. Örneklem, evreni temsil edecek niteliklere sahip olan bireyler veya nesnelere grubudur (Gravetter ve Forzano, 2012; Kılıç, 2013). Örneklem büyüklüğünün hesaplanmasına yönelik farklı görüşler vardır, örneğin Kline (1994), Burns ve Susan (2001), Büyüköztürk (2002) örneklem büyüklüğünün ölçekte bulunan madde sayısının en az 10 katı olması gerektiğini; Kline (2005), Comray ve Lee (1992) en az 100 olmasını önermiştir. Kline (2005) örneklem büyüklüğüyle alakalı için çeşitli kılavuzlar sunarak; 100'lük bir örneklem küçük, 100 ila 200'lük bir örneklem orta ve 200'ün üzerindeki bir örnekleme büyük olarak kabul etmektedir.

Araştırmanın ilk aşamasında, yani Dijital Okuryazarlık Ölçeği'nin Arapça kültürüne uyarlaması çalışmasında toplam 304 gönüllünün verisi analiz edilmiştir. Böylece Burns ve Susan (2001), Büyüköztürk (2002) tarafından önerilen örneklem büyüklüğüne (örneklem sayısının ölçekteki madde sayısının 10 katı olması önerisi) ulaşılmıştır. İkinci aşamada, yani Suriyeli göçmenler üzerine yapılan dijital okuryazarlık araştırmasında ise Kline (2005), Comray ve Lee'nin (1992) örneklem sayısının en az 100 olması gerektiği görüşü sağlanmıştır.

Çalışmanın başlangıcında Suriyeli göçmenlerin dijital okuryazarlık seviyelerinin belirli bir demografik değişken doğrultusunda anlamlı bir biçimde farklılık (çok yüksek) göstereceği tahmin edilmiştir. Bu öngörü doğrultusunda dijital vatandaşlık çerçevesinde yapılacak derinlemesine mülakatlarda amaçlı örneklem yöntemine başvurulması (dijital okuryazarlığı en yüksek çıkan demografik grup) planlanmıştır. Ancak aşağıda nicel bulgular bölümünde detaylı olarak tartışılacağı üzere ölçek uygulaması sonrası ortaya çıkan sonuçlarda tüm demografik değişkenler bazında Suriyeli göçmenlerin dijital okuryazarlık seviyeleri "Ortalamanın Altında/Zayıf" şeklinde tespit edilmiştir.

Ölçek uygulamasında erkeklerin kadınlara göre, eğitim seviyesi yüksek olanların düşük olanlara göre az da olsa yüksek dijital okuryazarlık puanına sahip olduğu belirlenmiştir. Ancak bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı düzeyde değildir. Bu nedenle projenin nitel araştırmasının yaş bazında tabakalı örnekleme üzerinden yürütülmesine karar verilmiştir. Çünkü Suriyeli göçmenlerin dijital okuryazarlık düzeyleri yaş grupları arasında anlamlı düzeyde farklılık olduğu sonucuna varılmıştır. Tabakalı örnekleme yönteminde evren belirli karakteristik özellikleri doğrultusunda tabakalara ayrılır. Ardından basit seçkisiz örnekleme metodu ile her alt gruptan örnekleme ulaşılır (Creswell, 2017). Tabakalı örnekleme yöntemiyle alt tabakalardan yola çıkarak evren incelenir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 105). Tabakalı örnekleme yöntemiyle ulaşılan Suriyeli göçmenlerle dijital vatandaşlık çerçevesinde derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine mülakat tarihsel veya yeni bir olaya şahitlik yapan veya bir olayın / durumun parçası olan insanların deneyimleri ve yaşamları hakkında veri toplamada faydalı olduğu (Erdoğan, 2003: 291) için nitel veri toplama yöntemi olarak seçilmiştir. Niteliksel araştırma teorik bilgi birikimi ve bulgular arasındaki bağlantıların daha kolay görülebilmesini sağlamaktadır. (Holliday, 2002; MaxwellChmiel, 2014; Thornberg ve Charmaz, 2014).

Araştırmada kullanılan derinlemesine görüşme formu (bkz. Ek 1) dijital vatandaşlığın literatüre göre belirlenmiş ana temalarını (sosyalleşme, politik katılım, ekonomik faaliyet ve eğitim) kapsayacak biçimde en genel sorularla şekillendirilmiştir. Birçok niteliksel çalışmada olduğu gibi görüşmeler sırasında gerekli görüldüğünde katılımcılara başka sorular da yöneltilmiştir. Bu yönüyle yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden faydalanılmıştır.

Sayı olarak Türkiye’de en fazla Suriyeli göçmen İstanbul’da bulunmaktadır (Akın ve Bozbaş, 2020). Bu nedenle yüz yüze görüşmeler İstanbul’da gerçekleştirilmiştir. Bazı görüşmeler göçmenlerin talepleri doğrultusunda çevrim içi gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında Konya, Adana, Erzurum, Bingöl ve Malatya’da farklı referans kişiler yoluyla ulaşılan göçmenlerle de çevrim içi yolla görüşmeler yapılmıştır. Bütün derinlemesine mülakat çalışmalarında olduğu gibi örnekleme için proje başında net bir sayı öngörmek mümkün olmamıştır. 560 akademik nitel çalışma üzerine yapılan bir meta-analizde, kullanılan örnekleme büyüklükleri dağılımının 10’un katları olduğu belirlenmiştir (Boddy, 2016: 427). Ancak literatürde üzerinde uzlaşılmış bir örnekleme sayısı bulmak mümkün değildir. Çalışmada örnekleme sayısı “yeni hiçbir bilgi elde edilemeyene kadar” (Merriam, 2015: 79) ve “yeni teorik kavrayışlar uyandırmayana veya temel teorik kategorilerin yeni özelliklerini ortaya çıkarmayana” kadar (Charmaz, 2006: 113) doygunluk prensibine göre artırılmıştır.

Derinlemesine mülakatlarda toplam 37 kişiyle (22 erkek, 15 kadın) görüşülmüştür. Yukarıda belirtildiği üzere göçmenler yaşa dayalı tabakalı örnekleme yöntemine göre seçilmiştir. Yaş aralıkları için nicel araştırmada kullanılan yaş aralıkları tercih edilmiştir. Görüşmecii seçimi

hiçbir tabakayı boş bırakmayacak biçimde yapılmaya çalışılmıştır. Yaş aralıkları ve görüşülen Suriyeli göçmen sayısı şöyledir: 16-20 yaş: 3 kişi, 21-25 yaş: 5 kişi, 26-30 yaş:10 kişi, 31-35: 6 kişi, 36-40: 7 kişi, 41-45 yaş: 3 kişi, 45 üzeri yaş: 3 kişi.

Görüşülen Suriyeli göçmenlerin yalnız biri Türk vatandaşlığı almaya hak kazanmıştır. Diğer görüşmecilerin tamamı geçici koruma altında olan kayıtlı göçmenlerden oluşmuştur. Göçmenlere referans kişiler yardımıyla ulaşılmıştır. Bu konuda en büyük destek Marmara Üniversitesi'nde eğitim gören Suriyeli ve farklı uyruklu Arap öğrencilerden alınmıştır. Birçok göçmene öğrencilerin ve ailelerinin yönlendirmesiyle ulaşılmıştır. BİÇABA projesi kapsamında çalışmada görev alan ve Adana, Kahramanmaraş, Bingöl ve Malatya'da ikamet eden bursiyer öğrenciler vasıtasıyla da ulaşılan göçmenlerle çevrim içi yolla görüşme yapılmıştır. Birçok katılımcı, özellikle küçük yaşta Türkiye'ye gelen ve Türkçesi çok iyi olan Suriyeli göçmenler tercüman istememiştir. Ancak proje kapsamında görev yapan ve ana dilleri Arapça olan bursiyerler gerek yüz yüze gerek çevrim içi görüşmelerin birçoğunda hazır bulunmuştur. Göçmenlerin kendilerini Türkçe ifade etmekte zorlandıkları anlarda Arapça konuşmaları istenmiş, tercüme yoluyla notlandırma yapılmıştır. Suriyeli göçmenlerin isteği üzerine gerçek isimleri kullanılmamış bunun yerine analizlerde çoğunlukla kendi önerdikleri takma isimler kullanılmıştır.

Literatürde dijital vatandaşlık tanımlarından yola çıkarak belirlenen 4 ana tema (sosyal etkileşim, politik katılım, ekonomik faaliyet, eğitim) paralelinde veriler analiz edilmiştir. Mülakatlardan elde edilen verilerdeki anlamın yorumlanmasıyla öncelikle kodlar oluşturulmuştur. Kodlama, elde edilen verinin çeşitli yönlerinin belirlenerek küçük parçalara ayrılıp kaydedilmesidir (Corbin ve Strauss, 2008; Creswell, 2013). Nitel araştırmada kodun ne sıklıkla geçtiği araştırmacıya bilgi verir ancak kodların yüzdesini almak ve tablolandırmak gibi niceliksel bir amaç bulunmamaktadır. Yine de kodun ne kadar sıklıkla geçtiği araştırmacı için karar vermede yardımcı olur (Miles ve Huberman, 2016). Kodların isimlendirilmesi yani etiketlenmesinde doğrudan katılımcıların sözleri kullanılabilir gibi, o sözlerle ilgili literatürde bulunan kavramlara müracaat edilebilir veya yeni isimlendirmeler yapılabilir. Suriyeli göçmenlerle ilgili yapılan görüşmelerde kodlama yapılırken hem doğrudan katılımcıların sözleri hem literatürdeki kavramlardan yararlanılmıştır. Örneğin Suriye'deki internet kontrolü nedeniyle akrabalarıyla görüşmekten korktuğunu söyleyen birçok göçmen olmuştur. Bu türlü ifadeler doğrudan göçmenlerin ifadesiyle "koru" olarak kodlanmıştır. Ancak bu korkunun kaynağı olan internet üzerindeki kontrol literatürdeki "gözetim" kavramıyla kodlanmıştır.

Düzenlilik gösteren ve birbiriyle ilişkili kodlar, ayırt edici özelliklerine göre homojen, bütünsel, anlamlı ve amaca uygun kategoriler (Bilgin, 2006: 19) altında birleştirilmiştir. Oluşturulan kategoriler uygunluklarına göre araştırmanın başında belirlenen 4 ana tema doğrultusunda

tartışılmıştır. Bir araştırmada oluşturulan kategoriler araştırma sorularının cevaplarını oluşturmaktadır (Merriam, 2015: 177). Böylelikle erişilen kategoriler yoluyla araştırma sorularının cevaplarına ulaşılması hedeflenmiştir.

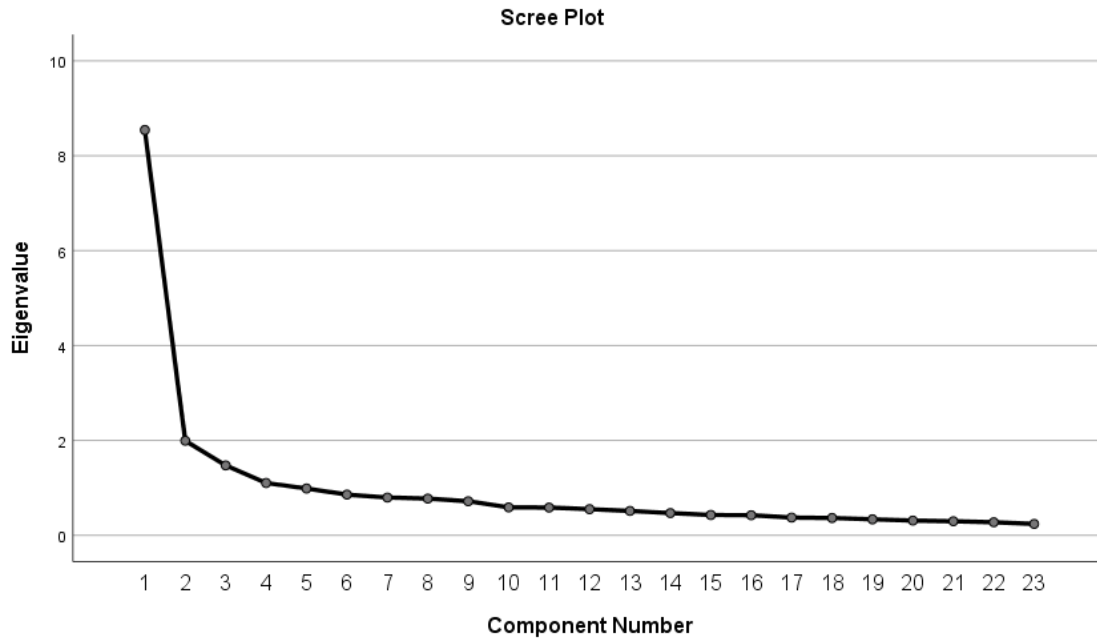
4. BULGULAR

4.1 Dijital Okuryazarlık Ölçeği'nin Arapça'ya Adaptasyonu

Ölçeğin adapte sürecinde Werner ve Campbell (1970) tarafından özetlenen prosedürleri takip edilerek: Bu proje kapsamında yapılan literatür taramasında dijital okuryazarlık kavramının iki dilde de denk olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Almazan, 2022; Asasi & Asasi, 2021; Hilal, 2019). Arap Dili ve Edebiyatı mezunu bir uzman, Dijital Okuryazarlık Ölçeği'ni Arapça'ya çevirmiştir. Ardından Arapça ölçek Marmara Üniversitesi'nde lisans ve lisans üstü seviyesinde eğitim gören Suudi Arabistan, Ürdün, Kuveyt, Yemen ve Suriye uyruklu 5 öğrenci ile proje kapsamında bursiyer olarak görev yapan 2 Mısır uyruklu öğrenci tarafından kontrol edilmiştir. Öğrenciler tarafından dil, anlatım, gramer bakımından gözden geçirilen ölçeğe son şekli verilmiştir. Ardından profesyonel olarak Türkçe-Arapça mütercim tercümanlık yapan bir uzman tarafından geri çeviri yapılmıştır. Proje ekibi Arapça versiyonun anlamsal eşdeğerlik, deyimsel eşdeğerlik ve kavramsal eşdeğerlik olup olmadığını kontrol etmelerinin ardından formun son versiyonuna karar verilmiştir. Nicel araştırma kısmının birinci aşamasında Arapça'ya tercüme edilen ölçek formu 5 Ocak-15 Mart 2023 arasında anadili Arapça olan 354 gönüllü (%65 erkek, N=230; %34,5 kadın, N=122) katılımcıya uygulanmıştır. Yüz yüze (İstanbul'un çeşitli semtlerinde) ve çevrim içi anket yöntemiyle toplanan veriler IBM SPSS Statistics 28'e aktarılmıştır. Çalışmaya katılan gönüllülerden 50 kişi da ölçek maddelerini boş bırakmayı tercih etmişlerdir. Çalışmanın geçerlik ve güvenilirlik analizleri tüm verileri eksiksiz dolduran 304 katılımcının verisi üzerinden yapılmıştır. Nicel araştırmanın ikinci kısmında ise, Arapça'ya adapte edilen Dijital Okuryazarlık Ölçeği, 187 Suriyeli göçmene uygulanarak hem ölçeğin Arapça versiyonunun güvenilirlik ve geçerliği test edilmiş hem de nicel verile analiziyle Suriyeli göçmenlerin dijital okuryazarlık durumları incelenmiştir.

4.1.1 Keşfedici faktör analizi

Örnekleme büyüklüğünün faktör analizi için yeterliliğini ölçen ve bir ile sıfır arasında değerler alabilen KMO değeri 0,921 olarak bulunduğundan verilerin faktör analizi için uygun olduğu görülmüştür. Verilerin çok değişkenli normal dağılım gösterip göstermediğini tespit etmek için Bartlett Küresellik Testine bakıldığında anlamlı sonuçlar elde edilmiştir ($\chi^2(253) = 3102,031$ $p < 0,001$). Bu sonuçla verilerin çok değişkenli normallik varsayımını da karşıladığı görülmüştür.

Grafik 2. Yamaç grafiği

Yamaç birikinti grafiği ve açıklanan toplam varyans tablosu incelendiğinde özdeğeri birin üzerinde dört faktör olduğu, yine yamaç birikinti grafiğinde eğimin dördüncü faktörden sonra keskin bir biçimde düştüğü gözlenmiştir. Faktörlerin özdeğerleri incelendiğinde birinci faktörün özdeğerinin 8,54; ikinci faktörün özdeğerinin 1,99; üçüncü faktörün özdeğerinin 1,74 ve dördüncü faktörün özdeğerinin 1,10 olduğu görülmüştür. Birinci faktörün varyansı açıklamadaki payının %37,14; ikinci faktörün varyansı açıklamadaki payının %8,66; üçüncü faktörün varyansı açıklamadaki payının %6,41 ve dördüncü faktörün varyansı açıklamadaki payının %4,8 olduğu tespit edilmiştir. 4 faktörün açıkladığı toplam varyans ise %57,01 olarak hesaplanmıştır. Sosyal bilimlerde %40-60 aralığında olması yeterli görüldüğünden (Şekercioğlu vd. 2021; Tavşancıl, 2005; Scherer vd. 1988) çalışma kapsamında hesaplanan varyans oranı kabul edilebilir seviyededir.

Tablo 1. Faktör yükleri

Maddeler	Etkin Güvenli Kullanım	Profesyonel Üretim	Etik ve Sorumluluk	Genel Bilgi ve İşlevsel Beceriler
S23.Sosyal ağlardaki paylaşımlarımda ve profilimdeki gizlilik/güvenlik ayarlarını değiştirebilirim.	0,859			
S24.Nasıl güçlü bir şifre oluşturacağımın farkındayım.	0,754			

S17.Rezervasyon, alışveriş, adres bulma vb. gündelik pratiklerde dijital teknolojileri etkin kullanabilirim.	0,751
S27.Dijital teknolojiler yardımıyla çeşitli imajları (fotoğraf, ses kaydı ve video vb.) değiştirip, yeni içerikler üretebilirim.	0,676
S14.Bulut bilişim teknolojilerini (Google Drive, iCloud, Dropbox vb.) günlük hayatta etkin kullanabilirim.	0,623
S18.Kullandığım bir web sayfasını sık kullanılanlara veya yer imlerine ekleyebilirim.	0,611
S16.Çevrim içi ortamlarda ""video yüklemek/canlı yayın yapmak"" gibi etkinliklerde bulunabilirim.	0,586
S13.e-Devlet uygulamalarını (MHRS, UYAP, vergi&ceza sorgulama vb.) etkin kullanabilirim.	0,583
S28.Alanımla ilgili en az bir tane yazılımı (Photoshop, SPSS, Premiere, Office Word vb.) etkili bir şekilde kullanabilirim.	0,56
S22.İstenmeyen/spam epostaları ve oltalama mesajları tanıyıp engelleyebilirim.	0,551
<hr/>	
S20.Programlama dillerinden (Java, C, Visual Basic, PHP, vb.) en az birini kullanabilirim.	0,851
S25.Web tasarım sistemlerini (Weebly, Wordpress vb.) kullanarak İnternet sitesi tasarlayıp yayınlayabilirim.	0,76
S19.Dijital teknolojilere dayalı yazılım/uygulama geliştirebilirim.	0,746
<hr/>	
S7.Dijital ortamlarda telif haklarının ihlalinden doğabilecek etik ve yasal sorumlulukların farkındayım.	0,825
S4.Çevrim içi ortamlarda siber zorbalık (aşağılama, küfür, nefret söylemi vb.) ve	0,753

istismar gibi davranışların etik ve yasal sorumluluklarının farkındayım.

S3.Çevrim içi ortamlarda eriştiğim bilgilerin doğru olup olmadığını farklı kaynaklardan sorgulayabilirim.

0,599

S6.Çevrim içi ortamlarda yaptığım her şeyin kaydedildiğinin farkındayım.

0,547

0,301

S1.Günlük hayatta olduğu gibi dijital ortamlarda da kişisel veya yasal haklarımın (mahremiyet, telif, konuşma özgürlüğü vb.) devam ettiğinin farkındayım.

0,545

S2.Çevrim içi ortamlarda kendimin ve başkalarının kişisel verilerini (fotoğraf, adres, aile bilgileri vb.) korumak için nasıl davranmam gerektiğini bilirim.

0,456

S11.Torent, İnternet, World Wide Web (WWW) ifadelerinin ne anlama geldiğini bilirim.

0,656

S12.Yasaklı İnternet sitelerine erişmek için cihazların proxy/dns ayarlarını değiştirebilirim.

0,
395

0,601

S8.Lisanslı yazılım, demo yazılım, korsan yazılım, kötü amaçlı yazılım ve crack kavramlarının ne olduğunu bilirim.

0,586

S9.Donanım ve yazılım teknolojilerinin ne olduğunu bilirim.

0,553

Çıkartma Yöntemi: Temel Bileşenler Analizi

Döndürme Yöntemi: Direct Oblimin

Arapça'ya uyarlanan 6 faktörlü ölçekte, "etik ve sorumluluk", "profesyonel üretim" ve "genel bilgi ve işlevsel beceriler" boyutları Türkçe orijinalinde olduğu gibidir. "Günlük kullanım", "gizlilik ve güvenlik" ve "sosyal" boyutları ise en faktör özdeğerine sahip olan birinci faktörde bir araya geldiği görülmüştür. Bu yüzden ilk faktör dijital teknolojilerin kullanımını ve gizlilik güvenliği kapsadığı için "etkin güvenli kullanım" olarak adlandırılmış ve sonuçta 4 faktörlü 23 maddelik Arapça ölçek yapısı ortaya çıkmıştır. Uyarlamadaki faktör yapısı ve sayısı değişimine anket yapılan topluluklardaki farklı kültürlerin ve dillerin bu farklılığa neden olabileceği

düşünülmüştür. Literatürde çeşitli kültürel adaptasyon çalışmalarında faktörlerin birleştiği ya da değişebildiği görülmektedir (Özvarış vd., 2022; Bekiroğlu ve Balcı, 2014; Tamam, 2010).

4.1.2 Güvenirlik ve tanımlayıcı analizler

Projenin nicel kısmının ilk aşamasına katılan anadili Arapça olan 354 göçmenin verisi temizlenmiş ve 304 katılımcı göçmenin verisi üzerinden geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Bu çalışmada maddelerin birbiriyle tutarlı olup olmadığını hesaplamak için *Cronbach Alpha* iç tutarlılık katsayısı kullanılmıştır. Tablo 2’de uyarlama ölçeğin tamamı ve faktörlere ait Cronbach Alpha iç tutarlık, ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir.

Tablo 2. Güvenirlik ve ortalama değerler

	F1	F2	F3	F4	Total
Cronbach's Alpha	0,902	0,78	0,765	0,776	0,919
Ortalama	3,94	2,47	3,88	3,32	3,63
Ss	0,75	1,01	0,67	0,92	0,64

Arapça adaptasyona dair ölçeğin tümüne dair iç tutarlılık değeri 0,919’dur. Etkin güvenli kullanım boyutu 0,902; profesyonel üretim 0,78; etik ve sorumluluk 0,765 ve genel bilgi ve işlevsel beceriler boyutu ise 0,776’dır. İç tutarlık katsayısı hesaplamasında Cronbach alpha değerinin ölçme aracının güvenilirliği için alt sınır değeri $\alpha=0.70$ olarak alınmaktadır (Büyüköztürk, 2002; Tavşancıl, 2010). Tüm alt boyutlara dair alfa değerlerinin 0,7’den büyük olduğu ve dolayısıyla ölçek mükemmel düzeyde istatistiksel güvenilirliğe sahip olduğu görülmektedir.

Madde ayırt edicilik analizi Likert Tipi ölçekten elde edilen toplam puanlara göre büyükten küçüğe doğru sıralanmış ve katılımcıların puanları, üst %27 ve alt %27 olarak belirlenmiştir. İki grubun ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını görmek için bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Arapça ölçeğin dijital okuryazarlık açısından üst düzey ve alt düzey gruplar arasındaki farkı istatistiksel olarak ölçtüğü sonucuna varılmıştır ($p<0,05$).

4.1.3 Doğrulayıcı faktör analizi

Doğrulayıcı faktör analizinin amacı, bilinen sayıda faktörün oluşturduğu yapının geçerliliğini ve yapıyı ne kadar iyi temsil ettiğini istatistiksel olarak test etmektir. Diğer bir ifadeyle doğrulayıcı faktör analizi örneklem verilerinin önerilen modeli doğrulayıp doğrulamadığını kontrol etmek

için kullanılır (Brown, 2015). Aynı zamanda, değişkenler arasındaki ilişkilere dayanarak ortaya çıkan faktör ya da faktörleri test etmeyi amaçlar (Tabachnick & Fidell, 2013).

SPSS AMOS'ta modelin doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Arapça dijital okuryazarlık ölçeğinin CMIN= χ^2 [220 N=297] değeri 416.78; $p < 0,01$; χ^2/sd değeri 1,89; CFI değeri 0,93; GFI değeri 0,9; AGFI değeri 0,86 ve RMSEA değeri ise 0,05 olarak bulunmuştur. Literatürde yapı geçerliliği yorumlanırken ve bakılırken tek bir değere bakmak yerine birçok değere birlikte bakmak gerektiği vurgulanmaktadır (Tabachnick & Fidell, 2013; Hair, Black, Babin, & Anderson, 2010; Byrne, 2001). AGFI değeri haricinde uyum indekslerini kabul edilebilir değerlere sahiptir. Bu durum test edilen yapının geçerli olduğuna işaret etmektedir (Hamutoğlu vd. 2017). Böylece Türkçe'den Arapçaya uyarlanan Dijital Okuryazarlık Ölçeği'nin güvenilir ve geçerli bir araç olduğu görülmüştür.

4.2 Suriyeli Göçmenlerin Dijital Okuryazarlık Seviyeleri*

Arapçaya uyarlanan 4 faktörlü 23 maddelik Dijital Okuryazarlık Ölçeği, 1-28 Nisan 2023 tarihlerinde İstanbul'da yüz yüze ve SurveyMonkey platformu üzerinden çevrim içi anket tekniğiyle Suriyeli göçmenlere uygulanmıştır. 187 Suriyeli göçmen katılımcı çalışmanın ikinci aşamasındaki örnekleme oluşturmaktadır. Bu örneklem vasıtasıyla Suriyeli göçmenlerin dijital okuryazarlık durumları incelenmiş ve Arapçaya uyarlanan yapının Suriyeli göçmenler özelinde de geçerlik ve güvenilirliğinin test edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada yöntem olarak nicel araştırma yöntemlerinden tarama deseni kullanılmıştır. Tarama araştırması, bir evren içerisinden belirli bir örnekleme inceleyerek evrene ait eğilimlerin, tutumların veya görüşlerin sayısal olarak betimlenmesini ve evrene genelleme yapılmasını sağlamaktadır (Fowler, 2008).

Arapçaya uyarlanan 4 faktörlü 23 maddelik ölçek formu ve katılımcıların demografik bilgilerine ilişkin form Türkçe versiyonunda olduğu gibi Arapça uyarlama ölçek de 5'li Likert tipi (tamamen katılıyorum (5), katılıyorum (4), kararsızım (3), katılmıyorum (2), kesinlikle katılmıyorum (1)) şeklinde hazırlanmıştır. Toplanan veriler SPSS 28 aracılığıyla betimsel ve çıkarımsal analizlere tabi tutulmuştur.

4.2.1. Suriye göçmenlere uygulanan ölçeğin güvenirlik ve madde ayırtedicilik analizleri

Bu çalışmada maddelerin birbiriyle tutarlı olup olmadığını hesaplamak için *Cronbach Alpha* iç tutarlılık katsayısı kullanılmıştır. Tablo 3'te Suriyeli göçmenlere yönelik uygulanan uyarlama

* Bu bölümdeki bulgular Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi'nde (ESCI ve TR Dizin) Ekim 2023 tarihinde "Surviving in the Digital Space: Digital Literacy of Syrian Immigrants in Turkey" başlığı ile İngilizce olarak yayınlanmıştır. <https://doi.org/10.17829/turcom.1309961>

ölçeğin tamamı ve faktörlere ait Cronbach Alpha iç tutarlık, ortalama, standart sapma değerleri, her bir faktörün kaç maddeden müteşekkil olduğu ve faktörlerde kaç maddenin yer aldığına dair bilgi verilmiştir.

Arapça adaptasyona dair ölçeğin tümüne dair iç tutarlılık değeri 0.92'dir. Etkin güvenli kullanım boyutu 0.91; profesyonel üretim 0.81; etik ve sorumluluk 0.77 ve genel bilgi ve işlevsel beceriler boyutu ise 0.78'dir. İç tutarlık katsayısı hesaplamasında Cronbach alpha değerinin ölçme aracının güvenilirliği için alt sınır değeri $\alpha=0.70$ olarak alınmaktadır (Büyüköztürk, 2002; Tavşancıl, 2010). Tüm alt boyutlara dair alfa değerlerinin 0.7'den büyük olduğu ve dolayısıyla ölçek mükemmel düzeyde istatistiksel güvenilirliğe sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Güvenirlik ve ortalama değerler

	F1	F2	F3	F4	Total
Madde Numaraları	13, 14, 16, 17, 18, 22, 23, 24, 27,	19, 20,	1, 2, 3, 4, 6,	8, 9, 11,	
Madde Sayısı	28	25	7	12	
Cronbach's Alpha	0.91	0.81	0.77	0.78	0.92
Ortalama	3.89	2.48	3.81	3.25	3.58
Standart Sapma	0.78	1.06	0.69	0.94	0.66

Madde ayırt edicilik analizi Likert Tipi ölçekten elde edilen toplam puanlara göre büyükten küçüğe doğru sıralanmış ve katılımcıların puanları, üst %27 ve alt %27 olarak belirlenmiştir. İki grubun ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını görmek için bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Arapça ölçeğin dijital okuryazarlık açısından üst düzey ve alt düzey gruplar arasındaki farkı istatistiksel olarak ölçtüğü sonucuna varılmıştır ($p<0.01$).

4.2.2. Suriye göçmenlere uygulanan ölçeğin geçerlilik analizleri

SPSS AMOS'ta 187 Suriyeli göçmenin verilerinde modelin geçerliliği için doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Suriyeli göçmenlere uygulanan Arapça dijital okuryazarlık ölçeğinin CMIN= χ^2 [220 N=187] değeri 403.126; $p<0,001$; χ^2/sd değeri 1.83; CFI değeri 0.89; IFI değeri 0.89 ve RMSEA değeri ise 0.075 olarak bulunmuştur. Uyum indekslerinin kabul edilebilir değerlere sahip oldukları, dolayısıyla test edilen yapının geçerli olduğu (Hamutoğlu vd. 2017) tespit edilmiştir.

4.2.3. Nicel verilerin analizi: Suriyeli göçmenlerin dijital okuryazarlık durumları

Proje kapsamında 187 Suriyeli göçmenin dijital okuryazarlıkları incelenmiştir. Verilerin analizinde öncelikle normallik testi yapılmış ve verilerin normal dağılıma uygun olduğu görüldüğünden çıkarımsal analiz kısmında parametrik testler (t-testi, ANOVA) uygulanmıştır. Betimsel analizlerde ise frekans tablosu, ortalama ve standart sapma analizlerden faydalanılmıştır.

Çalışmada aşağıdaki betimsel ve çıkarımsal sorulara cevap aranmış ve katılımcılara ait demografik bulgular, grupların dijital okuryazarlık düzeyleri ve çıkarımsal analizlerin sonuçları aşağıda verilmiştir.

- Suriyeli göçmenlerin dijital okuryazarlık düzeyi nedir?
- Suriyeli göçmenlerin dijital okuryazarlık puanlarının aşağıdaki demografik özelliklerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermekte midir?

-Cinsiyet

-Yaş

-Eğitim Durumu

-Aylık Gelir

-İnternet Erişimi

-Akıllı Cihaz Kullanımına Başlama Yaşı

-Sosyal Medya Hesabı

-Akıllı Cihaz Türü

Anket çalışmasına katılan 187 kişiye dair demografik veriler aşağıda Tablo 4.'te verilmiştir.

Tablo 4. Demografik değişkenler

Demografik Değişkenler	Frekans	Yüzde (%)	
Cinsiyet	Kadın	69	36,9
	Erkek	118	63,1
Yaş	16-20	24	15,5
	21-25	43	27,9
	26-30	29	18,8

	31-35	18	11.6	
	36-40	12	7.7	
	41-45	16	10.3	
	45 üzeri	12	7.8	
Eğitim Durumu	İlk ve orta	12	8.2	
	Lise	23	15.9	
	Lisans	80	55.1	
	Lisansüstü	30	20.6	
Aylık Gelir	0-3.000TL	43	23,0	
	3.001-6.000TL	32	17,1	
	6.001-9.000TL	32	17,1	
	9.001-12.000TL	26	13,9	
	12.001-15.000TL	19	10,2	
	15.000TL ve üzeri	16	8,6	
İnternet Erişimi	Mobil	62	34,1	
	WiFi	120	65,9	
Akıllı Cihaz Kullanımına Başlama Yaşı	10 yaşından erken	27	18.6	
	11-17 yaş arası	88	60.6	
	18-24 yaş arası	36	24.8	
	24 yaşından sonra	31	21.3	
		Frekans	Sosyal Medya Platformlarındaki Payı	Katılımcıların Sosyal Medya Sahipliği
Sosyal Medya Kullanımı	WhatsApp	171	19,6%	97,2%
	YouTube	136	15,6%	77,3%
	Instagram	133	15,3%	75,6%
	Facebook	132	15,2%	75,0%
	Telegram	102	11,7%	58,0%
	Twitter	54	6,2%	30,7%
	TikTok	43	4,9%	24,4%

	Snapchat	41	4,7%	23,3%
	LinkedIn	31	3,6%	17,6%
	Pinterest	18	2,1%	10,2%
	Reddit	10	1,1%	5,7%
	Toplam	871	100,0%	494,9%
		Frekans	Cihaz oranı	Katılımcıların Cihaz Sahiplik Payı
	Akıllı telefon	155	37,3%	89,6%
	Laptop	88	21,2%	50,9%
	Masa üstü bilgisayar	49	11,8%	28,3%
Akıllı Cihaz Türü	Akıllı TV	38	9,2%	22,0%
	Tablet	35	8,4%	20,2%
	Akıllı saat	28	6,7%	16,2%
	Mobil telefon	22	5,3%	12,7%
	Toplam	415	100,0%	239,9%

Tabloya göre, Suriyeli göçmenlerin neredeyse tamamının WhatsApp kullandığı ve yaklaşık %75'inin YouTube, Instagram ve Facebook kullandığı söylenebilir. Profesyonel ağ olarak LinkedIn, Türkiye'deki göçmenler arasında çok popüler bir sosyal medya platformu değildir. Katılımcıların %17,6'sı LinkedIn kullanmaktadır. Pinterest ve Reddit göçmenlerin en az tercih ettiği sosyal medya platformlarıdır. Ayrıca, akıllı telefon ve dizüstü bilgisayar en çok tercih edilen teknolojik cihazlardır. Suriyeli göçmenlerin %89'unun akıllı telefonu ve katılımcıların yarısının dizüstü bilgisayarı vardır. Diğer yandan katılımcıların %12,7'sinin akıllı bir cihazı yoktur, sadece cep telefonları vardır.

Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin dijital okuryazarlık düzeylerini belirlemek için katılımcıların ölçek puanları hesaplanmıştır. Dijital okuryazarlık ölçeğinin Arapça versiyonu puanları 23 (minimum) ile 115 (maksimum) arasında değişmektedir. Suriyeli göçmenlerin dijital okuryazarlık puan ortalamaları 115 üzerinden 78,4 ortalama ve 14,4 standart sapma ile $(78,3 \pm 14,4)$ normal dağılım göstermektedir. 187 Suriyeli göçmen katılımcının dijital okuryazarlık puan ortalaması $(78,4 \pm 14,4)$ ölçeğin orijinalinde yer alan z-skor puan tablosuna göre değerlendirildiğinde, dijital okuryazarlık düzeyleri "Ortalamanın Altında/Zayıf" olarak belirlenmiştir.

Birçok faktör göçmenlerin dijital okuryazarlık düzeylerinde değişikliklere neden olmuştur. Tablo 5'te değişkenler ve Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin dijital okuryazarlık ölçeği ortalama puanları gösterilmektedir.

Tablo 5. Dijital okuryazarlık skorları

Demografik Değişkenler	Ortalama ±ss	
Cinsiyet	Kadın	76,88 ± 14,03
	Erkek	79,31 ± 14,74
Yaş	16-20	78,92 ± 10
	21-25	77,44 ± 10,2
	26-30	83,1 ± 14,06
	31-35	83,67 ± 16,58
	36-40	81 ± 15,35
	41-45	74 ± 16,19
	45 üzeri	64,92 ± 21,18
Eğitim Durumu	İlk ve orta	78,17 ± 12,69
	Lise	78,65 ± 11,79
	Lisans	78,41 ± 13,84
	Lisansüstü	81,77 ± 13,02
Aylık Gelir	0-3.000TL	78,41 ± 10,86
	3.001-6.000TL	79,81 ± 14,22
	6.001-9.000TL	77,41 ± 16,28
	9.001-12.000TL	84,1 ± 15,36
	12.001-15.000TL	77,69 ± 11
	15.000TL ve üzeri	80,67 ± 7,88
İnternet Erişimi	Mobil	76 ± 14,12
	WiFi	79,29 ± 14,51
Akıllı Cihaz Kullanımına Başlama Yaşı	10 yaşından erken	84,86 ± 12,06
	11-17 yaş arası	80,51 ± 11,98
	18-24 yaş arası	79,81 ± 13,01
	24 yaşından sonra	69,46 ± 16,86

- Dijital okuryazarlık puanlarında kadın ve erkek arasında anlamlı bir fark olmamasına rağmen, erkeklerin puanları kadınlardan daha yüksektir.

- Göçmenlerin yaşlarına göre anlamlı dijital okuryazarlık düzeyleri arasında anlamlı farklılık olup olmadığını bulmak için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Ortalamaların en az ikisi arasında anlamlı fark gözlenmiştir [$f(6-147)=3,250$, $p<0,001$]. 26-35 yaş arası dijital okuryazarlık puanları (83,2) 46 yaş üstü dijital okuryazarlık puanlarından (64,9) istatistiksel olarak daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda bu grubun dijital okuryazarlık ortalaması hem 16-25 yaş gruplarından hem de 41 yaş üstü katılımcılardan daha yüksektir.

- Dijital okuryazarlık puanlarında eğitim seviyesi arasında anlamlı bir fark olmamasına rağmen, lisans üstü mezunlarının puanları daha düşük eğitim seviyesine göre daha yüksektir.

- Dijital okuryazarlık puanlarında aylık gelir düzeyi arasında anlamlı bir fark olmamasına rağmen aylık geliri 12.000 TL ve üzeri olanların puanları diğer gruplara göre daha yüksektir.

- Dijital okuryazarlık puanlarında internet erişim türleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. İnternete WiFi üzerinden bağlananlar mobilden daha yüksek puana sahiptir.

- Akıllı cihazları 17 yaşından sonra kullanmaya başlayanlar ile 17 yaşından önce kullanmaya başlayanlar arasında anlamlı bir fark vardır (81,5-75,8). Akıllı cihazlarla erken yaşlarda tanışmak olmak dijital okuryazarlıkta önde gelen faktörlerden biridir.

Okuryazarlıkta cihaz sahipliği, internete ve sosyal medyaya erişim dijital okuryazarlık bağlamında ilişkili konulardır (Ahmed ve Roche, 2021). Aşağıdaki tablo, cihaz ve sosyal medya sahipliği ile dijital okuryazarlık puanlarını göstermektedir.

Tablo, akıllı cihaza sahip olan Suriyeli göçmenlerin olmayanlara göre daha yüksek dijital okuryazarlık puanına sahip olduğunu göstermektedir. Bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını anlamak için bağımsız örneklem t-testi kullanılmıştır. Puanlar normal dağılıma sahiptir, bu nedenle farklılıkların anlamlı olup olmadığını anlamak için parametrik testler (iki bağımsız grup için t testi ve ikiden fazla bağımsız grup için ANOVA) kullanılmıştır. Tüm farklılıklar ve karşılaştırma analizi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Karşılaştırma analizi

Sosyal Medya Hesabı			Akıllı Cihaz Türü		
Platform	Sahiplik	Ortalama \pm sd	Cihaz	Sahiplik	Ortalama \pm sd
TikTok	Yok	77,71 \pm 13,83	Akıllı saat	Yok	77,34 \pm 12,58
	Var	82,89 \pm 10,57		Var	88,71 \pm 13,17

Facebook	Yok	76,47 ± 12,51	Diz üstü bilgisayar	Yok	75,86 ± 11,88
	Var	79,75 ± 13,42		Var	82,04 ± 13,85
WhatsApp	Yok	83,33 ± 7,57	Tablet	Yok	77,24 ± 12,75
	Var	78,92 ± 13,34		Var	86 ± 13,05
Twitter	Yok	76,23 ± 12,72	Akıllı TV	Yok	77,05 ± 12,97
	Var	84,7 ± 12,59		Var	86,4 ± 11,76
LinkedIn	Yok	77,02 ± 12,7	Masa üstü bilgisayar	Yok	76,71 ± 12,31
	Var	87,21 ± 12,46		Var	84,55 ± 13,93
Reddit	Yok	78,33 ± 12,59	Akıllı saat	Yok	69 ± 16,29
	Var	90,5 ± 19,09		Var	80,1 ± 12,47
Pinterest	Yok	77,73 ± 12,8			
	Var	90 ± 12,25			
Snapchat	Yok	78,24 ± 12,75			
	Var	81,5 ± 14,65			
Telegram	Yok	75,38 ± 11,68			
	Var	81,49 ± 13,74			
YouTube	Yok	74,13 ± 14,9			
	Var	80,31 ± 12,53			
Instagram	Yok	76,81 ± 14,45			
	Var	79,63 ± 12,9			

- Akıllı saati olanlar ile olmayanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır (88,7-77,3).
- Dizüstü bilgisayarı olanlar ile olmayanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır (82,0-75,8).
- Tableti olanlar ile olmayanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır (86-77,2).
- Akıllı televizyonu olanlar ile olmayanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır (86,4-77).
- Bilgisayarı olanlar ile olmayanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır (84,2-76,7)
- Akıllı telefonu olanlar ile olmayanlar arasında anlamlı bir fark vardır (80,1-69).
- Dijital okuryazarlık puanlarında 4'ten az sosyal medya platformu kullananlar ile 4 veya daha fazla sosyal medya platformu kullananlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır (80,4-74,3) (Bağımsız Örneklem T Testi).

- YouTube kullanıcıları, kullanmayanlara göre anlamlı derecede daha yüksek dijital okuryazarlık puanlarına sahiptir (80,3-74,1).
- Twitter kullanıcılarının dijital okuryazarlık puanları kullanmayanlara göre anlamlı derecede daha yüksektir (84,7-76,2).
- LinkedIn kullanıcılarının dijital okuryazarlık puanları, kullanmayanlara göre önemli ölçüde daha yüksektir (87,2-77).
- Tiktok kullanıcıları, kullanmayanlara göre önemli ölçüde daha yüksek dijital okuryazarlık puanlarına sahiptir (82,9-77,7).
- Pinterest kullanıcıları, kullanmayanlara göre önemli ölçüde daha yüksek dijital okuryazarlık puanlarına sahiptir (90-77,7)
- Reddit kullanıcılarının dijital okuryazarlık puanları, kullanmayanlara göre önemli ölçüde daha yüksektir (90,5-78,3)

4.3 Suriyeli Göçmenlerin Dijital Vatandaşlık Pratikleri

Araştırmada karşılaşılan en büyük problem Suriyeli göçmenlerin geneline hâkim olan “korku” duygusudur. Korku duygusu derinlemesine görüşme aşamasında projeyi zorlaştırmıştır. Referans kişiler aracılığıyla ulaşılan onlarca göçmen görüşme taleplerini doğrudan reddedilmiştir. Bazı göçmenler görüşmeyi kabul etmelerine rağmen yer ve zaman planlaması sırasında görüşmekten vazgeçtiklerini bildirmişlerdir. Görüşmeyi kabul eden birçok göçmen, “başlarına bir şey gelip gelmeyeceği” konusunda endişeli olduklarını sözlü olarak ifade etmişlerdir. Çoğunlukla bu korku nedeniyle sesli kayıt alınmasını istemeyen göçmenler olmuştur. Görüşmeler göçmenlerin talebi doğrultusunda kendi ev veya işyerlerine yakın yine kendi seçtikleri kafe, pastane gibi yerlerde gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılan mekanların neredeyse tamamının Arap göçmenler tarafından işletilen yerler olması katılımcıların kendilerini güvende hissetme ihtiyaçlarıyla bağlantılı olduğu düşünülmüştür.

Göçmenlerin “başlarına bir şey gelmesi” korkusuyla bağlantılı bir bulgu olarak; ses kaydı alınan birçok görüşmeyi derinleştirmek mümkün olmamıştır. Çoğu göçmen ses kaydı sona erdirildiğinde görüşme sırasındaki sorulara geri dönerek cevaplarını açıklamaya veya detaylandırmaya çalışmıştır. Bu tür görüşmelerde göçmenlerin izniyle ses kaydı dışı konuşmalar notlandırılmıştır. Hiç ses kaydı alınmayan görüşmeler ise daha fazla derinleşmiştir.

Özellikle kadın göçmenlerle görüşmelerin derinleştirilmesinde çok zorlanılmıştır. Bazı görüşmeler yalnızca 5-6 dakika sürmüştür. Bu görüşmelerde göçmenlerin gönüllü olmalarına rağmen mülakat sırasında gerek hal ve hareketlerinden gerek kısa cevaplarından tereddütlü

oldukları hissedilmiştir. Bu türden görüşmeler katılımcıları zor durumda bırakmamak için uzatmadan sonlandırılmıştır. Referans kişiler üzerinden görüşme talebi iletilen erkek göçmenler görüşmek istemediklerinde iş yoğunluğu gibi gerekçeler sunarken, bazı kadın göçmenler ailelerinden veya eşlerinden izin alamayacaklarını belirterek talebimizi geri çevirmiştir. Yine referans kişi yoluyla ulaşılan bir göçmen kadın eşi hayatta olmadığı için görüşmesinin uygun olmayacağını bildirmiştir. “Kadın-erkek ilişkileri ve evlilik” kategorisinde tartışılacağı üzere kendilerini muhafazakâr bir toplum olarak tanımlayan Suriyeliler ile görüşmelerde kültürel kodlar kadın katılımcı bulmakta önemli bir engel olmuştur. Bir kadın görüşmeci yaşı ve ortalama aylık geliri sorulduktan sonra konuşmaktan vazgeçtiğini belirterek görüşmeyi sonlandırmıştır. Kadın göçmenlerin Suriye’deki siyasi ve sosyal gelişmelerle ilgili haberleri internet üzerinden takip edip etmedikleri sorulduğunda büyük kaygı yaşadıkları gözlemlenmiştir. Ses kaydı alınmayan görüşmelerde bile kadın göçmenler erkeklere göre daha kısa ve çekingen cevaplar vermiştir.

Suriyelilerin genel olarak özellikle son yıllarda sosyal medyada kendini gösteren göçmen karşıtlığı ve sınır dışı edilme korkusu nedeniyle oldukça temkinli oldukları gözlemlenmiştir. Yapılan görüşmelerde çekingenliğin ve korkunun internette yer alan kapalı göçmen grupları tarafından da beslendiği anlaşılmıştır. Sosyal medyada ve farklı mesajlaşma programlarında açılan gruplarda ve kanallarda Suriyeli göçmenlerin birbirlerini nasıl davranmaları gerektiği konusunda uyardıkları öğrenilmiştir:

“Telegram’da var böyle bir şey var. Yani şöyledir mesela genelde son zamanlarda bazen bir sıkıntılar oluyor ya, diyorlar ki dikkat edin şu fitnelere karışmayın, sabredin çözülecek falan yani teselli etmek için. Dikkat edin şu zamanlarda mesela hatırlıyor musun bir zamanda darbe olmuştu yani dedi ki o zamanda arkadaşlar dikkat edin yanlış bir şey yapmayın. Yani öyle uyarılar var. Mesela bazen Esenyurt’ta dükkanlar kırılıyor falan arkadaşlar: Sakın aşağı inmeyin, fazla muhatap olmayın yani durun çözülür. İşte öyle uyarılar var. Ben uyarıda bulunmuyorum. Uyarı olunca dikkat ederim ama sıkıntı olunca.” (Alaattin, 22)

“Ben çok dikkat ediyorum. Şimdi ya başıma bir şey gelirse, yanlış anlarsa beni devlet, geri gönderirse! Facebook’ta gruplar var, oralardaki yorumlara bakıyorum. Burayı bilmiyoruz yani, oradan kim ne yaşamış öğreniyoruz. Ben mesela Arapça konuşmuyorum metroda falan, oralarda da böyle şey yapıyorlar. Uyarıyorlar konuşmayın diye. Mesela ben Arapça konuşsam biri dese sen kimsin, niye böyle konuşuyorsun. Ne cevap vereceğim? Dikkat ediyorum” (Hilal, 37).

Bazı göçmenler tecrübelerini, özellikle başlarına gelen kötü olayları bu gruplarda paylaşarak birbirlerini başlarına gelebilecek konular konusunda uyarmaktır:

"Beni birkaç ay önce beni Türk adam aradı. Dedi ki ben polis memuru, sen kimlik kaybettin mi? Dedim yok. Sen nerede oturuyorsun? Dedim ki Pendik oturuyorum. Dedi ki telefonu kapatma ben sana bazı sorular soruyorum, telefonu sakın kapatma. Ne yaptım ben hemen bir arkadaşıma dedim ki adam böyle böyle diyor hemen karakola gidelim bunlar şey dolandırıcı... Hemen karakola gittim. Dedim abi böyle böyle... Spikeri açtım. Polis dedi kapat tamam bunlar dolandırıcı. Sonra ben Whatsapp'ta şey var bunları paylaşıyorlar, koydum oraya. Bu numaradan arıyor adam polis diye, telefonu kapatma kimlik kaybettin mi diye soruyor. Sakın... Bunlar polis değil. Polis arayınca zaten polis diye yazıyor veya diyor ki karakola gel. Ama bu adam böyle demedi, dikkat edin" (Münir, 36).

"İki Whatsapp grubu var arkadaşlarım ekledi. Arap bir çocuk kaçırılmış, üç gün oldu onu takip ediyorum, yazıyorlar oradan. Böyle kötü şeyler hadiseler çok oluyor. Adam beni devlet gönderdi diyor, polisim diyor evine giriyor. Sonra altınlar yok... Oradan yazıyorlar işte. Ben görmedim ama arkadaşım anlattı Suriyeliye gelmiş biri soru sormuş böyle elinde kağıtlarla. Soru kağıdı... Soru hani diyorsun cevabı hangisi... anket gibi... Sonra Suriye'ye göndermişler, arkadaşım paylaştı oradan" (Eslem, 29).

Göçmenlerin yaşadıkları korku yalnız Türkiye'deki özgü değildir. Değişik ülkelerde yapılan araştırmalar kamuoyundaki negatif göçmen algısının, politik söylemlerin göçmenlerin korkularını artırdığı belirlenmiştir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir araştırma kamuoyunda göçmenlerin işsizliğin ve suçun başlıca nedeni olarak görülmesi, kültürel ve sosyal dokuya yönelik bir tehdit olarak çerçeveselenmesi göçmenler arasında "kolektif anksiyeteye" neden olmaktadır (Tummala-Narra, 2020). Farklı bir araştırmada göçmenlerin yaşamış olduğu korku "toksik stres" (Artiga ve Ubri, 2017) olarak tarif edilerek günlük yaşama etkisi tartışılmıştır. Göçmenler arasında çok yaygın olan sınır dışı edilme korkusu (Becerra, 2017) kendi içlerine kapanmalarına neden olan ve başkalarıyla iletişime girmelerini engelleyen etkenler arasında yer almaktadır.

4.3.1 Sosyal etkileşim

Dijital iletişim ortamı insanların çeşitli nedenlerle kesilmiş eski sosyal bağlarını yeniden kurmak / sürdürmek veya yepyeni bağlar kurmaları için önemli potansiyellere sahiptir. Hatta öyle ki dijital iletişim sayesinde sınırsız bir toplumsal / kültürel ilişkiden (Narmanlıoğlu, 2013: 66) bahsetmek mümkündür. Göçmenler açısından değerlendirildiğinde dijital iletişim mekânsal yakınlık zorunluluğunu ortadan kaldırdığı için gerek eski sosyal ortamla irtibatın sürdürülmesi, gerek göç edilen kültürel ortamda yeni sosyal ilişkilerin geliştirilebilmesi için etkili bir biçimde kullanılabilir. Örneğin Türkiye'de yaşayan Çerkes göçmenler üzerine yapılan bir dijital iletişim araştırmasına göre Çerkesler anayurtta yaşayan diğer Çerkeslerle iletişim kurabilmekte

ve bu iletişimi eskiye nazaran daha etkileşimsel bir biçimde sürdürebilmektedir (Aslan, 2020: 79).

4.3.1.1 Gözetim korkusu ve bağların zayıflaması

Maliyet olarak daha düşük, az çaba gerektiren internet bağlantılı iletişim göçmenlerin kendi ana vatanlarında bıraktıkları sosyal çevreleriyle irtibat kurmaları için başlıca ve neredeyse tek yöntemdir. Avrupa’da yapılan bazı araştırmalar eski bağların sürdürülmesi için göçmenlerin dijital iletişim ortamından faydalandıklarını ortaya koymaktadır. Örneğin Avusturya’da Kaufmann (2018) tarafından yapılan çalışmaya göre dijital teknolojiler, göçmenlerin hem kendi ülkelerindeki hem de ev sahibi ülkelerdeki aile, arkadaşlar ve mülteci ağlarıyla olan bağlantılarını teşvik edebilmektedir.

Türkiye’de bulunan göçmenler öncelikle Suriye’deki siyasi yapı nedeniyle geride kalan sosyal çevreleriyle görüşmekten çekinmektedir. Özellikle Suriye devletinin hâkim olduğu bölgelerde akrabaları olan göçmenler gerek sosyal medya üzerinden gerek Whatsapp gibi anlık mesajlaşma ve görüşme programları üzerinden eski sosyal çevreleriyle irtibat kurmaktan korkmaktadır. Göçmenlerin birçoğu internet iletişiminin Suriye devleti tarafından “kontrol edildiği” düşüncesiyle “geride kalanlara zarar vermemek” için çok derinlikli irtibat kuramadıklarını belirtmiştir.

“[...] annem orada, kız kardeşim orada. Whatsapp’tan konuşuyorum sadece. Orada, Suriye’de korkuyorlar. Mesela biz buraya geldik, orada Esed... mesela sen Türkiye’den... Nasıl söyleyeceğim... Sen Esed’in yanında değilsin, dışarıdasın... Teröristsin diyorlar. Korkuyorlar... Yanlış bir şey yazdığında ailesini alıyorlar. O yüzden korkuyorlar, bir şey yazmıyoruz, yapmıyoruz” (Abdullah, 27).

“Sıkıntı var. Yani akrabalarla görüştüğümüzde, mesela oradaki bazı akrabalarımız zor durumda, onların yardıma ihtiyacı var. Biz de yardım etmeye çalışıyoruz. Dileyim ki ‘sizdeki Dolar ne kadar’ diyemezsin, ‘Dolar’ kelimesi diyemezsin, o kadar sıkıntı. Ne diyeceksin, işte ‘yeşil para’. O kadar çok böyle sıkışmış bir halka içerisindeyiz yani her yerden baskın yiyoruz” (Alaattin, 22).

“Sosyal medya kullanarak konuşmak azaldı. Çünkü eskilerden şey diyorlar 2014, 2015 ya da 2016’ya kadar Suriye hükümeti, Suriye rejimi Türkiye’ye giden insanlar onlar terörist diyorlar. Oradaki insanlar korkuyorlar. Türkiye’den bir arama gelirse diye korkuyorlar, hani bunlar ne istiyor diye. Aslında ben çok istiyorum seviyorum

onlarla konuşmak istiyorum. Soracağım nasılsınız iyi misiniz ama onlar biraz böyle korkuyorlar onun için ben azalttım biraz sosyal medyayı. [...] Facebook'ta arkadaşlar var onlar yani kaldırdım arkadaşlardan. Facebook'tan kaldırdım onlar zarar görmesin diye. Bazı bir şeyler paylaşıyorum Esed karşıtı bir şeyler, onu görünce tabi yani işte onlar şey düşünüyor devlet bizi takip ediyor bunun arkadaşı olursam belki beni tutuklarlar onun için çıkarıyorum arkadaşlıktan. İnşallah üzülmezler” (Muhammet, 22).

Yapılan görüşmelerde devlet tarafından “gözetlenme”, “izlenme”, “takip edilme” gibi korkuların yalnız göç süreci özelinde ortaya çıkmadığı anlaşılmaktadır. Kendi ülkelerinde uzun yıllar “istihbarat” ortamında yaşamış olan Suriyelilerin temkinli olmayı öğrendiklerini, hatta gözetlenme endişesini içselleştirerek normalleştirdiklerini söylemek yanlış olmayacaktır:

“Ablam var İblid'de, teyzem var mesela Esat'ın olduğu bölgede. Teyzem, dedem var. Korku değil, şey o... Biz büyüdüğümüzden beri, doğduğumuzdan beri şeye alıştık... Alıştık demeyeyim de... Fıtrat böyle bizde. Yani biz şey laflarının üzerinden doğduk: 'Duvarların kulakları var!' Evde konuşulan dışarıya çıkmıyor. Oradaki fesattan dolayı. Orada ne kadar istihbarat olduğundan dolayı. Hani biz şey yapamıyoruz. Görüşlerimizi vesaire konuşmuyoruz. Yani mesela ben teyzemle rahat konuşamıyorum. Rahat derken gündem şeyleri konuşurum, nasıl gidiyor falan... Daha derine girmem yani, Esat var orada. Aramalar kontrol altında mı değil mi... Hani kontrol altında diyorlar da değil yani, insanlar korkuyor yani. Bizimkiler gidişatın üzerinden korkuya alıştığı için hep bir korku var. [...] O yüzden oranın insanı şey oluyor, şey yani, muhafazakâr değil de... ketum... ketum var mı Türkçe'de? Fazla şey yapmaz yani, belli etmez. Dışarıda kim istihbarat kim değil çözemezsin yani. Akrahan bile onlara bağlı olabilir” (Hamdullah, 18).

Yapılan görüşmelerde, Suriye'deki akraba ve sosyal çevresiyle düzenli olarak görüştüğünü söyleyen çok az göçmene rastlanmıştır. Suriye yönetiminin hâkim olmadığı bölgelerde akrabası bulunan Enes gözetlenme korkusu yaşamadan sosyal bağlarını devam ettirebildiğini söylemiştir.

“Normal Whatsapp'tan görüşüyorum. Yani biz genelde nasıl söyleyeyim, Suriye'de akrabalar var Esat'ın tarafında değil, o yüzden rahat... Görüşebiliriz onlarla... Esat tarafında değil, bu tarafta; Türkiye tarafında. Benim irtibatım var, nasıl yapmışlar, ne ettiler, ne zaman döneceğiz... Benim aklım hep orada, şimdi desinler savaş kalmadı. Hemen oraya basıyorum. Hemen gidiyorum valla” (Enes, 27).

Gözetim korkusunun yersiz olduğunu düşünen göçmenler de bulunmaktadır. Örneğin Suriye'de hukuk eğitimi almış ve İstanbul'da bir avukatlık bürosunda tercüman olarak çalışan Ömer, gözetimden aşırı korkma nedenini eğitimsizliğe bağlamıştır.

“İnsanlar korkuyorlar tamam hocam ama benim ailem gibi, Allah razı olsun benim babam hoca (lise öğretmeni). Mesela annem hoca, kardeşlerim üniversite mezunu. Yani biliyorlar neyin olduğunu, yani benimle konuşurlarsa hiçbir zarar olmayacak. Ama bazı cahiller var çok korkuyorlar. Yani yabancı bir numara onlarla konuşursa çok korkuyorlar ve hemen engelliyorlar” (Ömer, 31).

Türkiye’de ilahiyat alanında yüksek lisans yapmış olan Selma’ya göre de gereksiz gözetim korkusu akrabalar arasındaki ilişkileri yüzeyselleştirmektedir:

“Bizim burada korkup korkmamız gereksiz yani anlamsız. Benim babamın ailesi hep Suriye’de kaldı. Mesela babam onları arayıp konuşmak istediği zaman, nasıl diyeyim soğuk... Babam hep üzülüyor, samimi konuşmuyorlar. Sanki arayıp rahatsız etmiş gibi. Çünkü korkuyorlar şimdi bir şey olursa başımıza gelirse diye. Bilmiyorum Esat hepimizi tek tek dinliyor mu? Bana saçma geliyor ama insanlar için bir şey diyemezsin, onlara zor anlatmak. Belki biz buradayız diye bize saçma gibi ama yapacak bir şey de yok. Telefonunu açmazsa ya da korkup az konuşursa sonra babam da daha az arar. Öyle oluyor” (Selma, 37).

Suriye’deki internet alt yapısı ve gözetim üzerine yapılmış araştırmalara bakıldığında aslında göçmenlerin endişelerinin çok da yersiz olmadığı anlaşılmaktadır. Örneğin Suriye’de internet filtreleme sistemleri üzerine yapılan bir araştırmaya göre ülke çapında IP numaraları ve alan adları üzerinden sansür uygulandığı, bunun yanında anahtar kelimelere dayalı bir tespit mekanizmasının da kurulduğu ortaya çıkmıştır (Chaabane, vd. 2014). Daha yakın tarihli bir araştırmaya göre (Davila-Ruhaak vd. 2021) Suriye’de devletin doğrudan yaptığı dijital gözetiminin yanı sıra devlet tarafından desteklenen veya devlete bağlı (affiliated) bilgisayar korsan grupları tarafından da gözetim sistemleri kurulmuştur. Çalışmada ülke çapındaki dijital gözetimin “kitlese” olduğu vurgulanmaktadır.

Göçmenler Suriye’de kalan sosyal çevreleriyle düzenli ve derinlikli ilişkilerini sürdürmemelerinin diğer bir nedeni olarak teknik alt yapı sorunlarını göstermiştir. Uzun yıllardır süren savaş ve karışıklığın bütün ulaşım ve iletişim alt yapısını etkilediği Suriye’de internet alt yapısının kaliteli olmaması, internet fiyatlarının yüksek olması ve elektrik kesintileri gibi sorunlar göçmenlerin irtibat kurmalarını zorlaştırmaktadır.

“[...] video konuşmuyoruz. Sadece sesli atıyorlar. Zaten orada internet kesiliyor. Orada kaynanam var. Eşimin ablası orada yaşıyor. Orada internet çok pahalı ve kesiliyor. [...] video açmıyorlar. Bize ses atıyorlar, biz de onlara ses atıyoruz” (Amira, 32).

“Burada telefonlara elektrik vermek için küçük kutular var ya! Batarya, seyyar olan, powerbank... Suriye’de onlar çok değerli. Çünkü sürekli elektrik kesiliyor. Orada bir Suriyeliye

verilecek en güzel hediye batarya. Sürekli telefonları açık tutmaya çalışıyorlar ama elektrik ne zaman gelir ne zaman gider zamanı belli olmuyor. O yüzden insanlar hep bataryalardan taşıyor. Zaten normal telefonla arama yapmıyoruz, pahalı. Mesela internetten Whatsapp arayıp cevap alamazsak telefonu bitmiştir. Yani elektriği yoktur. Her istediğin zaman aramak olmuyor. Elektriği bekleme lazım” (Rana, 28).

“Evet Suriye’de akrabalarım var. Yani görüşebiliyoruz ama çok değil. Onlarda internet çok değil. İnternet burada iyi, orada iyi değil, kötü” (Zeynep, 27).

“Bütün aile Suriye’de, hem Whatsapp hem Facebook görüşüyorum. Görüşmek rahat değil, internet kesiliyor, elektrik kesiliyor. Elektrik 4 saat kesiliyor 1 saat geliyor. Bu 4 saatte muhtemelen telefonun şarjı bitiyor ya da evde olmayacaklar. İşte veya başka bir yerde... O yüzden en çok akşam konuşuyorum onlarla” (Ömer, 31).

Gerçekten de Suriye’deki savaşın iletişim, ulaşım ve elektrik alt yapısı üzerinde insanların günlük hayatlarını büyük oranda etkileyen yıkıcı sonuçları olmuştur. Avrupa Birliği tarafından finanse edilen bir araştırma raporuna göre (Hatahet ve Shaar, 2021), Suriye’de savaşın başladığı dönemden 2021 yılına gelindiğinde elektrik üretim kapasitesi yüzde 47.1 oranında azalmıştır. Ülke genelindeki çeşitli zamanlarda uygulanan elektrik kesintileri yıllık olarak hesaplandığında yaklaşık 43 gün elektriksiz geçmektedir. Dolayısıyla gözetlenme korkusunun yanında teknik alt yapı problemleri de Suriyeli göçmenlerin eski bağlarını sağlıklı bir biçimde sürdürmeleri önünde önemli bir sorun olarak belirmektedir.

4.3.1.2 Yeni bağların önündeki engel: Önyargı

Göçmen entegrasyonundaki en önemli basamaklardan biri yeni kültürel ortamda sosyalleşebilmek, diğer bir deyişle yeni ilişkiler kurabilmektir. Alencar ve Tsagkroni (2019) tarafından Hollanda’da yapılan bir araştırmaya göre göçmenler sosyal medya üzerinden yerel topluluklarla köprüler kurabilmektedir. Bu sayede yerel kültür hakkında enformasyon akışı sağlanmaktadır. Yine Hollanda’da Leurs (2017) ve Avusturya’da Kaufmann (2018) tarafından yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Yeni iletişim ortamı göçmenlerle ev sahibi topluluk arasındaki kültürlerarası iletişim kanalı görevi görmektedir.

Proje kapsamında sosyalleşme, kültürlerarası iletişim, yerel topluluklarla irtibat çerçevesinde göçmenlerin ne tür pratikler yaptıkları araştırılmıştır. Görüşme yapılan göçmenlerin sosyal medya ağlarında ya Türklerin olmadığı veya çok küçük bir kısmını Türklerin oluşturduğu öğrenilmiştir. Göçmenlerin dijital ortamdaki sosyal ağlarını büyük oranda Suriyeliler ile farklı uyruklardan Araplar oluşturmaktadır. Göçmenler ancak yüz yüze tanışıp aralarında belirli bir güven ilişkisi geliştirdikleri okul arkadaşı, iş arkadaşı, mahalle arkadaşı ve komşu gibi Türkleri dijital ortamdaki sosyal ağlarına dahil etmektedir. Ancak dijital ortama taşınacak bir güven

ilişkinin geliştirmek göçmenler açısından oldukça zordur. Göçmenlere göre bunun en önemli nedeni toplumda kendilerine karşı gelişmiş olan ön yargıdır:

“Facebook’tan hiç Türk arkadaşım olmadı. Arkadaşlarım hep Arap. Suriyeli de var başka Araplar da ama Türk yok. Çünkü gördüğü zaman bizi Arap, yani farklı konuşuyorlar. [...] Mesela benim binayı gördün, ben birinci katta oturuyorum, dördüncü katta bir kadın oturuyor. Hiç sevmiyor bizi, hiç. ‘Siz maaş alıyorsunuz’. Ben üç sene oldu o binada, hiç sevmeyi bizi. Bir kere eşim davet etti, ‘ben gelmem’ dedi, ‘belki bir şey yaparsınız bana’. ‘Abla ben ne yapacağım’ dedi eşim. ‘Sen Suriyelisin!’” (Abdullah, 27).

Madun göçmen Hamdullah, toplumda kendi kimlikleri hakkındaki olumsuz algıyı anlatırken Çingeneye benzetilmekten rahatsız olduğunu söylemiştir. Trajik bir şekilde kendi madun halini anlatmaya çalışırken Çingene kimliğinin maduniyetini yeniden üretmektedir. Yukarıda da tartışıldığı üzere maduniyet heterojen özelliğiyle yalnız bir grubu, topluluğu veya sınıfı tanımlamak için kullanılmaz. Suriyeli kimliğiyle madun olan Hamdullah’ın, başka bir madun gruba benzetilmekten rahatsızlığıyla maduniyetin heterojenliğini pratik olarak göstermesi önemli bir bulgu olarak değerlendirilmiştir:

“Bazı insanlar doğruyu bilmedikleri için, onlara olay farklı anlatıldığı için insanlar kaçınıyor bazıları. Mesela adam Suriyelileri Çingene olarak biliyor. Suriyeliyim diyorum, ne bileyim nasıl Suriyelisin diyor. Ben de anlamadım ki! İnsanlar böyle değişik şeyler var. Mesela bazı insanlar sosyal medyada bir Suriyeli, bir kızı taciz etmiş insanlar bizi onlardan sanıyor. Geçen bir abiyle tanıştım diyor ki sen nasıl Suriyelisin diyor, bildiğin Suriyeliyim diyorum. O da diyor kardeşim sen Suriyelisin de bunlar, bu habere çıkanlar esmer tipler, kötü işler yapan bunlar kim kardeşim?” (Hamdullah, 18).

Daha önceki olumsuz tecrübeleri Suriyeli göçmenlerin sosyal medya hesaplarını daha kapalı hale getirmesine neden olmuştur. Önceden sosyal medyada kendini dışarıya açma eğiliminde olan Nur, sataşmalar nedeniyle bu eğilimini değiştirmiştir:

“Benim sadece atölyedeki arkadaşlarım var orada sosyal medyada. Sosyal medyada önceden hem Arapça hem Türkçe mesela ismimi yazıyordum. Çok böyle nasıl, çok laf atan hani sataşanlar oluyordu. Sonra kapattım dışarıya hesaplarımı hepsini. Özel oldu. Eğer mesela dışarıda tanışıp konuştuk yani bir Türkle. O zaman bazen birbirimizi ekliyoruz ama öyle internetten çok konuşma olmuyor. Sadece bakıyoruz resimlere falan ya da ne yazmış işte. Atölyedeki işçi arkadaşlar var sadece konuşuyoruz bazen hani iş yok dileyim tatilde izinde, ne yaptın ne ettin... Bazen işle ilgili de yazıyoruz birbirimize.” (Nur, 39).

Suriyeliler Arapça konuşan farklı göçmenlerle internet üzerinden daha rahat arkadaşlık kurabilmektedir. Ancak Türkler söz konusu olduğunda “Suriyeli olmak” arkadaşlık kurmak için büyük bir dezavantaja dönüşmektedir:

“Instagram, Twitter kullanıyorum. Kendi adımla açıyorum hesaplarımı. Suriyeliyim diyorum mesela ben profilde. İşte şurada çalışıyorum diye yazıyorum. İstanbul Türkiye’de yaşıyorum diye yazıyorum. Ben takip etmeyi seviyorum bakıyorum güzel önemli şeyler yazmış, hoşuma gidiyor. Ben çekinmiyorum korkmam kimseyi eklemeyi, yani uzaktan bana ne yapacak! Ama arkadaşlar hep Araplardan oluyor. Mesela Mısır Lübnan, Suudi Arap yani hepsi Türkiye’de değil bazıları hangi ülkede yaşıyor bilmiyorum ama ekliyoruz güzel şeyler yazanla paylaşanla. Ama Türkler yani profile bakıyorlar: Suriyeli, gidiyorlar... (gülüyor)” (Hale, 33).

“Ben Instagram çok seviyorum, mesela geziyorlar yeni yerler gösteriyorlar. Çok güzel hesaplar var ben çok seviyorum geziyor işte doğayı anlatıyor, yeni ülkeler gösteriyor. Onları takip ediyorum. Komik hesaplar oluyor onları takip ediyorum. Onlarda sadece takip ama Arapların hesapları olunca daha kolay, yani mesela soru sorabiliyorum burası neresi, mesela bunu nerde çektin gibi. Türk olunca ben de sormak istemiyorum. Merak ediyorum aslında. Ama Araplara yazmak daha kolay. Paylaştığı şeyle ilgili konuşabiliyoruz yani yazabiliyoruz birbirimize. Takip ettiklerimin çoğu Arap... Bazıları sadece isimle paylaşıyor nereli bilmiyorum tam belki. Ama Ürdünlü de var Suriyeli de nereli olduğunu yazılanlardan anlıyorum” (Rana, 28).

Göçmenler güven kurmanın zorluğu nedeniyle arkadaşlıkta yüz yüze olanı daha güçlü ve daha gerçek bir ilişki olarak görmektedir. Alaattin ve Nuri yüz yüze ilişkileri çevrim içi olanlara tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

“Benim arkadaşlarım internet üzerinden değil, arkadaşlarım gerçek arkadaşlar. Yani işte Aydın Üniversitesi’nde okuduğumda bizim bir hocamız vardı sağ olsun bizi bayağı Türk milleti eğitti. Hani harbiden Türk milleti öyledir, onlara karşı şu yanlıştır. [...] Öyle bir şey olduğunda yapmayacaksın, işte şöyle yapacaksın, şöyle yapacaksın... Ondan dolayı bayağı da Türk arkadaşım var ama yüz yüze. İnternette değil, o da daha güçlü benim için, yani Türk arkadaşlarla yüz yüze daha iyidir” (Alaattin, 22).

“Allah razı olsun, buraya 7 yıl önce geldiğimde bir akrabamın yanına yerleştim. Onun yanında çok güzel birkaç komşular arkadaşlar oldu. Hep iyi davrandılar, sordular neyin var, ihtiyaç var mı? Sonra iş falan oldu ben yine aynı mahallede ev çıktım ailemle. Hiç bozulmadı o yüzden şey irtibat. Onları görüyoruz sosyal medya, başkasıyla tanışmaya ihtiyacım yok. Yani oradan arkadaş olup konuşup ne konuşacağım. Zaten diyecek sen niye buradasın ki, oluyor hep öyle konuşuyorlar. Yani burada arkadaş yeter var oradaki sosyal medyada arkadaşla çok şey yok, nasıl diyeyim ihtiyaç yok” (Nuri, 41).

Görüşmelerde Suriyeli göçmenler kendilerine olan bakışın son yıllarda daha fazla olumsuzla kaydığını belirtmiştir. Göçmenler günümüzde özellikle sosyal medya aracılığıyla yayılan göçmen karşıtı ve göçmenleri kötü bir imaj içerisinde çerçeveleyen haberlerin, görüntülerin ve yorumların artmasından şikâyet etmektedir.

“Çok arkadaşım oldu, yani tanıdığım kişileri ekliyorum. Önceden Türkçe öğrenmek için internet kullanıyordum, bir program vardı Türklerle tanışma onlarla arkadaşlık ediyordum, konuşuyordum ben onlara Arapça öğretiyordum onlar bana Türkçe öğretiyorlardı öyle tanıştık. Eskiden tepki olmuyordu çok güzel davranıyorlardı. Şimdi tepki oluyor, son zamanlarda” (Zeynep, 27).

“Ben 8 yıl önce geldiğimde Facebook’umda hem bizim Suriye hem Türk bayrağı koyuyordum. Yani böyle tepki yoktu. İşte muhacir diyorlardı bize, sahabeler gibi. Biz kaçıp gelmiştik bombalardan. O zaman kimse bir şey demiyordu. Şimdi mesela ben artık Suriye bayrağı da koymuyorum Türk bayrağı da. Sadece adım var. Böyle çok çıktı televizyonlara işte Suriyeliler, Afganlar... Kötü ya... İşte kötü şeyler yapmış, taciz etmişler. Şimdi ben nasıl anlatayım. Bilen biliyor beni burada tanıyan arkadaşlar var. Şimdi kötü insanlar yok mu abi sizde Türkler’de? Onun gibi işte insanlar bunu biliyor ya da bilmiyor, bilmiyorum. O adam kötülük yaptıysa benimle niye yan yana gelsin? Ben ne yapmışım. [...] Ben bunları anlatamam ki. Hani ben muhacirdim sen ensardın? Şimdi nasıl diyeyim laf oyunu gibi olur. Niye laf kavgasına söz şeyine ihtiyaç duyayım. O yüzden artık bayrak falan asmıyorum sosyal medyama” (Halil, 38).

Dijital ortamda irtibat kurma, tanışma, görüşme ve sosyalleşmenin birçok yolu bulunmaktadır. Bunlardan en önemli arasında dijital oyunlar bulunmaktadır. Dijital oyunlar yoluyla ortaya çıkan *hareketsiz toplumsallaşma* (Binark ve Bayraktutan Sütcü, 2009) gündelik hayattaki kuşatıcı potansiyelleri nedeniyle sosyalleşme ve iletişim açısından incelenmeye değer sosyal fenomenler olarak değerlendirilmektedir (Yurdam, 2018). Dijital oyunun birçok toplumsal fonksiyonu farklı araştırmalara konu olmuştur. Örneğin Bennet ve arkadaşlarına (2009:116) göre dijital oyun ortamları önemli sivil öğrenme alanı olarak işlev görmektedir. Bu yönüyle de göçmenler açısından önemli potansiyeller içermektedir. Ancak görüşme yapılan göçmenler arasında yalnız bir kişi dijital oyunlar sayesinde sosyalleşebildiğini, ancak bunun fiziki ortama taşınmadan yalnız sanal ortamda kaldığını belirtmiştir. Söz konusu arkadaşlık ve iletişim yalnız oyunla ilgili konuşmalarla sınırlı kalmaktadır:

“En çok tanıştığım arkadaşlar en çok oyun içindi Türk arkadaşlarım da counter strike ordan tanıştım. Birkaç tane var işte Arap arkadaşlar da var başka oyunda. Yani en çok oyun içinde, hiç dışarıda görüşmedim sadece internette görüşüyoruz. Sadece oyun için” (Muhammet, 22).

4.3.1.3 Kadın erkek ilişkileri ve evlilik

Dijital ortamda sosyalleşme tıpkı fiziki sosyalleşmede olduğu gibi insani olan bütün eylemleri içermektedir. Örneğin insanlar interneti yalnız dedikodu, tartışma, laflama, bilgi değişimi için değil, flörtleşme, duygusal destek sağlama gibi amaçlarla da kullanabilmektedir (Rheingold, 1999: 414). Göçmen çalışmalarında evlilik eğilimleri de entegrasyonun göstergeleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Yabancılar ve yerli doğumlular arasında evlilik birlikteliği oluşturma ve sürdürme kapasitesi, başarılı entegrasyonun güçlü bir işareti olarak yorumlanmaktadır (Adsera ve Ferrer, 2015). Suriyeli göçmenlerin oldukça muhafazakâr bir toplum olarak yaygın bir biçimde aile tarafından planlanmamış kadın erkek ilişkilerinden uzak durdukları görülmüştür. Bunun yanında yine Suriyeli göçmen kimliğinin bu niyetle yapılan iletişimin önündeki diğer bir engel olarak durduğu anlaşılmıştır.

“İnternette değil, ama mesela komşular arasında evlilik oluyor. Neden mesela bu kız iyi, bu erkek iyi diye tavsiye ediliyor. Suriye halkı muhafazakâr, tavsiye önemli. Yani böyle internette olması çok iyi görülmez. Hem dini hem güvenlik için. Bu kim diye aile kabul etmez. Genel tavsiyeyle olur” (Abdülkadir, 40).

“Burada Türk arkadaşlarım var ama fazla değil yani, vallahı yalan konuşmaya gerek yok hiç yeni kimseyle tanışmadım. [...] Biz Arap olduğumuz için bizde böyle bir mesele yok, bir kızla tanışayım, çıkayım... Sıkıntı yani, olmuyor” (İbrahim, 27).

“Yani biraz bunlar sıkıntı, Suriyeli olunca sıkıntı çıkıyor. Mesela tanışmak oluyor ama Suriyeli duyduğu zaman kaçıyor (gülüyor). Biz istiyoruz ama biraz şey... (gülüyor)” (İyad, 30).

İnternet yoluyla arkadaşlık veya evlilik bağlarının temellerinin atılması kendi içine kapalı Suriye topluluğu arasında olmaktadır. Bazı görüşmeciler, Suriyeli göçmenlerin Türklerle internet üzerinden tanışıp evlendiğiyle ilgili çeşitli anekdotlar duyduklarını ancak kendilerinin hiç şahit olmadıklarını belirtmişlerdir.

“İnternet üzerinden bir sürü arkadaşın olabiliyor ama hayat arkadaşın olamaz. Bu yüzden bizim anamız babamız gidiyor işte düzgün bir şey varsa alırız. Ama şöyle bir şey var akraba olduğunda sosyal medya üzerinden evlenebiliyorlar. Benim halaoğlum bir de dayıkızım onlar öyle tanıştılar, işte Facebook üzerinden konuştular anlaştılar geldi işte öyle oldu Türkiye’de oturuyorlar” (Alaattin, 22).

“Şöyle bizde kimse mesela ailesinin dışında yapmaz bir şey. Şimdi buraya geldik bir de kim kimdir bilmiyorsun ki. Aile daha koruyor insanları. Yani internette başına her şey gelir. Benim bir arkadaşım Türk erkekle evlendi ama onlar yani 6 senedir aynı yerde oturuyorlar. Komşu. Biraz tanıdılar ikisi birbirini. O zaman olur. Bilirsin kim kimdir diye. Az ama oluyor böyle. İnternet nasıl diyeyim korkutur yani” (Hatice, 25).

Bütün görüşmeciler içerisinde yalnız bir göçmen internet üzerinden sosyalleşebildiğini söylemiştir. 15 yaşında Türkiye'ye gelen ve 10 yıldır Türkiye'de yaşayan Talha, Türkçeyi çok iyi konuşmaktadır. Özellikle dil problemi olmadığı için bütün ilişkilerini ön yargı engeline takılmadan sürdürebilmektedir. İnternet ortamında ön yargılara takılmamak için Suriyeli kimliğini sakladığını söylemektedir. Fiziki ortama taşınan arkadaşlıklarında Türklerin kendisine “sen bizdensin artık” demeleriyle övünmektedir:

“Kendimi şey anlatıyorum adım Talha tekstile uğraşıyorum. Bu işi yapıyorum. Ama Suriyeliyim Suriyeliyim demiyorum. [...] Tabi tanıştım. Çok çok tanıştım özellikle Instagram üzerinden çok insanla tanıştım. Çok hatta yüz yüze görüştük, hatta tatile gittik şu bu arkadaşlık ettik. Yani 5 sene önce benim kız arkadaşım var Instagram'da tanıştım hala konuşuyoruz yani gidiyoruz geliyoruz. [...] Beni çok severler, çok iyisin Talha falan. Mesela 5 yıldır bir grup var kankayız mesela gidiyoruz geliyoruz geziyoruz tozuyoruz. Allaha şükür hiç kimseden bir ters tepki almadım şu ana kadar. Beni tanıyorlar beni seviyorlar Talha sen bizdensin artık şöylesin böylesin. Öyle var çok var arkadaşım” (Talha, 25).

4.3.2 Politik katılım

Demokratikleşmede en önemli adım kamusal alanın herkese açık hale getirilerek demokratikleştirilmesidir. Katılımcılığın yaygınlaştırılmasıyla sivil toplum ile devlet arasındaki ilişkinin yeniden inşa edilebileceği düşünülmektedir. İnsanların farklı taleplerle ilgili bilgi ve görüşlerini paylaşmasını, kamusal problemleri dile getirmesini ifade eden (Sitembölükbaşı, 2005) politik katılım aynı zamanda düşünce ve tartışmaya duyulan ihtiyacı vurgulayan demokrasi türü olarak müzakereci demokrasiyi de tanımlamak için kullanılmaktadır (Heywood, 2015). Konuşan bir sivil toplum kamusal alanın sağlıklı oluşmasındaki en önemli faktörler arasındadır. Bireyler rasyonel iletişim yoluyla kamuoyunu oluştururlar. Karşılıklı anlamaya ulaşmayı hedefleyen söz konusu iletişimin gerçekleştirileceği alan, yalnız bir mekâna bağlı ya da mekânla özdeş olmayan “yaşam dünyasıdır” (Kırık 2005). İnternet araştırmalarının erken döneminden itibaren yeni iletişim ortamının bir sağlıklı kamusal alan kurulması için potansiyel taşıyıp taşımadığı sıkça tartışılan konular arasındadır. Örneğin Castells'e göre internetin eşitlikçi iletişim çizgisinde yabancılarla zayıf bağların güçlendirilmesini mümkün kılmaktadır (2005). Açık ve demokratik toplumlarda, internetin politik motivasyonu bulunan insanlar arasında etkileşimi artıran özelliği bulunmaktadır. Ancak internet yoluyla hızlı bir demokratikleşmeden bahsetmek mümkün değildir (Dahlgren 2005). İnternet ortamı örneğin Binark (2005) tarafından da “yeni bir biçimde politikleşmenin temellerinin atıldığı yer” olarak tanımlanmıştır. Erken dönem çalışmalarında yeni iletişim teknolojilerini demokrasi bağlamında ele alan Timisi'ye (2005) göre ise bu araçların bir kamusallık içeriği taşıdığı kabul edilebilir. Ancak kamusallıkla kastedilen, kamusal alan değil, ortak mekâna erişimdeki açıklığa yapılan

vurgudur. Farklı araştırmacılar tarafından internetteki toplumsal tartişmaların niteliğine dair farklı kavramsallaştırmalara başvurulmuştur. Örneğın Volkmer'e (2003) göre birbirinden tamamen ayrı olmayan ancak farklı küçük tartişma alanları mikro kamusal alanlar olarak değerlendirilebilir. Kamusal bir alanın imkânı, potansiyelleri, kısıtlılıkları ve önündeki engeller günümüze kadar akademinin önemli araştırma ve tartişma konuları arasındaki varlığını sürdürmüştür.

Bu proje kapsamında kamusallık, idealize anlamıyla rasyonel konuşmanın gerçekteleğiği kamusal alan anlamında değil, Timisi'nin (2005) tarifindeki ortak bir mekâna erişimdeki açıklığı vurgulayan anlamıyla kullanılmıştır. Çünkü projenin amacı sağlıklı bir kamusal alanın oluşumu ve internetin bu oluşumdaki etkisinin araştırılması değil, "suskun" madun göçmenin kamuya açık bir alanda, sosyal, politik, ekonomik vb konularda konuşup konuşamadığının, kendi görüşlerini ortaya koyup koyamadığının belirlenmesidir.

4.3.2.1 Misafirin suskunluğu

Tıpkı sosyalleşmede olduğu gibi gözetlenme korkusu, akrabalarına veya kendilerine zarar geleceği korkusu nedeniyle göçmenlerin Türkiye'deki ve anavatanlarındaki kamusal tartişmalara katılmaktan çekindikleri belirlenmiştir. Göçmenler, madun tarifine uyan bir biçimde "suskun" kalmayı tercih etmektedir. Özellikle sosyal medyada gerçekteleşen göçmen karşıtı paylaşımlar ve yorumlar karşısında büyük çoğunluğun kendi kimliklerini ortaya koymaktan veya tartişmaya katılmaktan çekindikleri anlaşılmıştır.

"Bakıyorum ama bir şey yazmıyorum yani, neden yazmıyorum çünkü ben kimim ben sonuçta yabancıyım burada, hakkım yok. Mesela ben yanlış bir şey yazdım, burası özgür bir ülke. Kimsenin adını söylemem, ben bir şey yazdım ona ters gelecek. O yüzden karışmam, yazmam öyle şeyler" (Münir, 36).

"İyi insanları var kötü insanlar var, yok burada hastalar (eczanede tercüman olarak çalışıyor) konuyu açtıklarında söylüyorum. Sosyal medyada yazmıyorum. Nasıl diyeyim sıkıntı yaratmak istemiyorum. Susmayacaklar. Zaten onların vatani, konuşmak istemiyorum. Bir anlamı yok. Zaten tek başıma konuşunca ne farkı olacak?" (Fatma, 26).

"Yok ben yazmadım, yazmıyorum ama öyle şeyler görüyorum. Niye çünkü ben yazdığım zaman mesela yazdım ne olacak, hiçbir şey olmayacak. Neden çünkü biz burada yabancıyız. Öyle bir şeye karışmam. Hukukçu var, avukat var, bunlar ilgileniyor. Ama ben bir şey söyleyince bana ters gelecek, yok hiç denemenim. Mesela bazen senin dediğin gibi Suriyeliler Afganlılar kötü şeyler yapıyorlar, Türk arkadaşlar, benim arkadaşlar değil ama arkadaş diyorum bunlar tersini söylüyor. Tamam bunlar geldi ama ekmek peşinde koşuyor yani, hırsız var yani, terslik var, yanlış insanlar var Suriyeli, ama hepsi değil. Türkiye'de de de var öyle şeyler.

Ama Suriyeli ne kadar insanlar güzelse o da iyi bir şey [...] Ben internetten paylaşmıyorum. Böyle şeyler kendime kalsın (gülüyor)” (Münir, 36).

Göçmenlerin özellikle sosyal medyada kendi haklarında yayılan dezenformasyondan rahatsız oldukları görülmüştür:

“Biz her şeyi kendimiz yapıyoruz. Yani nasıl söyleyeyim, diyorlar şimdi Suriyeliler para alıyorlar. İnan bana ben iki milyar yardım aldım ya da almadım. Bu çocuğum var bazıları alıyorlar belki ama ben 2 milyar üzerine hiç çıkmadım. Vaktim yok, hiç hiç cevap vermiyorum. İşte bilen biliyor, yanlış anlama bilmeyen boş boş konuşuyor yani, ha konuştum ha konuşmadım yani, değişmiyor” (Enes, 27).

“Yani akıllı insan, nerede bir savaş varsa kavga varsa çıkması daha iyi. Ben yazıyorum onlar yazıyorlar, ben yazıyorum onlar yazıyorlar... Neticede onların aklını değiştiremiyorum, ben de aklımı değiştirmeyeceğim. O yüzden kavga etmemek için uzaklaşıyorum. Hayat var, vaktim yok. Nefsimi ruhumu rahat ettirmek için yazmıyorum” (Abdülkadir, 40).

Kendilerini yüz yüze ifade edebilen göçmenler konu internet ortamına geldiğinde genellikle nefret söylemi ve hakaret gibi nedenlerle geri durmayı tercih etmektedir.

“Yazarak değil, belki yüz yüze söyleyebilirim. Mesela hani Suriyeliler gitsin gitmesin ben onlara karışmam. İster yollasınlar bizi ister... Benim için sıkıntı yok ama biz oraya niye gitmek istemiyoruz? Oradaki insanlar Suriye ordusu var Beşar'ın şeyi var askerleri var onların ikisi de Müslüman insanlar. Biz Müslüman değil miyiz? O tarafta mesela benim amcam var, diğer tarafta dayım var onlar bir araya gelip birbirine sıkıyorlar. Gitmek istemiyoruz niye birbirimize sıkalım, niye? Yani mesela ben şu an gitmek istiyorum açıkçası ama bu şekilde değil, başka şekilde. Daha güzel bir yaşam... Savaş olmasın... İnsanlar birbirine düşmesin. [...] Bunları yazamıyorum internette. Ya hocam açıkçası belki korkuyorum. Yüz yüze belki olabilir ama yazarak değil” (Talha, 25).

“Adam diyor, Suriyeliler öyle yaptı, böyle yaptı diye. Diyorum abi hepsi aynı değil, iyisi de var kötüsü de var. Mesela bir kişi kötü on kişi iyi, bir kişi kötülük yaptığı zaman hepsini kötülüyor, genel konuşmaman lazım ona diyorum adam tamam diyor. [...] Bunu internette yazmam. Ben internete çok girmiyorum ya. Ben o yüzden de yazmıyorum. Görüyorum kaç kişi yorum yazmış, küfür ediyorlar ya da bir şey yapıyorlar, o yüzden de yazmıyorum uğraşmak istemiyorum” (Mahmut, 19).

Özellikle erkek katılımcıların neredeyse tamamının Türkiye gündemini takip ettikleri öğrenilmiştir. Ancak yine yukarıda tartışılan nefret söylemi gibi nedenlerle gündeme dair tartışmalara girmekten çekinmektedir.

“Yani nasıl diyeyim sana. Çekiniyoruz öyle söyleyeyim. Takip ediyorum ama çok değil yani, ortalama... Valla yani, yorum yapmıyoruz sadece izliyoruz” (Enes, 27).

“[...] Yok abi ben o tartışmalara hiç girmem. Çünkü ben bir kişi çekerse bana bir küfür atarsa ben küfür edeceğim kusura bakmayın ama kimse kimseye dayanmıyor. Sen hainsin, sen böyle böyle böyle... Küfür ediyorlar, kimse kendine dayanmıyor. O yüzden uzak” (Abdullah, 27).

“Yok abi böyle bir şey yapmadım neden abi sonra bize dönüyor. Mesela bir video çıkıyor. Ben yazsam ki biz böyle yapmadık, Türk arkadaşlar bana geliyor saldırıyor. Küfrediyor. Ben böyle bir şeye karışmak istemiyorum” (İyad, 30).

Özellikle göçmenler hakkındaki içeriklere yapılan yorumlara cevap vermek veya kamusal tartışmalara katılmak için daha önce teşebbüste bulunan Suriyeliler büyük oranda nefret söylemleriyle karşılaştıkları için artık kamusal tartışmalara katılmaktan vazgeçtiklerini belirtmektedir.

“Çok görüyorum her gün görüyorum tweet atanlar hatta sokak röportajları yapanlar da var yani ne diyeceğimi bilmiyorum. Aslında ben tekim ben hiçbir şey yapamam yani gücüm yok. Hani biz öyle değiliz falan çünkü onlar neden öyle olmuş, yalan haberlerden olmuş. Yalan haberler duyunca artık inanıyor araştırmadan inanıyor işte. Suriyeliler böyledir hırsız... Suriyeliler sınavsız üniversiteye giriyor... Suriyelilere yardım falan ya da mesela geçen sefer şey olmuş Esed demiş Suriyeliler dönsün bin dolar vereceğiz nereden çıkartıyorsunuz böyle bir şey yok araştır yok. Onlar yalan haber görünce inanıyorlar araştırmadan sonra yani yalan yalan yalan inanıyor. Onun için çok zor bir şey kafamı yormak istemiyorum. Böyle takılmıyorum. [...] Şöyle bakacak bu adam emek veriyor ülkeme emek veriyor, böyle düşünmesin yani bunlar kadınlarımıza tecavüz ediyor, öyle bakmasınlar çünkü öyle değil, bir tane çıkabilir iki tane çıkabilir hepsi öyle değil. Ya kimse inanmayacak. Tamam ben paylaşayım bunu bir Türk görsün bunu yalan atıyor iftira atıyor, işte boş konuşuyor. Eskiden bir tane böyle bir şey yazmıştım bana boş yapma... Hemen küfrediyorlar. Suriye olduğunu öğrenirse hemen küfrediyorlar ve ben hemen bu yorumu siliyorum artık bana küfür gelmesin diye siliyorum (gülüyor)” (Muhammet, 22).

“Bazen yazıyoruz küfür ediyorlar bize. O yüzden yazmıyorum, sadece bakıyorum, ne diyeceğim. Çünkü ben bir comment yazacağım bütün Türkler oooo yazacaklar, sen Suriyelisin git, sen hainsin, ben ne cevap vereceğim abi?” (Abdullah, 27).

“Ben çoğunlukla Instagram’da görüyorum, Telegram’da kanallarda görüyorum. Yazmaya çalışıyorum ama korkuyorum. Önceden bana biri yazmış ‘ne işiniz var burada?’ Ben onun kim olduğunu bilmiyorum. Dedi ‘siz burada ne yapıyorsunuz, siz normal şartlarda burada

olmayabilirdiniz, ne zaman gideceksiniz' gibi tarzda konuşmalar oldu yani. Gerekece yapmaya çalıştım, açıklama yapmaya çalıştım, 'biz burada maaş falan almıyoruz...' Çünkü öyle sanıyorlar. Maaş falan alıyoruz veya bedava okuyoruz, doğalgaz elektrik faturaları ödemiyoruz. Bedava sanıyorlar söylenti olarak. Bilmiyorum nasıl geldi böyle haberler onlara. Bunlara açıklamaya çalıştım önce sonra baktım mantıksız konuşuyoruz, 'siz ne zaman gideceksiniz? Gidin...' falan dedim 'Benimle böyle konuşamazsın.' Sonra bitti zaten" (Asım, 26).

Bir kadın göçmen, Suriyeliler hakkındaki kamusal tartışmalara katılmak istediğini, içinden geçenleri yazmak istediğini belirtmesine rağmen bunları internette paylaşmadığını anlatmıştır. Kadın göçmen, Türk arkadaşlarıyla ilişkisinin zedelenmesinden korktuğu için sosyal medyada kamusal tartışmalara katılmadığını ifade etmiştir:

"Bazen öyle diyorum evet biz Suriyeliyiz ama her yerde kötüler var iyiler var. Keşke daha şey yapabilesek, mesela bizi tanısalar. Suriyeliler eğitilmiş insanlar bizim ailemiz var evimiz var. Nasıl bir kültürümüz var biz de anlatalım. Bazen öyle düşünüyorum. Yani şey yani değiştiremem ki! [...] Çünkü şey, Türk arkadaşlarım vardı Instagram'da. Bunlar yanlış anlamasınlar diye yazmadım" (Aişe, 25).

Bir başka kadın göçmen ise geri gönderilme korkusu nedeniyle kamusal tartışmalara katılmadığını belirtmiştir. Daha önce Suriyeli bir kadının sosyal medyada göçmen karşıtlığı üzerine paylaşım yaptığı için Suriye'ye geri gönderildiğini duyduğunu bu nedenle kamusal tartışmalardan uzak durduğunu ifade etmiştir:

"Yok hiçbir şey yazmadım. Bence ona bakıyorum yazıyorlar, sonra problem yaşıyorlar. O yüzden de ben bir şey yazmıyorum. Zaten bir kadın vardı öyle ben gördüm Tiktok'ta Suriye'ye göndermişler. Öyle bir şey yaşamıştı. O zaten bir şey söylememiş aslında. Biz burada yabancıyız, daha çocuklarımız hiçbir şey bilmiyorlar. Bize ırkçılık yapıyorlar. Böyle yazmış sosyal medyada. İşte onu Suriye'ye göndermişler. Ben de öyle bir şey söylemiyorum yani" (Amira, 32).

Kendini geliştirme eğitim kategorisinde tartışılacağı üzere görüşme yapılan göçmenlerin büyük bölümü resmi ve düzenli bir eğitimden geçmemiştir. Görüşme yapılan Suriyeli göçmenlerin büyük kısmı Türkçe'yi "sokakta", "iş yerinde" öğrendiklerini belirtmiştir. Her ne kadar konuşma dilinde kendilerini ifade edebilecek seviyede olsalar da birçoğu yazılı anlatım konusunda kendilerini eksik olarak ifade etmiştir. Bu eksiklik "kamusal tartışmalara katılım ve kendini ifade etme" kategorisindeki etkinliklerini önemli ölçüde kısıtlamaktadır.

"Bazı insanlar bilmezlikten geliyor yani doğruyu mesela adam anlıyor ama anlamıyor. Bizim savaş çocuğu olduğumuzu biliyor ama bilmiyor. Ben de anlamadım ki. Aslında şey var, korku

demeyeyim de... Bazen benim Türkçem beni desteklemiyor, derinliğe girmeye. Yani cevap verememekten korkuyorum. Yoksa adama cevap veririm. Ben Türkiye’de ne kadar insanla tanıştıysam hepsini ikna etmişimdir. Yani, nereden geldiniz vesaire... Adamın görüşü farklı oluyor ama dinliyor mesela beni. Yanlış yazarım, adam farklı bir cevap verir” (Hamdullah, 18).

“Mesela bizim bir tane Türk arkadaş var ama önceden Suriyeliyle konuşmamış, Suriyeli bilmiyor, bizi bilmiyor. Oturduk konuştuk, bizim ne kötülüğümüzü gördün, ben sana kötü ne yaptım? Hiçbir şey demedi. Yani evet kötü Suriyeli vardır ama hep değil yani. Adam anlamış, en son dedi sen benim kankamsın. Birkaç ay beraber çalıştık, sıkıntı olmadı. Biz tanışmış olduk, o zaman dedi siz başkasınız. Ama internette böyle yazamıyorum. Ama mesela benim karşıma bir adam geldi, siz böyle böyle... Konuşayım adamla ben böyle değilim, evet kötü Suriyeli var... Ama karşımda durduğu zaman konuşabiliyorum ama abi internette yazamıyorum. Yok mesela benim karşıma adam oturduğu zaman ben iyi konuşuyorum yani ama yazarak korkuyorum. Yanlış bir şey yazarsam mesela bir harf yanlış olursa, bir şey olursa...” (İbrahim, 27).

4.3.2.2 Suriye’yi uzaktan izlemek

Suriyeli göçmenler tıpkı anavatanlarındaki akrabalarıyla ilişkilerini silikleştirip yüzeyselleştiren dijital gözetim korkusu nedeniyle Suriye’deki kamusal tartışmalara katılmadıklarını belirtmişlerdir. Özellikle daha önce Suriye’de çeşitli nedenlerle hapse girmiş veya siyasi sebeplerle aranan göçmenler kamusal tartışmalardan tamamen uzak durmaktadır.

“Bazen insanlar mesela Suriye’de wanted... Yani aranıyorlar. Onların durumu zor. Neden orada yazmıyor, yazdığı şüpheli çünkü. Yazarsa Esad (yakınlarını) alıyor, neden bu kim diye. Suriye’de ya devletten yanasın ya muhalifsin. Sosyal konularla ilgili yorum yazıyorum ama siyasi yazmıyorum. Çünkü akrabalar var, mesela eşimin ailesinin hepsi orada” (Abdülkadir, 40).

“Mesela videolar çıkıyor, görüyorum kalbim acıyor. Hala bomba hala savaş, bir türlü düzelmedi. Ama ben mesela aklıma geliyor orada yazmak en azından mesela bir şey değişmese de kalbimdekini yazmak. Tabi kolay değil yazmak. Neden bizim Suriye zaten sıkıntılı siyaset biliyorsun. Bir şey yazıyorsun hemen orada çıkıyor. Yani belki burada bana bir şey yapamazlar ama orada işte birçok insan var tanıdık, şimdi diyelim ben kendimi mutmain ettim yazarak ya onlara ne olacak? Uzaktan izlemek de istemiyorum ama benim yapacak neyim var. Bilmiyorum” (Gülsüm, 30).

“Yok yazmıyorum. Yani yazmıyorum ne gerek var! Ne fark eder yani! Yazdım bir şey olmayacak, yazmadım bir şey olmayacak. Ne neden yazacağım. Korku var yani, korku var. Mesela ben buradan kaldırıp Suriye’ye gönderdiler, bir yanlışlık oldu diyelim. Ben Esat’ın

yanına gittiğim zaman... Zaten ben Suriye’de hapiste 1 sene kaldım, ilk savaş başladığı zaman. 2012 yılında 1 sene kaldım hapiste, tabi korkuyorum yani. Her şey yaşadım yani” (Münir, 36).

Görüşme yapılan Suriyeli göçmenler Türkiye’de özellikle son yıllarda gerek haber dilinde gerek dijital ortamdaki kamusal tartışmalarda daha fazla belirginleşen negatif göçmen kimliği konusunda “izleyici” durumundadır. Suriyeliler özellikle kendilerini ilgilendiren kamusal tartışmalara katılmamalarını “tek başına olmak”, “çaresizlik”, “etkisizlik”, “ön yargı”, “misafir olmak”, “dil sorunları” gibi gerekçelerle rasyonalize etmektedir. Kendi anavatanlarındaki kamusal tartışmalardan uzak durmalarının gerekçesi ise yukarıda belirtildiği gibi çoğunlukla “korku”, “çekinme” ve “gözetlenme” şeklinde açığa çıkmaktadır.

“Biz buraya geleceğimizi nereden bilirdik. Onun gibi yarın da nerede olacağımızı bilemeyiz. Şimdi ben takip etmemeye çalışıyorum Suriye’yi. Burada geçimimle ilgilenmem lazım. Oğlum çok ilgileniyor, onu çok uyarıyorum. Şimdi bir şey yazarsa orada! Gençtir! Yarın nerede olacağımızı bilemiyoruz ki. Allah muhafaza ya beni ya oğlumu gönderirlerse geri ya da bilmiyorum bir şey oldu da gittik. Biz muhaberrattan çok çektik. İnternette yazmak kolay gelir şimdi ama oraya gitmek zorunda kalırsam o kadar kolay olmaz. Şimdi bazen rejimin olmadığı yerlerde de yazıyorlar, adam diyor ki nasıl olsa Beşar burada değil, yazıyor. Ya yarın oraya Beşar girerse, sen yine muhaberatlasın. Düşünmüyor. Ben çok şey yaşadım biz hepimiz. Dersimizi öğrenmemiz lazım. Bu kadar sene yaşadık bunları. Ben orada sorunlarla ilgili yazsam bir şey değişmeyecek bir de bela gelecek” (Selahattin, 52).

Erdoğan (2000) madunun durumunu “eşikte olma” haliyle tanımlamaktadır. Madunun konumu ‘konum-olmayan konum’dur. Bir başka deyişle bir “ara mekân”da veya “üçüncü mekân”da buldukları söylenebilir. Erdoğan’ın madunu tanımlarken kullandığın eşikte olma hali Suriyeli göçmenlerin dijital kamusal tartışmalardaki pozisyonunu tarif etmek için oldukça elverişlidir. Dijital ortamda ama ayın zamanda bir ara mekânda buldukları söylenebilir. Aktif katılımcı rolünü üstlenmedikleri gibi dijital ortamdan bütünüyle ayrı değillerdir. Doğrudan kendilerini, kendi geleceklerini ilgilendiren konular hakkında yapılan kamusal tartışmaları pasif bir biçimde izlemektedirler. Spivak’a (2020:54) göre konuşabilen, temsile ihtiyat duymayan bir madun özne mevcut değildir.

“Takip ediyorum. Zaten ailem orada takip etmem gerekiyor. Mesela ben şimdi burada yaşıyorum 10 yıl sonra belki surriyeye geri döneceğim o yüzden takip ediyorum. Bazen çok bomba atıyorlar 3 gün önce iblid’de uçaktan bomba attılar ben mesela ‘La havle vela kuvvete illa billahil aliyül azim’ yazdım. [...] Yorum yok yazmıyorum, çekinmiyorum ama bazı insanlar cahil bana diyecekler ki sen Türkiye’de oturuyorsun veya Almanya’da oturuyorsun. Yani sen

dışarıdasın niye konuşuyorsun, Suriye'ye gel Suriye'de istediğini yap, böyle şeyler konuşuyorlar” (Ömer, 31).

“Yok mesela ben mesela Suriye'de böyle bir şey çıksa mesela Esad taraftarı yok bilmem ne taraftarı... O zaman ben böyle bir şey yazamam çünkü bana zarar gelir. Anladın mı? O yüzden ben böyle şeyleri yazamıyorum. Ama ben Türkiye'de siyasete göre bir adam çıkmış bir şey söylemiş, ben ona da yazamıyorum ben Türkçe yazmak biraz zor. İyi yazamıyorum, yanlış bir şey söylemek beni küçük yapar o yüzden yazamıyorum” (İbrahim, 27).

“En güzeli başın ağrımaya diye uğraşmak. Her şey benim isteğime göre değil ki. Belki benim isteğime göreyse ben buraya hiç gelmezdim, evim vardı işim vardı. Belki savaş diye buraya da gelmezdim Almanya'ya giderdim. Her şey benim isteğim değil. Görüyorum sürekli hem bizimle ilgili burada yazıyorlar hem orada. Esat da bize terörist diyor, burada da terörist diyor. Daha fazla diyorlar, tecavüzcü, hırsız bilmem ne! Ben hangisine yazsam kötüyüm. Ben anlatabildim mi zaten kötüyüm, benim lafımı kim dinleyecek? Fikrim var kendime. Yazsam diyecek adamsan gel buraya yaz, burada yazsam git orada konuş burada niye konuşuyorsun diyecekler” (Ensar, 38).

4.3.3 Ekonomik faaliyet

Yeni iletişim ve enformasyon teknolojileri bütün ekonomik alanı köklü bir biçimde değiştirmiştir ve değiştirmeye devam etmektedir. Küresel çevrimiçi topluluğa sosyal, politik alanda katılabilmenin yanında ekonomik faaliyetler de yürütebilmek dijital vatandaşlığın önemli göstergeleri arasında yer almaktadır. Dijital vatandaşlığın en basit pratikleri arasında yeni iletişim ve enformasyon teknolojilerini günlük ekonomik faaliyetleri için kullanabilmek, bu araçları kullanarak daha verimli ve hızlı sonuçlar elde edebilmek, insan kaynağı ve iş arayışında dijital ortamdan faydalanabilmek gösterilebilir. İletişim ve enformasyon teknolojileri dijital ekonomiyi ve dijital vatandaşlığı teşvik etmektedir (Missingham, 2009).

Dijital vatandaşlık pratikleri daha ileri seviyede kodlama, dijital uygulamalar geliştirme, yeni iş modelleri oluşturabilme, küresel ekonomik çevrelerle iş birliği kurabilme gibi çok geniş bir yelpazede değerlendirilebilir. Ancak nicel bölümde de tartışıldığı üzere Suriyeli göçmenlerin dijital okur yazarlık seviyeleri bütün değişkenler bazında ortalama ve ortalama altı çıkmıştır. Profesyonel üretim becerisi yok denecek kadar azdır. Dijital vatandaşlık araştırması için görüşülen Suriyeli göçmenlerde de dijital ortamda profesyonel üretimler yapabilen, küresel ekonomik çevrelerle ilişki, irtibat kurabilen yetkinlikte kimseye rastlanmamıştır. Görüşülen Suriyeli göçmenler ekonomik alanda yeni iletişim araçlarını etkin bir şekilde kullansalar da faaliyetleri iş bulma ve basit ticari faaliyetler gibi çok fazla dijital beceri gerektirmeyen alanlarla sınırlıdır.

4.3.3.1 Göçmen ağlarından çalışma hayatına

Dijital vatandaşlık kişinin kendi yeteneklerini en üst düzeye çıkarabilme yeteneğini göstermektedir. Kişinin hem işgücü piyasasında hem de günlük yaşamda rekabet edebilirliği için önemli bir kriterdir (Bokov ve Abezin, 2020). Suriyeli göçmenler dijital alanı en çok kendilerine veya yakınına, akrabasına iş bulmak için etkin bir biçimde kullanmaktadır. Ancak göçmenler iş veya işçi bulabilmek için çoğunlukla ya özellikle Suriyeliler veya genel olarak farklı Arap göçmenler için oluşturulmuş kapalı göçmen ağlarından faydalanmaktadır. Facebook, Telegram gibi ortamlarda oluşturulan gruplar / kanallar ve bazı internet siteleri göçmenler için bir iş ve işçi bulma mecrası haline gelmiştir. Suriyeli göçmenlerin oluşturduğu göçmen ağlarındaki dijital vatandaşlık pratiklerini “kapalı ekonomik faaliyet” olarak tanımlamak mümkündür.

Türkiye’de özellikle son yıllarda sağlık ve eğitim turizmi sektörü çok büyük gelişme göstermiştir. Bu sektörlerde Arap turistler önemli bir fırsat olarak görülmektedir (Şahin ve Şahin, 2019). Yapılan görüşmelerde birçok sağlık ve eğitim danışmanlığı şirketinin özellikle ekonomik durumu iyi olan Körfez ülkelerinden Türkiye’ye “müşteri” getirdiği, Suriyeli birçok göçmenin bu tür şirketlerde tercüman veya danışman olarak görev yaptığı öğrenilmiştir:

“Telegram’da şey var gruplar var. İş fırsatları grubu, ben Türklerle pek şey yapmadım, çalışmadım. Çevreden çalıştım yani. Benim cv’im Arapça, Türkçe yapacak yani şey bulamadım vakit bulamadım. İş aradığım zaman oradaki fırsatlar, her gün binlerce fırsat geliyor, şirketler vesaire İstanbul’da. Bazıları mesela Türk. Arapça biliyor, arkadaşımın çalıştığı yer mesela. Doktor Hataylı Arapça biliyor, bir iş ilanı atacağı zaman Suriyeli istiyor ya da Arap istiyor tercüman olarak. Arapça ilan atıyor. O zaman girerim yani” (Hamdullah, 18).

Yapılan görüşmelerden anlaşıldığı kadarıyla göçmenler için oluşturulan sosyal medya grupları veya bağımsız siteler özel üyelik gerektirmeyen bu yönüyle kamuya açık mecralardır. Ancak grup ve sitelerin dili Arapça olduğu için, Türk kamusuna kapalıdır. Söz konusu mecralardan yalnız Suriyeli göçmenler değil, Türkiye’de yaşayan farklı uyruklu Araplar da faydalanmaktadır. Göçmen ağları yardımıyla iş bularak ekonomik hayata katılım birçok farklı ülkede çalışmaya konu olmuştur (Eckstein ve Giovanni, 2018; Kalter ve Kogan, 2014; Waldinger, 1997). Bu çalışmalarda göçmen ağları her ne kadar göçmenlerin iş piyasasına katılımını kolaylaştırırsa da entegrasyon bağlamında sorunsallaştırılmıştır. Göçmen ağları yardımıyla Arapça bilmek bir avantaja dönüşmüştür. Göçmenlere göre Arapça sayesinde iş bulmak oldukça kolaydır:

“Şimdi bu Türkiye içinde çok kolay bir şey. Kolay iş bulursun yani İstanbul’da. Çok iş var, kendine çok şeyler yapabilirsin yani bir de Arapçanda var işini çok görür. Burada yaşayan Araplar için iki tane site vardır. İş bulma site vardır. Oradan iş buluyorlar, site Arapça, mülteciler için değil herkes için. Ürdün, Mısırlı... Onlar da kendilerine iş buluyorlar oradan. Kolaylaştırıyor

bu siteler. İşsiz kaldığım zaman mecbur yapacaksın. Ben önce yakın arkadaşlarıma soruyorum, işsizim şu anda diye. CV atıyorum benim özellikler şu diye sonra internetten araştırıyorum. Başvuru yapıyorum” (Muhammet, 22).

“İş için bazen kullanıyorum. Arap gruplar var Telegram’da. İstanbul’da mesela iş şeyleri, mesela adam paylaşıyor günlük, şurada iş var mesela restoranda garson aranıyor. Takip ediyorlar, işim olur diyorsa, gidip görüşüyor, çalışıyor” (Mahmut, 19).

“Ben burada kurstaki hocam, Allah ondan razı olsun onun sayesinde buldum. Ama ben Telegram’da, Facebook’ta iş fırsatları grupları var katılıyorum onlara. Benim eşim iki defa çalıştı, onların üzerinden buldu” (Ömer, 31).

Bütün Arapça konuşan farklı uyruktan insanlara açık olan iş bulma gruplarının yanı sıra yalnız Suriyeliler tarafından oluşturulmuş gruplar da göçmenler tarafından sıkça kullanılmaktadır. Özellikle yeni gelen göçmenler daha tecrübeliler vasıtasıyla bu içine kapalı gruplardan haberder olmaktadır.

“Suriyelerin grupları var takip ediyorum ama fazla girmiyorum. Mesela iş fırsatları Türkiye’de çok var. Mesela arkadaşım geldi, yeni geldi diyelim böyle iş fırsat var gösteriyorum. Tamam iş buldu, sonra takip etmiyorum. Tavsiye için kullanıyorum sadece” (Abdülkadir, 49).

Önceden sözleşmeli olarak din kültürü öğretmenliği yapan daha sonra sözleşmesi uzatılmadığı için işsiz kalan Amira, iş fırsatlarını yine göçmen gruplarından takip ettiğini söylemiştir:

“Facebook’ta biz öğretmenlerle konuşuyoruz. Bu olacak şu olacak, işte sözleşmeler yenilenecek diye öyle konuşuyoruz. Facebook’ta grup var, hep öğretmenlerden bir grup var, sadece Suriyeliler var. Biz orada konuşuyoruz. Bazen tanıyorum bazen tanımıyorum ama Facebook’ta grupta konuşuyoruz” (Amira, 32).

4.3.3.2 İçine kapalı ticaret

Yapılan görüşmelerde birçok Suriyeli göçmenin alış – veriş işleri için, küçük çaplı ticaret yapmak için çeşitli sosyal medya ortamlarından faydalandıkları öğrenilmiştir. Özellikle sağlık ve eğitim turizmi alanında danışman veya tercüman olarak çalışan göçmenler işlerinin bütünü dijital iletişim yoluyla gerçekleştirmektedir. Örneğin sağlık turizmi alanında hizmet veren bir klinikte danışman olarak çalışan Muhammet ve bir eğitim danışmanlık şirketinde çalışan Alaattin bütün işlerini internet üzerinden yaptıklarını belirtmiştir.

“Bizim hastalar reklamdandır geliyor, Youtube’tan geliyor. Youtube’ta bir kanalımız var orda hasta profili görüyor. Altında numara koyuyoruz iletişim için ya da Facebook’ta reklam yapıyoruz. Çoğu Arap Facebook kullanıyor Instagram, Snapchat... Bizim hastaların hepsi internetten

geliyor. Referansla hepsi gelmiyor, referansla gelen de var ama bizi en çok internetten buluyorlar” (Muhammet, 22).

“Benim işim hep internet üzerinden oluyor. İnternet olmazsa benim iş tamamen durur. Yurt dışındaki ülkelere reklam veriyorum işte o reklamlar üzerinden öğrenciler geliyor. Ancak yazdırabiliyorum. Şimdi düşün internet olmazsa bir de bilgisayarlarım olmazsa, çağrı merkezim olmazsa hiç kimseyi yurt dışından getiremezsin üniversiteleri dolduramazsın. Şimdi düşün Katar’dan getiriyoruz, Kuveyt’ten getiriyoruz, Suudi Arabistan’dan getiriyoruz, Cezayir, Fas, Mısır’dan getiriyoruz. Sudan’dan getiriyoruz Moritanya’dan bazen gelenler olmuştu. Yani vize alıyorlar, geliyorlar, yardım ediyoruz, yazdırıyoruz” (Alaattin, 22).

Küçük esnaf olarak çalışan veya evde yaptığı hediyeelik eşyaları satmak için dükkân gibi bir mekânı olmayan göçmenler bir fırsat alanı olarak sosyal medya üzerinden pazarlama yapmaktadır. Ancak yapılan görüşmelerde göçmenlerin çok büyük hacimli ticaret yapmadıkları, uzak iş bağlantıları kurma, küresel çapta ortaklık kurabilme, iş geliştirme gibi farklı dijital vatandaşlık imkanlarından faydalanmadıkları anlaşılmıştır. Bunun yanında göçmenlerin internet ortamında yaptıkları ticaretin çoğunlukla yine kendi aralarında olduğu, dil problemi veya yine ön yargı nedeniyle Türklerle ticari ilişki kurmadıkları görülmüştür.

“Instagramda sattım, perde satıyorum. Ama Araplara sattım. (Türlere neden satmıyorsun) İşte biraz zor. Neden yazmayı bilmiyorum, okuyorum ama yazamıyorum. O yüzden mesela müşteri diyor ki bana perde istiyorum adı bu, ben bütün perdelerin adını bilmiyorum. Ben sadece dikiyorum, ne getiriyorsun dikiyorum o kadar. Ama Arapça konuşacaksa anlıyorum, diyor ki bu var bu var... ama Türk paylaştım yani birkaç tane Instagram’da fotoğraf paylaştım, kimse sipariş vermedi” (Münir, 36).

“Ticaret yapmıyorum ama şey benim eniştem için reklam koydum, bir sayfa açtım reklam koydum, onun pasaport işlemleri için bir yeri var Suriyeliler için reklam yaptım. Bayağı çalıştım. Aile defteri yapıyor, hep Suriyeliler için. Mesela insanlar burada yaşıyor, evrakları Suriye’de. Burada onlara yardım ediyor” (Fatma, 26).

İnşaat malzemeleri alım satımıyla uğraşan Abdullah Suriyeli göçmenlere karşı önyargı nedeniyle fiziki olarak ticaret yapmaktan zorlandığı için sosyal medyaya yöneldiğini anlatmıştır. Türkçesi oldukça iyi olan Abdullah, yüz yüze satış yapamadığı Türklerle sosyal medya üzerinden rahatça ticaret yapabildiğini belirtmiştir.

“Gördüğü zaman bizi Arap yani farklı konuşuyorlar. Mesela ben bir gün bir şey satacağım, bir malzeme aldım satacağım, dükkâna girdim. Tamam fiyat konuşuyoruz sonra dedi ki sen nerelisin, Suriyeliyim dedim. Sonra yok istemiyorum dedi. Birkaç dükkân öyle yaptım, sonra

dedim yok ben böyle yapmayacağım. İnternetten satmak daha kolay. Mesela Gardırop, Facebook, Instagram, Tiktok çok şey ya pazarlama yapıyor” (Abdullah, 29).

Bakkal olan Ensar genellikle Suriyelilerin sevdiği ürünleri satmaya çalışmaktadır. Doğal olarak müşterileri Suriyelilerden oluşmaktadır. Instagram üzerinden ürünlerini pazarlamaya çalışan Ensar'ın yine müşterileri Suriyeli ve diğer Arap topluluklar bulunmaktadır.

“Ben abi şey en çok Instagram kullanıyorum. Benim Instagram profil biraz ticari oldu. Yani mesela benim işle ilgili resim koyuyorum. Yeni ürün geldiğinde. Takipçi geliyor biraz. Takip eden oluyor, yavaş yavaş geliyor. 5 aydır Instagram'ı böyle kullanmaya başladım. Suriyelilerin sevdiği şeyleri satmaya çalışıyorum. Normaldi sonra ticari yapmaya başladım. Gelenler hep Suriyeli bazen bizim ürünleri bilen Araplar da yazıyor, istiyor gönderiyorum. Türk müşteri oldu merak etmiş yazdı ama sonra gitti sipariş vermedi” (Ensar, 44).

Türkçe konuşup yazabilmek Suriyeli göçmenlerin içe kapanmadan Türklerle ekonomik anlamda iletişime geçmesini kolaylaştırmaktadır. 10 yıldır Türkiye’de olan ve Merter’de bir tekstil firması için çalışan Talha de Türkçesi çok iyi olduğu için internet üzerinden ticaret yapabildiğini belirtmiştir

“Mesela yüzde 50 ticaret internet üzerinden. Yani internetten resim atıyoruz, müşteri mal seçiyor. Mal alıyor. İnternet bizim hayatımız. Hem iş için hem iletişim için. İş bulabiliyoruz, reklam verebiliyoruz iş için her şey internet” (Talha, 25).

4.3.4 Eğitim

4.3.4.1 Türkçe ve Türk kültürü

Gerek dil öğrenimi gerek mesleki eğitim gerek göçmenler açısından içerisinde buldukları yeni kültür çevresi hakkında bilgi edinmek için dijital iletişim araçları büyük imkanlar sunmaktadır. Yapılan görüşmelerde Suriyeli göçmenlerin uzaktan eğitim gibi formel eğitim imkanlarından yararlanmasalar da Türkçe ve İngilizce gibi yabancı dil öğrenimi, kendini geliştirme, mesleki ihtiyaçlar ve Türk kültürünü öğrenmek için yoğun bir biçimde internet ortamından faydalandıkları belirlenmiştir.

“Youtube da takip ettiğim Türk Youtuberlar var. Türkçemi en çok geliştirmeyi sağlan bu tür videolar Büyük ülkede öğrenebiliyoruz. Hatta ben Adana’yı bahseden Adana’yı çeken Youtuberlara bakıyorum bildiğim halde bakıyorum. Doğru mu anlatıyor yanlış mı? Yüzde 90’ı doğru anlatıyorlar. Yani evet ben ölçtüm test ettim” (Raid, 21).

“Çocuklara şarkılar dinletiyorum. Zaten ben ilk online Türkçe dersi aldım. Corona vardı, ben o zaman Türkçe öğrenmek için çalıştım internet üzerinden çalıştım. Sonra da dil kursuna gittim. Şimdiye kadar film veya diziler izliyorum internetten. Bende bebek var iki yaşında, şarkılar

dinletiyorum bazen. Bazen kelime unutuyorum Türkçe konuşuyorum. Komşular bana diyorlar hep öyle öğren” (Amira, 32).

Türkçe öğrenimi için oluşturulmuş özel siteler veya Facebook sayfaları, farklı uygulamalar Suriyeli göçmenler arasında oldukça rağbet görmektedir. Kendilerini geliştirmek isteyen göçmenler dijital vatandaşlığın bu avantajından faydalanmaktadır.

“Facebook’ta birkaç tane profiller var mesela Türkçe öğrenmek için. Bu ne demek... Türkle nasıl konuşacaksın... Takip ediyorum çünkü benim için lazım daha öğreneyim, çok takip ediyorum” (İbrahim, 27).

“Türkçe pratik yapmak için kullanıyorum. Youtube’da kanallar var, Instagram’da Türkçe ve İngilizce takip ediyorum geliştirmek için. Tabi yazmak daha zor ama mesela günlük daha iyi nasıl anlatırım kendimi diye yararlı oluyor. Eşim de alıyor bazen beraber izliyoruz. Bazen nasıl diyeyim çok aslında düşününce bulacağın cümleler oluyor. Neydi... Atasözü mesela onları online daha iyi öğreniyorum. Aslında düşününce anlamı bulabiliyorum ama böyle daha iyi daha hızlı öğrenmiş oluyorum. Karşılıklı konuşma siteleri var mesela para veriyorsun sana ders anlatıyor konuşarak ama zaten Youtube’da var. Onlara girmedim hiç” (Gülsüm, 30).

Araştırmada özellikle Türk dizilerinin Suriyeliler tarafından beğenilerek takip edildiği ortaya çıkmıştır. Göçmenler gerek Türkçe öğrenmek gerek Türkiye’yi ve Türk kültürünü tanımak için dizilerden yararlanmaktadır. Türk dizileri son yıllarda özellikle Ortadoğu’da büyük talep görmekte, yapılan araştırmalara göre Türkçe öğrenimi ve Türkiye’nin tanıtımı için önemli bir “değer ihracı” (Devran vd. 2018) haline gelmiştir. Uzun yıllardır birçok araştırma Türk dizilerinin Arap kamuoyuna etkisi (Deniz, 2010), Türkiye imajı oluşumundaki katkısı (Özarlan, 2020) gibi farklı konulara yoğunlaşmıştır. Suriyeliler için Türk dizileri özellikle günlük konuşma dilini geliştirmek için yoğunlukla izlenmektedir.

“Youtube hocam en çok Youtube... Bir de Türk dizileri. Ben hastayım hocam, o dizi başlıyor öteki başlıyor. Bir de çevre, yüzde 80 benim Türk. Türk olduğu için ister istemez insan hemen öğreniyor, hemen kapıyor. Tamam yüzde 100 konuşamıyorum şu an belki, daha çok eksiklerim var daha çok öğreneceğim” (Talha, 25).

“Çocukların öğrenmesi için çizgi film Türkçe izlemesi gerek önemli. Diziler de önemli. Türkçe öğrenmek isteyen insanlar dizi izlemeli. Türk dizileri meşhur ve Araplar çok seviyor. Oradan öğrenmek olur, sokak dili oradan öğrenmiş olur. Netflix ya da her yerden, oradan öğrenir” (Muhammet, 22).

“Ben çok izliyorum Söz dizisi var. Biz bütün Suriyeliler çok seviyoruz Türk dizileri, filmleri... Sadece Türkiye’de değil, Suriye’de de öyle ha...” (Abdullah, 29).

“Ya ben işte Arap izlemiyorum, benim dizilerim hep Türk ne bileyim Diriliş Ertuğrul, Kuruluş Osman yok bilmem Arka Sokaklar. Televizyon ve internetten... Bazen denk geliyor iki dizi aynı anda biri telefonda biri televizyondan izliyorum. [...] aslında diziler Türk kültürünü bize öğretti. Dizileri izliyorum Türk kültürü nasıl diye oradan öğrendim. Mesela nasıl konuşuyorlar, nasıl şey yapıyorlar. Hatta benim dilim internet üzerinden gelişti. Bazen şarkı dinliyorum. Benim işte şarkıda bazı kelimeler konuşuluyor benim bilmediğim geliyorum söylüyorum soruyorum. Bir de Türkçede bir kelime var, onun bulmak için baya uğraştım bulamadım. muaafakiyetleştire... Şimdiye kadar öğrenemedim. Türkçenin en uzun kelimesi 70 harften oluşuyor” (Alaattin, 22).*

Bazı Suriyeli göçmenler yüz yüze tanıştığı Türklerle sosyalleşmeyi sürdürebilmek için özellikle örf ve adetler konusunda internetten yararlandıklarını belirtmiştir.

“Biri vefat etti, nasıl taziye veriliyor, kaç gün sürüyor? Mesela insanlar nasıl yapıyorlar, nasıl taziye yapıyorlar, izdivaç nasıl, özel gün nasıl girip bakıyoruz” (Abdülkadir 40).

“Birçok şeyi rastladım ya da baktım yani özellikle. Mesela 100 yıl bayramı var, Türk devleti olduğu için, Cumhuriyet Bayramı, baktım internette. Başka ne var... Şimdi bazen Türklerle bir arada oluyoruz. Şimdi kahve içiyoruz, hepsi sonra su içiyor. Şimdi bizde bu ayıp. Aslında ayıp da değil ama nasıl, kahveyi yapan üzülür yani. Sen benim kahvemi beğenmedin gibi anlar. O yüzden su içmem. Baktım herkes içiyor, sonra ben gördüm bunu internetten, hem önünden hem arkasından içilebiliyor. Bu kahveyi yapan için kötü bir şey değil. Sonra baktım işte biraz daha. Nişan yapıyorlar onu gördüm, nasıl yapıyorlar mesela kızlar kahvenin içine tuz koyuyorlar ya da karabiber koyuyorlar bunları izledim yani. Zaten bazen Türk şeyleri bizim gibi yapıyorlar” (Nur, 39).

4.3.4.2 Kendini geliştirme

İngilizce başta olmak üzere farklı alanlarla kendilerini geliştirmek isteyen Suriyeli göçmenler yine internet ortamını yoğun bir biçimde kullanmaktadır.

“Duolingo diye bir program var, Duolingo bana İngilizce kuralları öğretiyor. [...] Bir yıl İngilizce öğrenmeye çalıştım bir de işte Duolingo internet sitesine giriyordum, işte İngilizce konuşanlar da var. Bir sürü internet üzerinden İngilizce konuşanlar, bir de işte öyle bir şey buldum Meksikalı bir arkadaş buldum. O da İngilizce öğrenmeye çalışıyordu. İnternet üzerinden onu buldum hala onun numarası bende var. Konuşuyorum onunla ara sıra işte kendini anlattı hayatını kendi kültürünü kendi ülkesini anlattı, ben de işte Türkiye’de yaşadıklarımı. Hepsini İngilizce üzerinden konuşuyoruz” (Alaattin, 22).

* muvaffakiyetsizleştiricileştiriveremeyebileceklerimizdenmişsinizce

“Bir iki defa şey için Excel, Word öğrenmek için, reklam gördüm başvurduğum. Bilgisayardan öğretiler. Bir de İngilizce kursuna girdim, onu da Facebook’tan buldum. Yararını gördüm iki üç ay sürdü. Evde bile bizim televizyonda hep Türkçe izliyoruz bazen Türkçe konuşuyoruz Arapça izlemiyoruz. Türkçemizi geliştirmek için. Annem bile anlıyor şimdi, annem evden çıkmıyor anlıyor. Annem babam var evde babam 50 yaşında annem 48 yaşında. Babam Türkçe anlıyor ama konuşmuyor. Ama cevap verebilir. Sultan Süleyman dizisi izliyor” (Fatma, 26).

Savaş nedeniyle Suriye’de hukuk eğitimini yarıda bırakıp Türkiye’ye gelen Abdullah, inşaatlarda çalışarak geçimini sağlamış birkaç yıl boyunca. Daha sonra inşaat malzemeleri alım satım işiyle uğraşmış. Dubai’de bulunan bir arkadaşı şirketinde dijital pazarlama alanında iş olduğunu, ilgilenirse işe alabileceğini söylemiş. Bunun üzerine 400 dolar vererek Suriye’den pasaport alan Abdullah diğer yandan Google kursları (Grow with Google) üzerinden dersler almaya başlamış:

“Dijital pazarlanma öğrenmek için Google kullandım. Google kursları var ya. Her şey öğrendim, nasıl satılır, nasıl dijital pazarlama yapacağım bilgisayardan. Burada tam olarak yapmadım, Dubai’ye gideceğim orada yapacağım. Her şey yapıyoruz her şeyi. Mesela İngilizce ben internette öğreniyorum” (Abdullah, 29).

Tekstil işiyle uğraşan bir Talha, internet ortamını yalnız pazarlama ve müşteri ilişkileri için değil, iş geliştirme amacıyla da kullandığını söylemiştir:

“Mesela bir uygulama kullanıyorum. Mesela yeni modeller çıkarmak için, mesela pantolon modeli çıkarmak için, tasarım için. Oradan resim alıyorum, gidip kalıbını çıkarıyorum. Tabi bu internet sayesinde ve uygulamanın sayesinde model bulup çıkartıyorum” (Talha, 25).

Bir göçmen yardım derneğinde medya sorumlusu olarak çalışan Talha yine alanındaki yenilikleri takip etmek ve kendini geliştirmek için internette yararlandığını söylemiştir:

“Ben mesela Türkçe içerik üretimlerini takip ediyorum mesela. Kendi sektörümde ders verenler var, onları takip ediyorum. Türk, İngiliz, Arap takip ediyorum. İşime yarıyor yani. Bir tane şey var Oğuz mudur nedir ismini unuttum şimdi. Bayağı şey bir çocuk... bayağı iyi giriyor konuya... Bir de hâkim bu işin şeyine. İyi adam. Takip ediyorum” (Hamdullah, 18).

Özellikle Youtube’un göçmenlerin hayatında önemli yer tuttuğu belirlenmiştir. Görüşme yapılan birçok göçmen kendini geliştirmek için Youtube’u çok fazla kullandıklarını belirtmiştir. Örneğin Suriye’de hukuk eğitimi alan ve Türkiye’de bir avukatlık bürosunda tercüman olarak görev yapan Ömer, hem hukuki işlerinde hem özel hayatında kendini geliştirmek için Youtube’tan faydalandığını belirtmiştir.

“Mesela ben bir bilgi alıyorum mesela benim avukatım müsait değilse hemen internete bakıyorum çıkıyor yani bilgiler. Göç İdaresi bazı yani yeni bir talimat veriyor yabancılar için hemen öğreniyorum, aramaları Türkçe yapıyorum zaten haberler hemen Arapça olarak çevrilmiyor. [...] Yemek mesela... (gülüyor) Türk yemekleri... adı nedir onun, bir yemek... (telefonunu açıp karnıyarık resmini gösteriyor) o nedir, onu mesela cumartesi yaptık internetten öğrendim. Ben bilmediğim şeyler için Youtube çok kullanıyorum, bilmiyorsam hemen Youtube açıyorum. [...] e-devletten yerleşim yeri nasıl çıkartabilirim Youtube’tan aradım yani. Youtube iyi bir şey” (Ömer, 31).

Benzer şekilde ilk okul mezunu olan ve marangozluk yapan İsmail de kendini mesleği konusunda geliştirmek için Youtube’tan faydalandığını belirtmiştir. Suriye’de daha standart marangozluk işleri yaptığını anlatan İsmail, Türkiye’ye gelmesiyle birlikte “müşteri beklentileri” çerçevesinde kendini geliştirme ihtiyacını şöyle anlatmıştır:

“Ben hep ahşap çalıştım Suriye’de. O zaman orada kolaydı hep aynı yani hep aynı derken benzer sandalye mesela sehpa yapıyorsun. Yani kalıbın belli, yani nasıl yapacaksın belli. Şimdi burada zor. Neden? Herkes başka bir şey istiyor. Yani mesela masa yapacaksın geliyor müşteri. Elinde hepsinin şey var işte telefon. Mesela gösteriyor bunu bana yap. Şimdi ben bunu nasıl yapacağım? Ortası başka bir şey. Epoksi. Şimdi böyle suyu döküyorsun abi ilaçlı su o donuyor masa oluyor. Yani kalıp oluyor ama ağaç da kullanmak lazım. Ben ikisini nasıl şey yapacağım birleştireceğim. Ben bunu bilmiyorum o zaman. Dedim bilmiyorum ama yaparım. Beni dedim bekle, yani bana gün ver, vakit ver. Youtube’ta videolar buldum. Kalıba nasıl oturtulur, ilaçlı su nasıl hazırlanır, nasıl şekil verilir. Zaten anlatıyor orada. Gittim aldım işte ne lazımsa. Yaptım. Müşteri çok sevdi, bana dedi hani sen bilmiyordun. Valla öğreniyor insan. Şimdi bizim meslek zor bir abi. Değiştirmek gerekir. Yani yeni yapmak. Ben şimdi öğrendim, giriyorum internete yeni şeyler mesela modeller şekiller buluyorum. Youtube’ta anlatıyor işte malzemesini, yapılmasını” (İsmail, 33).

5. TARTIŞMA

5.1 Dijital okuryazarlık ve göçmenler

Suriyeli göçmenlerin dijital okuryazarlığı genel olarak "Ortalamanın Altında/Zayıf" tespit edilmiştir. Çok büyük bir fark olmamakla birlikte birçok dijital okuryazarlık çalışmasında olduğu gibi (Markauskaite, 2006; Özerbaş ve Kuralbayeva, 2018; Göldağ, 2021) erkek katılımcıların puanları kadın katılımcılara göre daha yüksektir. Yaş gruplarına göre incelendiğinde 26-30 ve 31-35 yaş arası dijital okuryazarlık seviyeleri diğer gruplardan daha fazladır. 45 yaş üstü göçmen katılımcıların dijital okuryazarlık puanları diğer yaş gruplarına göre önemli ölçüde düşüktür.

Göçmenlerin eğitim seviyeleri ile dijital okuryazarlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur. Ancak, beklendiği gibi, yüksek lisans mezunları daha yüksek dijital okuryazarlık seviyelerine sahiptir. İlkokul/Ortaokul, Lise ve Lisans düzeyindeki katılımcıların dijital okuryazarlık düzeyleri birbirine yakındır. Bu sonucun daha detaylı analizi için eğitimlerin hangi hangi ülkede, hangi müfredada göre yapıldığı gibi farklı araştırma verilerine ihtiyaç bulunmaktadır.

Aylık gelir değişkeni incelendiğinde, tüm gelir düzeylerinde toplam dijital okuryazarlık puanlarının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Ancak 12.000 Türk Lirası üzerinde gelir elde eden katılımcıların dijital okuryazarlık seviyesinde kısmi bir artış olduğu gözlemlenmiştir.

İnternete bağlanma şekilleri açısından bakıldığında, mobil bağlantı kullananlara kıyasla WiFi'ı daha çok tercih eden katılımcıların dijital okuryazarlık puanları, mobil bağlantı kullananlara kıyasla çok yüksek olmasa da daha yüksektir. Bu durumun katılımcıların halka açık bir yerde internete bağlanabilmeleriyle ilgili olduğu düşünülmektedir.

Akıllı cihaz kullanmaya başlama dönemine göre dijital okuryazarlık puanları incelendiğinde, erken dönemde cihaz kullanmaya başlayanların dijital okuryazarlık düzeylerinin sonraki tüm dönemlerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Alt boyutlarda da durum genel olarak benzer olmakla birlikte akıllı cihaz kullanmaya başlama dönemi ile dijital okuryazarlık düzeyi arasında anlamlı ve ters yönlü bir ilişki olduğu söylenebilir. Akıllı cihazları 24 yaşından sonra kullanmaya başlayan katılımcıların dijital okuryazarlık puanları oldukça düşüktür.

Sosyal medya kullanımı ile dijital okuryazarlık arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Sosyal medya kullanan ve kullanmayanların puanları birbirine yakındır. Bu durumun Instagram, Facebook, WhatsApp ve SnapChat gibi sosyal medyanın artık çok yaygın olması ve standart düzeyde kullanımı için çok fazla beceri gerektirmemesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Araştırmada dijital cihaz sahipliği değişkeni temelinde yapılan analiz OECD'nin temel raporu ile paralellik göstermektedir. Türkiye'nin de üyesi olduğu Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) dijital bölünmeye ilişkin temel raporunda dijital cihaz sahipliği önemli göstergeler arasında yer almaktadır. SmartTV, bilgisayar ve tablet gibi dijital cihazlara sahip olanlar ile olmayanlar arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Dijital cihaz sahibi olan katılımcıların dijital okuryazarlık puanları çok daha yüksek çıkmıştır.

5.2 Dijital vatandaşlık kategorileri

Bulgular çerçevesinde dijital vatandaşlık pratiği olarak sosyal etkileşim teması üç kategoriye ayrılmıştır: “Gözetim korkusu ve bağların zayıflaması”, “Yeni bağların önündeki engel: Önyargı” ve “Kadın – erkek ilişkileri ve evlilik.”

Dijital vatandaşlık pratiklerinin “Gözetim korkusu ve bağların zayıflaması” kategorisinde “Suriye yönetimi”, “korku”, “gözetim”, “muhaberat”, “internet fiyatları”, “internet kalitesi” ve “elektrik kesintileri” gibi kodlar ön plana çıkmıştır. Bütün bu olumsuz kodlar çerçevesinde Suriyeli göçmenlerin geçmiş ilişkilerinin silikleşmeye ve derinliğini kaybetmeye başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Proje bulgularına göre Suriye’ye özel durumlar nedeniyle, göçmenlerin eski sosyal ağları ile çok sağlıklı bir ilişki sürdürebildiklerini söylemek güçleşmektedir. Suriye’deki hâkim siyasi yapı ve teknik alt yapı sorunları nedeniyle göçmenlerin Suriye’de kalan akraba ve arkadaşlarıyla ilişkilerini düzenli ve nitelikli bir biçimde sürdüremedikleri anlaşılmıştır.

Özellikle gözetlenme korkusunun göç serüveniyle ilgili olmadığı, uzun yıllar boyunca gözetim ortamında yaşamaya alışmış Suriyeliler tarafından içselleştirildiğini söylemek mümkündür. Benzer bulgular özellikle otoriter ülkelerde uzun yıllar gözetime maruz kalmış insanlar üzerine yapılan farklı çalışmalarda bulunmaktadır. Örneğin Çin’den kaçan Uygur, Kazak gibi farklı kökenden insanlar üzerine yapılan araştırmalarda gözetim korkusunun yakın ilişkileri bozduğu, kişilerarası ilişkiyi azalttığı belirlenmiştir (Caitlin ve Tynen, 2020: 48). Farklı bir araştırmaya göre uzun yıllar teknolojik gözetime maruz kalmış Uygurlar, ses dinlemesi yapıldığı endişesiyle kendi evlerinde konuşurken bile çekindiklerini belirtmiştir (Finley, 2018: 12).

Dijital vatandaşlık pratiklerinin “Yeni bağların önündeki engel: Önyargı” kategorisinde ise “ön yargı”, “Suriyeli kimliği”, “nefret söylemleri”, “dezenformasyon” gibi kodlar ön plana çıkmıştır. Göçmenlere göre göçün ilk yıllarındaki hoş görü son yıllarda yerini nefret söylemine bırakmıştır. Suriyeli göçmenlere göre özellikle sosyal medyada yayılan göçmenlere ev ve para verildiği, sınavsız üniversiteye girebildikleri, elektrik su gibi giderler için fatura ödemediklerine yönelik asılsız haberler kendilerine bakışı olumsuz etkilemektedir. Birçok ülkede göçmenlere yönelik negatif bakışla ilgili araştırmalar bulunmaktadır. İngiltere’de yapılan bir araştırmaya göre göçmenler hakkındaki grup tehdidi imajı bireysel düzeydeki önyargıyla birbirini tamamlamaktadır (Blinder ve Lundgren, 2018). Yine özellikle son yıllarda farklı göç dalgalarından etkilenen İtalya, İspanya, Polonya gibi ülkelerde yapılan araştırmalarda göçmenlere karşı gelişen nefret söyleminin önemli bir inceleme konusu olarak ele alındığı görülmektedir (Sanguinetti vd., 2018; Calderon vd., 2020; Wypych ve Bilewicz, 2022). Göçmenlere karşı olumsuz algı ve temsiller yalnız Suriyelilere özgü değildir. Örneğin Türk medya temsiliinde ve toplumsal algıda eski Doğu bloğu kökenli insanların fuhuş, Afrika kökenli göçmenlerin uyuşturucuyla (Korkut, 2009) ilişkilendirilmesi, Balkanlar’dan Türkiye’ye göç eden insanlarla ilgili olumsuz temsil ve düşüncelerin aradan geçen uzun yıllara rağmen devam ettiği (Narmanlıoğlu, 2017) bir gerçektir.

Gerek dünyada gerek Türkiye’de göçmenlere karşı önyargının nedenleri çeşitli olabilir; haber dilinde temsil (Alhan, 2017; Kovucu, 2015) sinemada temsil (Gültekin, 2019), siyasal alandaki tartışmalar (Uzunçayır, 2014) göçmenlere karşı önyargıyı besleyen unsurlar olabilir. Göçmenlere karşı olumlu görüşlerin değişimini açıklamak için başvurulan kavramlardan biri de *merhamet yorgunluğudur*. Özellikle yeni medya ortamında göçmenlerle ilgili haberlerin aşırı tekrarı, bir tür merhamet yorgunluğuna neden olma potansiyeli taşımaktadır. Türkiye’de de göç sorunu araştırmalarında merhamet yorgunluğu kavramına göçün ilk yıllarında değil daha geç dönemde rastlanmaktadır (Emeklier ve Emeklier, 2022; Aldamen, 2023).

Ancak bu projenin konusu göçmenlere karşı toplumsal veya bireysel önyargıların nedeninin belirlenmesi olmadığından burada detaylı bir literatür tartışmasına gidilmemiştir. Proje çerçevesinde düşünüldüğünde göçmenlerin sosyalleşmesinin önündeki en önemli engellerin başında, nedeni ve kaynağı ne olursa olsun, toplumsal önyargı bulunmaktadır. Bu araştırma kapsamında ortaya çıkan en önemli bulgulardan biri Suriyeli göçmenlerin Türk insanının kendilerine karşı önyargı taşıdığına dair sahip oldukları “ön kabul”dür. Bu ön kabul, Suriyeli göçmenleri dijital ortamda ilişkiye geçme, konuşma, bağ kurma gibi sosyalleşme biçimlerinden alıkoymaktadır.

Dünyada farklı araştırmalar göçmenler ile yerlilerin evlilikleri / ilişkileri üzerine odaklanmıştır (González-Ferrer, 2006; Milewski ve Kulu, 2014; Yurdakul ve Korteweg, 2013). Bu çalışmalarda göçmen ve yerli evlilikleri entegrasyon, partner seçimleri, evlilik sorunları, boşanma nedenleri gibi temalar doğrultusunda incelenmiştir. Entegrasyon biçimleri arasında ırklar arası evlilik önemli bir yer tutmaktadır (Ataca ve Berry, 2002).

Suriyeli göçmenlerle yapılan görüşmelerde ortaya çıkan “Kadın – erkek ilişkileri ve evlilik” kategorisinde “muhafazakarlık”, “aile”, “kültür” gibi kodlar daha belirgindir. Oldukça muhafazakâr olduklarını belirten göçmenler özellikle evlilik bağlarının kurulmasında aile görüşünün önemli olduğunu internet ortamından kadın erkek ilişkilerinin temelini atılmasının kültürlerine göre mümkün olmadığını belirtmişlerdir.

Dijital vatandaşlık pratikleri arasında yer alan politik katılım alanında bulgular çerçevesinde iki kategori ortaya çıkmıştır: “Misafir suskunluğu” ve “Suriye’yi uzaktan izlemek”

Türkiye’de internet ortamında devam eden kamusal tartışmalarda Suriyeli göçmenlerin suskun kalmayı tercih ettikleri görülmüştür. Yapılan görüşmelerde “tek başına olmak”, “etkisizlik”, “ön yargı”, “misafir olmak”, “dil sorunları” ve “sınır dışı edilme” gibi kodlar ön plana çıkmıştır. Burada belirtmek gerekir ki hem sosyalleşmeyle ilgili hem de kamusal tartışmalarla ilgili görüşmelerde “ön yargı” kodu ortak olarak belirlenmiştir. Sosyalleşme alanında olduğu gibi Türkiye’de göçmene yönelik olarak negatif bakış Suriyelileri kendilerini ifade etmekten alıkoymaktadır.

Özellikle kadın göçmenler kamusal tartışmalara takip edip etmedikleri, katılıp katılmadıkları şeklindeki sorulara çok fazla çekingen cevap vermişlerdir. “Hayır”, “ilgilenmiyorum”, “yazmıyorum” şeklinde çoğu zaman tek kelimelik yanıtlar vermeyi tercih etmişlerdir. Bu tür sorularda görüşmeleri derinleştirmek mümkün olmamıştır. Ancak ses kaydı alınmadan görüşmek isteyen kadın göçmenler, bizzat katılmasalar bile kamusal tartışmaları, özellikle göçmenler hakkındaki haber ve yorumları takip ettiklerini söylemişlerdir.

“Suriye’yi uzaktan izlemek” kategorisinde “Gözetim korkusu ve bağların zayıflaması” kategorisiyle ortak kodlar bulunmuştur. Bu kategoride “Suriye yönetimi” “korku”, “gözetim”, “muhaberat” gibi kodlar yine belirgin hale gelmiştir. Suriyeli göçmenlerin kendi vatanlarındaki kamusal tartışmalara geride kalan yakınlarına zarar geleceği endişesiyle kendi ülkelerindeki kamusal tartışmalardan uzak kaldıkları belirlenmiştir. Birçok göçmen kamusal tartışmalar konusunda aşırı temkinli bir tavır takınmaktadır. Örneğin Türkiye’de geçici koruma altında yaşayan göçmenler günün birinde herhangi bir nedenle sınır dışı edilmeleri durumunda ülkelerinde paylaşımları nedeniyle kendi başlarına bir şey gelmesi endişesiyle kamusal tartışmalara katılmadıklarını belirtmiştir.

Dijital vatandaşlık pratikleri arasındaki ekonomik faaliyet alanıyla ilgili yapılan görüşmelerde ortaya çıkan kodlar çerçevesinde “Göçmen ağlarından çalışma hayatına” ve “İçine kapalı ticaret” şeklinde iki kategoriye ayrılmıştır. Ekonomik faaliyet alanında entegrasyona yönelik bulgu elde edilememiştir. Suriyeli göçmenlerin genellikle ekonomik faaliyetlerinde kendi içlerinde kapalı bir dayanışma içerisinde oldukları görülmüştür.

Göçmenler çalışmak, yakınlarına, arkadaşlarına iş bulmak için interneti yoğun bir biçimde kullanmaktadır. “Göçmen ağlarından çalışma hayatına” adı verilen kategoride “göçmen ağları”, “Arapça bilmek”, “dayanışma” kodları belirgin bir biçimde açığa çıkmıştır. İş arayan veya Suriye’den yeni gelmiş akrabasına iş bulmak isteyen göçmenler internet ortamındaki kendi içine kapalı göçmen ağlarına müracaat etmektedir. Facebook grupları, Telegram kanalları gibi ortamlarda göçmenler aradıkları iş veya işçi için ilanlar vererek kendi içlerinde bir dayanışma sergilemektedir. Bu ağlar her ne kadar özel üyelik işlemi gerektirmeyen kamuya açık platformlar olsa da yalnız Arapça paylaşımlar yapıldığı için kendi içine kapalı bir yapı özelliği göstermektedir.

Suriyeli göçmenler için Arapça bilmek internet ortamında iş bulmak için oldukça kolaylaştırıcı bir özelliktir. Sağlık turizmi alanında danışman olarak çalışan Muhammet’in (22 yaşında) ifadesiyle: “*Şimdi bu Türkiye içinde çok kolay bir şey. Kolay iş bulursun yani İstanbul’da. Çok iş var, kendine çok şeyler yapabilirsin yani bir de Arapçan da var işini çok görür.*”

Ancak bu türlü göçmen ağıları dünyada yapılan farklı araştırmalarda entegrasyona yönelik endişelerle tartışma konusu yapılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir araştırmaya göre ülkeye yeni gelenler göçmen ağılarıyla ekonomik hayata katılarak başarılı olabilmektedir (Eckstein ve Giovanni, 2018). Ancak Almanya'da yapılan bir araştırmada (Kalter ve Kogan, 2014) göçmen ağıları yoluyla iş gücüne katılım entegrasyon bağlamında ele alınarak göçmenlerin ev sahibi toplumda başarılı olmalarına yardımcı olacak doğru türden bağlar olup olmadıkları sorunsallaştırılmıştır. Yine Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir araştırmada göçmen ağılarının olumsuz bir etki olarak sosyal kapanmaya neden olabileceği bunun yanında etnik olarak farklı bir grup işçi için fırsatları diğerlerinin aleyhine artırabileceği tartışılmıştır (Waldinger, 1997).

Ekonomik faaliyetin ikinci kategorisi "İçine kapalı ticaret"tir. Suriyeli göçmenlerin küçük alışverişlerinde bile bir içe kapanıklık söz konusudur. Birçok göçmen düzenli ve geliri tatmin edici bir iş bulamadıkları zaman, internet üzerinden alım satım işlerine yönelmektedir. Ucuza aldıkları veya kendi yaptıkları basit hediyelik eşya, resim, ahşap işleri gibi ürünleri Instagram başta olmak üzere farklı sosyal medyada pazarlamaktadırlar. Yapılan görüşmelerde yine dil sorunları nedeniyle internet ortamında yaptıkları ticaretin büyük oranda Arapça bilen topluluklar arasında gerçekleştiği anlaşılmıştır. Özellikle küçük yaşlarda Türkiye'ye gelen veya uzun yıllardır Türkiye'de olan ve Türkçeyi iyi konuşabilen birkaç örnek görüşmeci dışında ticaret alanında da bir içe kapanmadan söz etmek mümkündür. "İçine kapalı ticaret" kategorisi oluşturulurken "dil sorunları", "basit alışveriş", "göçmen dayanışması" gibi kodlar belirleyici olmuştur. Bu kategoride entegrasyona dair olumlu bir bulgu elde edilememiştir. Hatta denilebilir ki bir imkân olarak dijital vatandaşlık entegrasyondan ziyade içe kapanmaya neden olmaktadır.

Yukarıda belirtildiği gibi Suriyelilerin ekonomik faaliyetleri iş aramak ve çok basit ticaret işlemleriyle sınırlı kalmaktadır. Yapılan görüşmelerde yazılım, iş geliştirme gibi daha kapsamlı veya uzmanlık gerektiren işlerle uğraşan göçmene rastlanmamıştır. Bu durumu projenin nicel bölümünde tartışılan dijital okuryazarlık puanlarıyla izah etmek mümkündür. Bütün alanlarda dijital okuryazarlık puanları ortanın altında ve zayıf olarak ölçülen göçmenlerin internet ortamını profesyonel olarak değil çok basit pratiklerle kullanmaları normal olarak değerlendirilmiştir.

Dijital vatandaşlık pratikleri arasında önemli bir yer tutan eğitim çerçevesinde yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular doğrultusunda "Türkçe ve Türk kültürü" ve "Kendini geliştirme" şeklinde iki kategori oluşturulmuştur. Bütün dijital vatandaşlık alanları arasında Suriyeli göçmenlerin en fazla Türkçe öğrenme ve kendini geliştirme alanlarında aktif olduklarını söylemek mümkündür.

Suriyeli göçmenlerin eğitim sorunları üzerine yapılan bir araştırmaya göre, okul ortamında dil engeli, öğretmen yetkinliği, okul uyumu ve ayrımcılık gibi sorunlar ön plana çıkarken, okul dışında sosyo-ekonomik engeller, veli-okul ilişkisi ve kültürel farklılıklar gibi engeller eğitim sürecini önemli ölçüde etkilemektedir (Süer, 2022). Yine başka bir araştırmaya göre dil problemleri, okul ortamına alışma, ön yargı ve ayrımcılık, disiplin ve ekonomik nedenler Suriyeli göçmenlerin eğitim alanında yaşadıkları en büyük sıkıntılar arasında bulunmaktadır (Saklan, 2018). Yapılan görüşmelerde Suriyeli göçmenlerin büyük bölümünün düzenli bir eğitimden almadıkları ortaya çıkmıştır. Suriye’de yüksek eğitim almış göçmenler dil problemi ve denklik sorunları nedeniyle mesleklerini yapamamaktadır. Örneğin Suriye’de hukuk eğitimi almış iki göçmen Türkiye’de denklik sorunları nedeniyle genellikle göçmenlerin hukuki sorunlarıyla ilgilenen bir avukatlık bürosunda tercümanlık yaptıklarını belirtmişlerdir. Görüşmelerde lise eğitimine devam eden bazı göçmenler maddi sıkıntılar nedeniyle çalışmak zorunda olduklarını, bu nedenle okulu dışarıdan bitirmeye çalıştıklarını belirtmiştir.

Resmi eğitim alanındaki sorunlar nedeniyle Suriyeli göçmenlerin Türkçe öğrenimi için internet ortamını yoğun bir biçimde kullandıkları görülmüştür. Yalnızca Türkçe için değil İngilizce ağırlıklı olarak farklı alanlarda bilgilerini genişletmek isteyen Suriyeli göçmenler interneti kullanmaktadır. Türkçe/Türk kültürü kategorisinde “Türk dizileri”, “Youtube”, “Netflix”, “çevrim içi eğitim” gibi kategoriler belirlenmiştir. Özellikle Türk dizilerinin Suriyeliler tarafından vakit geçirme, eğlence aktivitesi olarak büyük bir zevkle tüketildiği, aynı zamanda Türkçe ve Türk kültürünün öğrenilmesi için kullanıldığı anlaşılmıştır. Bazı göçmenler konuşma pratiklerini geliştirmek için çevrim içi kurslar almıştır. Ancak sosyalleşme, politik katılım, ekonomik faaliyet başlıkları altında tartışıldığı gibi Suriyeli göçmenlerin Türkçe bilgileri kendi ifadeleriyle “günlük konuşma pratikleri” ile sınırlıdır. Örneğin birçok göçmen Türkçe yazmak ve kendilerini ifade etmekten çekindikleri ve kendilerini yetersiz gördükleri için ilk üç alanda aktif olamamaktadır. Türk dizilerinin veya internet ortamındaki farklı öğrenme araçlarının yalnız konuşma anlamında Suriyeli göçmenlerin Türkçesini geliştirmeye yardımcı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İnternet ortamındaki her türden Türkçe içerik yine Suriyeli göçmenlere Türk kültürünün tanıtılması için önemli bir işleve sahiptir. Suriyeli göçmenler doğrudan kültürle ilgili bir içerik aramadıkları zamanlar bile, örneğin dizi izlerken, Türk kültürü hakkında birçok şey öğrenebildiklerini belirtmiştir. Suriyeli göçmenler günlük hayatta karşılaştıkları birçok kültürel unsur hakkında amaçlı bir şekilde internet ortamında arama yaparak bilgi sahibi olmaktadır. Görüşmeciler çok geniş bir yelpazede (örneğin Cumhuriyet Bayramı, kına gecesi, cenaze adetleri, kandil geceleri vb) Türk kültürüne has özellikleri öğrenmek için internet ortamından faydalanmaktadır.

İkinci kategori olan “Kendini geliştirme” alanında internet göçmenler için önemli bir başvuru mecrasıdır. Özellikle yaptıkları işte (marangozluk, el sanatları, dijital pazarlama vb) kendilerini geliştirmek isteyen Suriyeli göçmenler formel bir eğitimin zorluğu veya zaman yokluğu nedeniyle pratik bir şekilde internet ortamına müracaat etmektedir. Bu kategoride en fazla “Youtube” ve “Google” kodları ön plana çıkmıştır. Özellikle Youtube hem sözlü hem görsel özelliği ile göçmenler tarafından yoğunlukla kullanılmaktadır. Youtube, e-devlet işlemlerinin nasıl yapılacağından, basit tamirat işlerine, eğitimden, e-ticarete kadar çok geniş bir yelpazede göçmenler tarafından kendilerine geliştirmek için aktif bir biçimde kullanılmaktadır. Ancak kendi kişisel gelişimleri doğrultusunda yapılan görüşmelerde entegrasyona dair herhangi bir bağlantı bulunamamıştır. Dijital vatandaşlığın eğitim alanında belirlenen iki kategoriden yalnız Türkçe / Türk kültürü kategorisinde entegrasyona dair olumlu veriler elde edilmiştir.

Sosyalleşme, politik katılım, ekonomik faaliyet alanında yaş tabakaları açısından büyük farklar bulunamamıştır. Yukarıda tartışıldığı üzere ilk iki tema (sosyalleşme, politik katılım) çerçevesinde bütün göçmenler farklı nedenlerle dijital vatandaşlık pratiklerinden uzak kalmaktadır. Yine ekonomik faaliyetler alanında ise genel olarak bir içe kapanma söz konusudur. İlk üç temadaki genel davranış biçimleri neredeyse aynıdır ve yaş tabakaları arasında belirli bir fark bulunamamıştır. Ancak Türkçe ve Türkiye’yi öğrenme ve kendini geliştirme kategorilerinde 21-25, 26-30 ve 31-35 yaş aralığındaki göçmenlerin diğer göçmenlere göre biraz daha fazla aktif olduğu tespit edilmiştir.

Bu yaş aralığındaki bazı göçmenler yalnız dijital ortam üzerinden kendini geliştirerek hayatını değiştirmeyi ve daha iyi şartlarda yaşamak için gerekli adımları atmaya başarmıştır. Örneğin bulgular kısmında bahsedildiği üzere Suriye’de hukuk eğitimini yarıda bırakıp Türkiye’de inşaatlarda çalışan Abdullah (27), kendi kariyerinde değişiklik yapmaya karar vermiş, internet üzerinden aldığı kurslarla dijital pazarlama alanında kendini geliştirmiştir. Dubai’de bulunan bir arkadaşı yeni mesleği nedeniyle kendisine davet mektubu göndermiştir. Abdullah proje çerçevesinde kendisiyle görüşme yapıldığında bir hafta içerisinde Dubai’ye gitmek için hazırlık yaptığını söylemiştir. Abdullah’ın hikayesi üzerinden her ne kadar entegrasyona dair yorum yapmak mümkün olmasa da dijital vatandaşlığın iyi bir örneği olması açısından kayda değer görülmüştür. Yine marangozluk yeteneklerini Youtube videoları izleyerek artıran İsmail’in (33) anlatımları ortamları kendini geliştirmede dijital ortamın avantajlarını göstermektedir.

Entegrasyon çerçevesinde ele alınabilecek diğer tespit bu yaş aralığındaki göçmenlerin Türkçe öğrenmek için internet ortamını daha yoğun kullanmasıdır. Hem çevrim içi Türkçe dersleri alan hem 2 yaşındaki çocuğuna Türkçe şarkılar dinleten Amira (32), Türkçe atasözlerini öğrenmek için internet ortamından yararlanan Gülsüm (30) buna örnek gösterilebilir. 22 yaşındaki Alaattin’in Türkçe’nin en uzun kelimesini merak ederek araştırması hem bu yaş aralığının

öğrenme çabasını hem de internet ortamından edinilen bilgileri göstermesi bakımından önemli görülmüştür.

Dijital etkinliklerde en pasif grubun 45 yaş ve üzeri olduğu belirlenmiştir. Bu kategorideki göçmenler genellikle, sosyal medya kullanmadıklarını, internetle ilgili bir ihtiyaçları olduğunda (örneğin merak ettikleri bir konu hakkında arama yapmak için veya bir habere ulaşmak için) çocuklarından veya başka aile üyelerinden yardım istediklerini belirtmişlerdir. Nitel araştırmanın başlangıcında da derinlemesine görüşme için kendilerine ulaşılan 45 yaş üzeri birçok Suriyeli göçmen bu tür gerekçelerle görüşme taleplerine olumsuz yanıt vermiştir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Suriyeli göçmen akınının başta Türkiye olmak üzere birçok ülkeyi etkilemesinin üzerinden on yıl geçti. Milyonlarca insan vatanlarını terk ederek farklı ülkelere dağıldı. Uzun yıllar güvenlik, sağlık, barınma gibi sorunlar etrafında tartışılan göç konusu artık daha çok entegrasyon boyutuyla ele alınmaktadır. Hem yasa koyucular hem yöneticiler hem de akademi dünyası entegrasyon konusunda daha fazla çaba harcamaktadır.

Bugün, göçmenlerin ev sahibi ülkede hayatta kalabilmeleri ve entegrasyonu büyük ölçüde dijital alanda hayatta kalabilme becerilerine bağlıdır. Dijitalleştirilmiş bilgiye erişim, bireylerin hem içinde yaşadıkları ulusal topluluğa hem de küresel çevrim içi topluluğa katılımını kolaylaştırmaktadır. Farklı coğrafyalardaki göçmenler, eski bağlarını korumak ve ev sahibi ülkede sosyalleşmek için dijital iletişimi giderek daha fazla kullanmaktadır. Dijital iletişim sosyalleşme, politik katılım, ekonomik faaliyet ve eğitim için önemli bir fırsattır. Ayrıca dijital iletişim, göçmenlere "konuşma" ve "duyulma" fırsatı sunmaktadır. Dünya genelinde yapılan çeşitli araştırmalar, göçmenlerin dijital iletişim aracılığıyla kendilerini ifade etme şansı bulduklarını ortaya koymaktadır.

Dünyada en fazla Suriyeli göçmene ev sahipliği yapan Türkiye, maddi kaynaklarını ve insan gücünü bu sorun için seferber etmek zorunda kalmıştır. Başta Avrupa Birliği ve Orta Doğu olmak üzere siyasi ilişkilerinde de göçmen sorunu üst sıralarda yer almaktadır. Entegrasyon çerçevesinde dijital iletişim teknolojilerinin sunduğu imkânlardan faydalanmak siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan büyük önem taşımaktadır.

En kısa biçimde küresel dijital topluluğa katılım kabiliyeti olarak tanımlanabilecek dijital vatandaşlık, Türkiye'nin önündeki göçmen sorununa entegrasyon boyutuyla olumlu katkı sağlayabilecek önemli bir potansiyel olarak görülmüş ve bu proje gerçekleştirilmiştir. Dijital topluluğa katılımın ön şartı günümüzde giderek gelişen ve hızla değişen dijital araçlar ve ortam konusunda yetkin olmak yani dijital okuryazar olabilmektir. Bu amaçla tasarlanan projenin nicel bölümünde Suriyeli göçmenlerin dijital okuryazarlık seviyeleri ölçülmüştür.

Nicel araştırmanın en önemli sonucu, Suriyeli göçmenlerin dijital okuryazarlıklarının tüm kategorilerde "ortalamanın altında / zayıf" olduğudur. Değişkenler arasında yapılan karşılaştırmalı analizlerle de çok büyük farklar bulunamamıştır. Dijital dünyada var olabilmenin ön şartı dijital okuryazarlık sahibi olmaktır. Bu sonuca göre, entegrasyon için dijital iletişim ortamından faydalanabilmek adına göçmenlerin dijital okuryazarlık seviyelerinin artırılması gerekmektedir. İspanya, Bulgaristan ve Hollanda gibi ülkelerde, göçmenler de dahil olmak üzere izole edilmiş grupların dijital okuryazarlık seviyelerini yükseltmek için kamu politikaları geliştirilmiştir (Reichel, Siegel ve Tudela, 2015). Dijital iletişim yoluyla göçmen entegrasyonu sorununun üstesinden gelebilmek için Türkiye'nin göçmenlerin dijital okuryazarlık düzeylerini artırmaya yönelik kamu politikaları uygulaması gerekmektedir.

İnternete bağlanmak, sosyal medya hesabı açmak gibi çok basit okuryazarlığa sahip olan Suriyeli göçmenlerin dijital vatandaşlık pratiklerinde farklı nedenlerle çok etkili olmadıkları görülmüştür. En genel anlamıyla Suriyeli göçmenlerin aktif bir biçimde entegrasyon doğrultusunda internet ortamından yararlanamadıkları, kendi içlerine kapandıkları tespit edilmiştir. Dijital vatandaşlığın yalnız eğitim boyutunda Türkçe öğrenmek ve Türkiye'yi tanımak için internet ortamı yoğun biçimde kullanılmaktadır.

Suriyeli göçmenlerin anavatanlarındaki sosyal bağlarıyla ilişkileri gözetim korkusu nedeniyle sağlıklı bir biçimde yürümektedir. Hatta bazı örneklerde eski bağların silikleştiği veya tamamen kesildiği görülmüştür. Bunun yanında çok uzun süren savaş nedeniyle teknik alt yapı problemleri internetin sağlamış olduğu avantajların Suriyeli göçmenler tarafından kullanılmasını zorlaştırmaktadır.

Türkiye'de yeni sosyal bağlar kurma potansiyeline bakıldığında Suriyeli göçmenler önemli ön yargı nedeniyle iletişim kurmakta zorlandıklarını belirtmiştir. Göçün ilk yıllarında daha fazla hoş görüyle karşılandıklarını ancak günümüzde kendilerine olan bakışın büyük oranda olumsuz olduğunu gördükleri için ilişki kurmaktan çekindiklerini belirtmektedirler. Türkiye'de yeni bağlar kurabilmenin önündeki en büyük engel "Suriyeli kimliği" olarak belirmiştir.

İnternet ortamının Türk insanıyla sosyalleşmeye hiç katkısı olmadığını söylemek yanlış olacaktır. Fiziki dünyada yüz yüze geliştirilmiş ilişkilerin zamanla sosyal medyaya taşındığı görülmüştür. İnternet ortamı yalnız yüz yüze ilişkide belirli güven duygusunun gelişmesinin ardından iletişimin sürdürüldüğü bir mecradır.

Kamusal tartışmalara katılım çerçevesindeki pratikleri incelendiğinde Suriyeli göçmenlerin "özne olmayan bir özne" (Erdoğan, 2000) pozisyonunda oldukları söylenebilir. Özellikle Türkiye'de kendilerini ilgilendiren göçmen sorunu çerçevesinde yapılan kamusal tartışmaların en önemli "nesnesi" olmalarına rağmen birer "özne" olarak söylem üretememektedirler. Bu

engelin en büyük sebebi kamusal tartışmalarda göçmenlerin ve özellikle Suriyelilere karşı - nedeni her ne olursa olsun- gelişmiş yine ön yargı olduğu anlaşılmaktadır. Öte taraftan Suriyeliler, kendi anavatanlarındaki kamusal tartışmalara da katılamamaktadır. Hem geride bıraktıkları eski bağlarına zarar gelmemesi, hem sürekli hissettikleri “geri gönderilme korkusu” nedeniyle Suriye’deki kamusal tartışmalardan uzak durdukları anlaşılmaktadır. Suriye’deki kamusal tartışmalara katıldıklarında yazdıklarının, paylaşımlarının kayıt altına alınacağını, geri gönderilmeleri halinde bu paylaşımlarının kendilerini zor durumda bırakacağını düşünmektedirler. Her iki durumda da korkunun kaynağı, tıpkı eski sosyal bağlarıyla derinlikli iletişim kurmalarını engelleyen “dijital gözetim”dir.

Dijital iletişim yoluyla kamusal tartışmalara katılma ve kendi kimliklerini ifade edebilme potansiyeli Suriyeli göçmenler açısından pek mümkün görünmemektedir. Hem Suriye’de hem Türkiye’de kendileriyle, gelecekleyle, kimlikleriyle, sorunlarıyla ilgili konularla ilgili konuşmaya çalıştıklarında “misafir”, “yabancı”, “hain”, “öteki” etiketleri karşlarına çıkmaktadır. Suriyeliler iki mekân arasında (Suriye ve Türkiye) bir eşikte durmaktadırlar. Arada olma hali, bir yere aidiyetin eksikliği kamusal tartışmalarda “konuşamayan” ve konuşsa da “duyulmayan” veya “susturulan” pozisyonunda kalmalarına neden olmaktadır. Göçmenler tam da bu özellikleriyle kendilerini temsil ve ifade edemeyen, sesi olmayan madun (subaltern) tarifine uymaktadır. Göçmenler madunun diğer bir tarifi olan toplumsal hareketlilikle ilişkisi kesilen insanlar ve gruplar (Yetişkin, 2013) tanımına da uymaktadır. Göçmenler dijital ortamda gerçekleşen hareketlilikle ilişki kuramamakta ve dışlanmaktadır.

İletişim ve enformasyon teknolojileri ekonomik alandaki faaliyetlerde insanlara büyük avantajlar sağlamaktadır. Bu avantajlar barınma, beslenme, eğitim gibi en temel ihtiyaçları için çalışmaya ihtiyacı bulunan Suriyeli göçmenler için de geçerlidir. Her ne kadar dijital okuryazarlık seviyeleri ortalamanın altında bulunsa da Suriyeli göçmenler dijital alanda ekonomik etkinlik anlamında oldukça aktif yer almaktadır. Ancak burada alanda göçmenlerin kendi içine kapalı bir ekonomik faaliyetten bahsetmek mümkündür. İş ve işçi bulmada Arapça siteler, sosyal medya grup ve kanalları yoğun bir biçimde göçmenler tarafından kullanılmaktadır. Ticaretle ise Suriyeli olmayanlarla çok kısıtlı bir temastan söz edilebilir. Ön yargı ve dil problemleri nedeniyle özellikle Türk vatandaşlarıyla alım satım ilişkisine giremeyen Suriyeli göçmenler ticari faaliyetlerini yine kendi aralarında sürdürmektedir. Ancak çok iyi Türkçe bilen veya karşısındakiyle öncesinde güven duygusu gelişmiş göçmen / yerli arasında bir alışverişten bahsetmek mümkündür.

Endüstri devriminden itibaren kitlesel biçimde devam eden eğitim, yeni iletişim teknolojileri ile birlikte hızlı gelişen dijital enformasyona bağlı olarak daha esnek bir biçimde dönüşmektedir. Dijital vatandaşlığın en önemli pratikleri arasında yer alan eğitim ve kendini geliştirme,

dijitalleşen enformasyona ulaşma, bireylerin hem içerisinde yaşadıkları ulusal topluluğa hem küresel çevrimiçi topluluğa katılımlarını kolaylaştırmaktadır. Eğitim alanında tüm dünyada devletlerin tekeli zayıflamakta, insanların kendi ihtiyaçları doğrultusunda enformasyona ulaştığı esnek bir yapı yaygınlaşmaktadır.

Dijital vatandaşlık çerçevesinde tek olumlu yorum Türkçe ve Türk kültürü kategorisinde yapılabilir. Suriyeli göçmenler, düzenli ve resmi bir eğitim imkânı çoğu zaman bulamamıştır. Birçok göçmen çalışmak zorunda oldukları için istemelerine rağmen düzenli ve resmi bir eğitim alamadıklarından şikâyet etmiştir. Türkiye'ye geldikten sonra çok azı özel kurslar, Ankara Üniversitesi'ne bağlı Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi (TÖMER) veya bazı vakıf üniversitelerinin eğitim merkezlerinde Türkçe eğitimi almıştır. Çoğu zaman yine çalışmak zorunda oldukları için bu kursları da tamamlamadan ayrılmak zorunda kalmışlardır. Suriyeli göçmenler gerek Türkçe eğitimi gerek farklı alanlarda kendilerini geliştirmek için internet ortamından faydalanmaktadır.

Bu projenin “Madun göçmen dijital vatandaş olabilir mi?” şeklindeki ana sorusu maduniyet çalışmalarının iki ünlü sorusunun ödünç alınmasıyla oluşturulmuştur: “Madun konuşabilir mi?” (Spivak, 2018) ve “Madun duyulabilir mi?” (Maggio, 2007). Araştırma bulgularını Spivak ve Maggio'ya atıf vererek yorumlamak gerekirse Suriyeli göçmenlerin içe kapanarak dışa karşı suskun kaldıkları söylenebilir. Madun göçmenlerin dijital ortamdaki pratikleri bu sorular çerçevesinde düşünüldüğünde aksi bir cevaba ulaşmak maalesef mümkün olmamıştır. Suriyeli göçmenlerin gerek dijital okuryazarlık seviyeleri gerek başta, ön yargı, korku, güven, dil sorunları gibi olumsuzluklar nedeniyle dijital vatandaşlık pratikleri oldukça alt seviyelerdedir. İnternet ortamında kimse “susmuş sesleri” dinlemeye çalışmamaktadır. Oysa herkese açık olması yönüyle internet kamusal katılım ve konuşma için önemli alternatiftir. Sessizlik bir yanıla madunun konuşamamasıyla, diğer yanıla sözün muhatabına ulaşip ulaşamamasıyla ilgilidir. Keskin sınır nedeniyle madunun sesi duyulmamaktadır. Konuşmak duymakla bağlantılıdır ve madunun sesi çıktığında bile duymak istemeyen olduğunda geriye yine sessizlik kalmaktadır.

Son olarak nedenleri yukarıda izah edilmeye çalışıldığı üzere projenin entegrasyona bakan yönüyle Suriyeli göçmenler Türkiye'de internet ortamından faydalanarak yeni bağlar kuramamaktadırlar. Gerek anavatanlarındaki gerek Türkiye'deki demokrasiye katkı sağlayacak kamusal tartışmalardan uzak durmaktadırlar. Ekonomi alanında entegrasyondan uzak göçmen ağları, Suriyelilerin içe kapanmalarını kolaylaştırmaktadır. Kendi içerisine kapanmış olan göçmen ağları yoluyla ekonomik hayata katılımın entegrasyon bağlamında sorunsallaştırılması ve ileri çalışmalarla araştırılması gerekmektedir. Benzer şekilde bu ağların

ekonomik fırsatları yalnız bir grubun lehine artırırken diğer gruplar üzerinde ne tür etkide bulunduğu yine farklı araştırmalarla tartişılması gereken sorunlar olarak belirlenmiştir.

Entegrasyon çerçevesinde her ne kadar Türkçe ve Türkiye kültürü kategorisinde olumlu veriler elde edilse de belirtmek gerekir ki, bu yolla Türkçe öğrenimi yalnız konuşma diline ait pratikleri kapsamaktadır. Özellikle Türkçe yazarak kendini ifade etme yetenekleriyle ilgili herhangi bir bulgu elde edilememiştir. Yine entegrasyona dair olumlu bir bulgu Suriyeli göçmenlerin internet ortamında Türk kültürü hakkında bilgi edinmeleridir. Yukarıda tartişıldığı üzere Suriyeli göçmenler yoğunlukla Türk dizileri üzerinden Türkiye'yi ve Türk insanını tanıdıklarını belirtmişlerdir. Projenin konusu dışında kaldığı için Suriyeli göçmenlerin izledikleri diziler üzerine bir araştırma yapılmamıştır. Türk dizilerinin içerikleri, sinematografik anlatım biçimleri, Türk kültürünü temsil yetenekleri gibi konular farklı alanlara ait araştırmaların konusudur.

KAYNAKLAR

Açıknel, N. 2019. İstanbul'daki Suriyeli Üniversite Gençliği Üzerine Nitel Bir Araştırma İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış).

Adserà A., Ferrer, A. 2015, "Immigrants and Demography: Marriage, Divorce, and Fertility", Ed. Barry R. Chiswick, Paul W. Miller, Handbook of the Economics of International Migration, Elsevier.

Afzal, M.H. 2021, "An Empirical Analysis of how Internet Access Influences Public Opinion towards Undocumented Immigrants and Unaccompanied Children", Arxiv, 1-20. <https://doi.org/10.48550/arxiv.2110.07489> Son Erişim Tarihi: 13 Nisan 2022.

Ahmed, S. T., Roche, T. 2021. "Making the connection: Examining the relationship between undergraduate students' digital literacy and academic success in an English medium instruction (EMI) university", Education and Information Technologies, 26(4), 4601-4620

Akalın, A.T. 2016. Türkiye'ye Gelen Suriyeli Göçmen Çocukların Eğitim Sorunları, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış).

Akgün, N. 2016. Suriyeli Mültecilerde Ruhsal İyilik Hali ve İlişkili Faktörlerin Değerlendirilmesi, Selçuk Üniversitesi, Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı, Tıpta Uzmanlık Tezi (Basılmamış).

Akın, M. H., Bozbaş, G. 2020. "Suriye'den Türkiye'ye Göçün Sosyolojik Sonuçları: Suriyeli Göçmenler Üzerine Uygulamalı Bir Saha Araştırması", Liberal Düşünce Dergisi, 25 (97), 47-65.

Akkuş, D. 2017. Türkiye'deki Azınlıkların Dijital Vatandaşlık Pratikleri, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış).

Akyüz, S., Dabak, B. 2017. "Erkeklığın Yol Hali: "Sarı Mercedes" ve "Otobüs" Filmlerinde Erkeklik Kurguları". Fe Dergi 9: 79-91

Alam, M.F. 2014. "The Subaltern Writes Back: Immigrant Bangladeshi Girls Punctuating the Equilibrium of Ethnic Patriarchy in New York City". Affilia. 29(3), 340-352.

Aldamen, Y. 2023. Mülteci krizi sırasında dijital iletişim aracı olarak sosyal medya kullanımı: Türkiye'deki Suriyeli mülteciler üzerinden bir araştırma. S. Savaş, E. Tunçay (Ed.), Dijital İletişim, Ankara: Nobel Yayınevi.

Alencar A., Tsagkroni V. 2019. "Prospects of Refugee Integration in the Netherlands: Social Capital, Information Practices and Digital Media", *Media and Communication*, (2), 184-194.

Alhan, H. 2017. Türkiye'de Suriyeli Göçmenlerin Yazılı Basında Temsili, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisan Tezi (Basılmamış).

Almazan, A. 2022. "Exploring the Role of Saudi Universities Websites in Supporting and Evaluating Digital Literacy Skills of Their Attendees", *Association of Arab Universities Journal for Education and Psychology*: 3(2), 4-19.

Altıntaş, S. 2014. "Davetsiz Misafirler: Türkiye'deki Mültecilerin Maduniyet Görünümleri", *İdealkent*, 14, 252-276.

Andrade, A. D., Doolin, B. 2016. "Information and communication technology and the social inclusion of refugees", *Mis Quarterly*, 40(2), 405–416.

Apak, H. 2016. "Suriyeli Göçmenlerin Gelecek Beklentileri: Mardin Örneği", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1) , 125-142.

Artiga, S., Ubri, P. 2017. "*Living in an Immigrant Family in America: How Fear and Toxic Stress are Affecting Daily Life*", *Well-Being, & Health* (Issue Brief) Menlo Park, CA: Kaiser Family Foundation. <https://www.kff.org/racial-equity-and-health-policy/issue-brief/living-in-an-immigrant-family-in-america-how-fear-and-toxic-stress-are-affecting-daily-life-well-being-health/> Son erişim tarihi: 11 Ekim 2023.

Asasi, A., Asasi, K. 2021. "Use of the Internet for Scientific Research and Its Role in Information Literacy from the Perspective of University Students in Algeria", *Al Magallah Al İlmiyyat Lil Tiknulugya wa Ulum Al İagat*, (3)2, 71-89.

Aslan, A. 2020. "Dijital Diaspora ve Kültürel Kimlik Meselesi: Türkiye'de Yaşayan Çerkes Gençlerle Derinlemesine Bir Görüşme", *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 34, 66-82.

Ataca B., Berry W.J. 2002. "Psychological, sociocultural, and marital adaptation of Turkish immigrant couples in Canada", *International Journal of Psychology*, 37:1, 13-26.

Ataşçı, Ö. 2019. Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Toplumsal Uyum Süreci Üzerine Bir Alan Araştırması: Sultangazi İlçesi Örneği, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış).

Ayón, C., Ojeda, I., Ruano, E. 2018. "Cultural Socialization Practices Among Latino Immigrant Families Within a Restrictive Immigration Socio-Political Context" *Children and Youth Services Review*, 88, May, 57-65.

Bayrakçı, S., Narmanlıoğlu, H. 2021. "Digital Literacy as Whole of Digital Competences: Scale Development Study", *Düşünce ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (4) , 1-30.

Becerra, D., Wagaman, M. A., Androff, D., Messing, J., Castillo, J. 2017. "Policing immigrants: Fear of deportations and perceptions of law enforcement and criminal justice", *Journal of Social Work*, 17(6), 715-731.

Bekiroğlu, O., Balcı, S. 2014. "Kültürlerarası iletişim duyarlılığının izlerini aramak: İletişim fakültesi öğrencileri örneğinde bir araştırma". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(35), 429-459.

Bennett W. L., Wells, C., Rank, A. 2009. "Young Citizens and Civic Learning: Two Paradigms Of Citizenship in the Digital Age", *Citizenship Studies*, 13:2, 105-120.

Berson, I. R., Berson, M. J. 2003. "Digital Literacy for Effective Citizenship", *Social Education*, 67(3), 164-167.

Bilgin, N. 2006. *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi*, Ankara: Siyasal Kitabevi

Binark, M, Bayraktutan Sütücü, G. 2009. "Devasa Çevrimiçi Oyunlarda Türklüğün Oynanması: Silkroad Online'da Sanal Cemaat İnşası ve Türk Klan Kimliği", *Dijital Oyun Rehberi-Oyun Tasarımı, Türler ve Oyuncu. İçinde*, (Der.) Binark, M, Bayraktutan Sütücü, G. ve I. B. Fidaner. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Binark, M. 2005. "Kimlik(lenme) Dipnotsuz İletişim ve Etnik Laflama Odaları", M Binark ve B Kılıçbay (der.), *İnternet Toplum, Kültür*, Ankara: Epos Yayınları.

Blinder S., Lundgren, L. 2019. "Roots of group threat: anti-prejudice motivations and implicit bias in perceptions of immigrants as threats", *Ethnic and Racial Studies*, 42:12, 1971-1989,

Boddy, C.R. 2016. "Sample Size For Qualitative Research", *Qualitative Market Research*, 19(4), 426-432.

- Bokov, Y.A., Abezin, D.A. 2020. "Digital Citizenship: Implementation in the Modern World". Inshakova, A., Inshakova, E. (eds) Competitive Russia: Foresight Model of Economic and Legal Development in the Digital Age, Springer.
- Boumba, M.S., 2018. "Participative Web 2.0 and Second Generation Congolese Youth in Brussels: Social Network Sites, Self-Expression, and Cultural Identity", *Diaspora and Media in Europe*, ed. Karim H. Karim, Ahmed Al-Rawi. Palgrave Macmillan, Cham.
- Brown, T. A. 2015. "Confirmatory factor analysis for applied research." Ed. T. A. Brown, *Confirmatory factor analysis for applied research*, New York: Guilford publications.
- Burns, N., Susan, K. G. 2005. *The Practice of Nursing Research Conduct*, Philadelphia: Saunders.
- Büyüköztürk, Ş. 2002. *Testlerin Geçerlik ve Güvenirlik Analizlerinde Kullanılan Bazı İstatistikler, Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Byrne, B. 2001. *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts. Applications, and Programming*, New Jersey: Mahwah.
- Caitlin, M. R. Tynen, S. 2020. "Fieldwork Under Surveillance: Rethinking Relations of Trust, Vulnerability, and State Power", *Geographical Review*, 110 (2), 38-51.
- Calderón CA, de la Vega G, Herrero DB. 2020. "Topic Modeling and Characterization of Hate Speech against Immigrants on Twitter around the Emergence of a Far-Right Party in Spain", *Social Sciences*.9(11), 1-19.
- Chaabane A., Terence C., Mathieu C., De Cristofaro, E., Friedman, A., Kaafar M.A., 2014. *Censorship in the Wild: Analyzing Internet Filtering in Syria*, IMC '14: Proceedings of the 2014 Conference on Internet Measurement Conference, 285–298.
- Charmaz, K. 2006. *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis*. London: Sage Publications.
- Choi, M. 2016. "A Concept Analysis of Digital Citizenship for Democratic Citizenship Education in the Internet Age", *Theory & Research in Social Education*, 44:4, 565-607.
- Cochran, W. G. 1963. *Sampling Techniques*, New York: John Wiley and Sons, Inc.
- Comray, A. L., Lee, H. B. 1992. *A First Course in Factor Analysis*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum. Creswell , J. W. 2019. *Karma Yöntem Araştırmalarına Giriş*. (M. Sözbilir, Çev.) Ankara: Pegem.

Corbin, J., Strauss, A. 1990. "Grounded theory research: Procedures, canons, and evaluative criteria", *Qualitative Sociology*, 13(1), 3-21.

Creswell, J. W. 2013. *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches*. Los Angeles, USA: Sage.

Creswell, J. W. 2017. *Eğitim Araştırmaları: Nicel ve Nitel Araştırmanın Planlaması, Yürütülmesi ve Değerlendirilmesi*. Edam Yayınlar: İstanbul.

Çokluk, M., Şekircioğlu, G., Büyüköztürk, Ş., 2021. *Sosyal Bilimler İçin ok Değişkenli İstatistik*, İstanbul: Pegem.

Dahlgren, P. 2005. "The Internet, Public Spheres, and Political Communication: Dispersion and Deliberation", *Political Communication*, 22 (2), 147-162.

Dávila-Ruhaak, S., Guruli, N., Samaro, D., 2021. Digital dominion: How the Syrian regime's mass digital surveillance violates human rights. <https://repository.law.uic.edu/whitepapers/20>
Son erişim tarihi: 23 Eylül 2023.

Deniz, A. . 2010. "Gümüş Dizisinin Arap Kamuoyuna Etkileri Bir Sosyal Medya İncelemesi", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 50-67.

Devran, Y. Yenal, G. İhtiyar, B. 2018. "İhracatta Yeni Bir Alan: Değer İhracatı", Ed. Yenal Göksun, *Televizyon Dizilerinin Keşfi*, İstanbul: Kaknüs İletişim Yayınları.

Doğdu, E. 2021. *Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriye Uyruklu Yabancıların Evlilik Alışkanlıkları: Nevşehir İli Örneği*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış).

Drolet, J., Moorthi, G. 2018. "The Settlement Experiences of Syrian Newcomers in Alberta: Social Connections and Interactions" *Canadian Ethnic Studies*, 50 (2), 101-120.

Ebrem, İ. S. 2019. *Suriye İç Savaşı'nın Türk Dış Politikasına ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri*, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi (Basılmamış).

Eckstein, S., Giovanni P. 2018. "Immigrant Niches and Immigrant Networks in the U.S. Labor Market." *RSF: The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences* 4(1): 1–17.

Emeklier, N., Emeklier, B. 2022. "Görselin Duygusal Gücü: Göçmen, Mülteci ve Sığınmacıların Küresel Görsel Politikadaki Temsili Üzerine", *MSGSÜ Sosyal Bilimler*, 2(26), 518-537.

Erdoğan, İ. 2003. *Pozitivist Metodoloji*, Ankara: Erk Yayınları.

Erşekerçi, N. B. 2020. Entegrasyon Politikalarında Eğitimin Rolü: Suriye Mülteci Krizi Sonrası İsveç, AlmanyaTürkiye Karşılaştırması, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış).

Eşsiz, S. 2017. Mülteci Hukuku ve Türkiye'deki Suriyelilerin Durumu, Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış).

Finley, J.S. 2018. "The Wang Lixiong prophecy: 'Palestinization' in Xinjiang and the consequences of Chinese state securitization of religion." *Central Asian Survey*, 38, 81-101.

Fisher, K. 2018. "Information worlds of refugees". 79–112. C. F. Maitland. (Ed.), *Digital lifeline? ICTs for Refugees and Displaced Persons*, Cambridge, MA: MIT Press.

Fowler, F. J. 2002. *Survey Research Methods*, Newbury Park, CA: SAGE.

Gençer, R. M. 2016. Avrupa Birliği Mülteci Politikaları Ve Bu Politikaların Arap Baharı Sonrasında Suriyeli Mültecilerin Durumuna Olan Etkileri: Almanya, Birleşik Krallık Ve İtalya Örneği, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış).

Gilhooly, D., Lee, E. 2014. "The role of digital literacy practices on refugee resettlement: The case of three Karen brothers." *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 57(5), 387-396.

González-Ferrer, A. 2006. "Who Do Immigrants Marry? Partner Choice Among Single Immigrants in Germany", *European Sociological Review*, 22 (2), 171–185.

González-Ferrer, A. 2006. "Who Do Immigrants Marry? Partner Choice Among Single Immigrants in Germany", *European Sociological Review*, 22(2), 171–185.

Göldağ, B. 2021. "Examining the relationship between university students' digital literacy levels and digital data security awareness levels", *E-International Journal of Educational Research*, 12(3), 82-100.

Gravetter, J. F., Forzano, L. B. 2012. *Research Methods For The Behavioral Sciences*, USA: Linda SchreiberGanster.

Gültekin, T. 2019. Türk sinemasında Suriye sorunu ve Suriyeli Mülteciler, Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış).

Hair, J., Black, W., Babin, B., Anderson, R. 2010. *Multivariate Data Analysis*. Pearson

Hamutoğlu, N. B., Güngören, Ö. C., Uyanık, G. K., & Erdoğan, D. G. 2017. Dijital Okuryazarlık Ölçeği: Türkçe 'ye Uyarlama Çalışması. *Ege Eğitim Dergisi*, 18(1), 408- 429.

Hatahet, S., Shaar, K., 2021. *Syria's electricity sector after a decade of war: a comprehensive assessment* Syria's electricity sector after a decade of war: a comprehensive assessment; Middle East Directions. <https://hdl.handle.net/1814/72182> Son erişim tarihi: 12 Eylül 2023.

Heywood, A. 2015, Siyaset, Çev. Fahri Bakırcı, Ankara: Liberte Yayınları.

Hilal, M.A.H. 2019. "A Proposed Plan for Digital Literacy Among Adults in Egypt in the Light of Digital Culture", JEHS, 11(3), 155-218.

Hollandsworth, R., Dowdy, L., Donovan, J. 2011. "Digital Citizenship in K-12: It Takes a Village". Techtrends Tech Trends, 55, 37–47.

Holliday, A. 2002. Doing and Writing Qualitative Research. London: Sage

İçduygu, A., Toktamış, Ş. 2005. Yurtdışından Gelenlerin Nicelik ve Niteliklerinin Tespitinde Sorunlar, Ankara: Türkiye bilimler akademisi.

İnan Karagul, B., Seker, M., Aykut, C. 2021. Investigating Students' Digital Literacy Levels during Online Education Due to COVID-19 Pandemic". Sustainability, 13(21), 1-11.

Johns. K. 2007. "The Benefits of Society Online: Economic Opportunity", 21-46, Digital Citizenship The Internet Society, and Partipation, Editor: Mossberger K., The MIT Press.

Kaya, H., Korucuk, M. 2022. "Examination of Digital Literacy Levels of University Students", Dinamika Ilmu, 22(1), 167-186. <https://doi.org/10.21093/di.v22i1.4523>.

Kalter F., Irena K. 2014. "Migrant Networks and Labor Market Integration of Immigrants from the Former Soviet Union in Germany", *Social Forces*, Volume 92, 4: 1435–1456.

Kaufmann, K. 2018. "Navigating a New Life: Syrian Refugees and Their Smartphones in Vienna", *Information, Communication & Society*, 21(6), 882–898.

Khoja, J. 2020. Digital Media in Refugees' Everyday Life And Integration, Lund University, Department of Communication and Media, Master Thesis.

Kılıç, S. 2013. "Örnekleme Yöntemleri", *Journal of Mood Disorders*, 3 (1), 44-6.

Kırık, H. 2005. Kamusal Alan ve Demokrasi, İstanbul: Salyangoz Yayınları.

Kiesler S., Cummings J. N. 2002. "What do We Know about Proximity and Distance in Work Groups?", 57-82, A Legacy of Research, Distributed Work, Editor: Hinds, P. The MIT Press.

Kline, P. 1994. An Easy Guide to Factor Analysis, London: Routledge.

Kline, R. B. 2005. *Principles and practice of structural equation modeling*: Guilford Press.

Korkmaz, A. 2017. Türkiye'ye Yönelik Sığınmacı Ve Mülteci Hareketlerinin Ulusal Güvenliğe Etkileri: Suriyeli Sığınmacılar Örneği, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi (Basılmamış).

Korkut, R. 2009. "Sığın(ama)mak: Sığınmacılık ve Mülteciliğin Türkiye Seyri" Birikim: <https://birikimdergisi.com/guncel/287/siginamamak-siginmacilik-ve-multeciligini-turkiye-seyri> Son Erişim Tarihi: 25 Ocak 2022.

Kovucu, M. 2015. Suriyeli Sığınmacıların Gaziantep Yerel Basınında Temsili, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kultaş, E. 2017. Türkiye'de Bulunan Eğitim Çağındaki Suriyeli Mültecilerin Eğitimi Sorunu (Van İli Örneği), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış).

Kuz, R. 2015. Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkilerinde Mülteciler ile Sığınmacılar Meselesi ve Etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış).

Lawshe, C. H. 1975. "A Quantitative Approach to Content Validity", *Personnel Psychology*, 28, 563–575.

Leurs, K. 2017. "Communication Rights From The Margins: Politicising Young Refugees' Smartphone Pocket Archives", *International Communication Gazette*, 79(6/7), 674–698.

Li, H., Dombrowski, L., Bradly, E., 2018. "Working toward Empowering a Community: How Immigrant-Focused Nonprofit Organizations Use Twitter during Political Conflicts", *Proceedings of the 2018 ACM Conference on Supporting Groupwork*, 335–346.

Maggio J. 2007 "Political Theory, Translation, Representation, and Gayatri Chakravorty Spivak", *Alternatives*, 32(4), 419-443.

Maitland, C. F. 2018. "Information Sharing and Multilevel Governance in Refugee Services", 55–78, Editor: C. F. Maitland, *Digital Lifeline? Icts For Refugees and Displaced Persons*, Cambridge, MA: MIT Press.

Marez, C. 2004 "Subaltern Soundtracks: Mexican Immigrants and the Making of Hollywood Cinema", *Aztlan: A Journal of Chicano Studies*, 1(Spring), 57-82

Markauskaite, L. 2006. "Gender issues in preservice teachers' training: ICT literacy and online learning", *Australasian Journal of Educational Technology*, 22(1), 1-20.

Mary, E. O. 2008. "Subaltern Immigrants", *Interventions*, 10(3), 359-380.

- Maxwell, J. A., Chmiel, M. 2014. "Generalization in and from qualitative analysis". The Handbook of Qualitative Data Analysis. Editör: Flick, U. LA, New Delhi, London: Sage.
- McLean, C. A. 2011. "A space called home: An immigrant adolescent's digital literacy practices", *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 54(1), 13-22.
- Merriam, S. 2015. Nitel Araştırma, S. Turan (Çev.) Ankara: Nobel Yayınları.
- Miles, M. B., Huberman, A. M. 2016. Genişletilmiş bir kaynak kitap: Nitel veri analizi (S. AkbabaAltun, A. Ersoy, Çev. Ed.) Ankara: Pegem Akademi.
- Milewski, N., Kulu, H. 2014. "Mixed Marriages in Germany: A High Risk of Divorce for Immigrant-Native Couples", *European Journal of Population*, 30(1), 89–113.
- Missingham, R. 2009. "Encouraging the digital economy and digital citizenship", *The Australian Library Journal*, 58:4, 386-399.
- Mossberger, K., Tolbert, C. J., McNeal R. S. 2007. Digital Citizenship: The Internet, Society, and Participation, The MIT Press.
- Narmanlıoğlu H. 2013. "Yurttaş Nettaş", 63-86. Editör: Timisi, N. Dijital, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Narmanlıoğlu H. 2017. "Discussions on Balkan Immigrants at Social Networking Sites in Turkey", *International Balkan Annual Conference (IBAC) Sofia, Book Series*, 327-338.
- Odem, M. 2008. "Subaltern Immigrants, Undocumented Workers and National Belonging in the United States", *International Journal of Postcolonial Studies*, (10) 3, 359-380.
- OECD. 2001. "Understanding the Digital Divide". <https://www.oecd.org/digital/ieconomy/1888451.pdf> Son Erişim Tarihi: 07 Ocak 2022.
- Ohler, J. 2012. "Digital Citizenship Means Character Education For The Digital Age", *Education Digest: Essential Readings Condensed for Quick Review*, 77(8), 14–17.
- Önür, H. 2021. "Vatandaşlık Bağlamında Suriyeli Sığınmacılar", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (7), 362-396.
- Özarlan, K. 2020. "Ülke Markalaması Bağlamında Uluslararası Basında Türk Dizileri Ve Türkiye İmajı", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (1), 215-238.
- Özerbaş, M. A., Kuralbayeva, A. 2018. "Evaluation of digital literacy levels of Turkish and Kazakhstan teacher candidates", *Journal of Muğla Sıtkı Koçman University Faculty of Education*, 5(1), 16-25.

Öznay, G. 2019. Suriyeli Arap Mültecilerin ve Suriyeli Türkmen Mültecilerin Entegrasyon Sürecinin Karşılaştırmalı Analizi: İstanbul Örneği, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış).

Öztürk, Z. 2017. Suriye'den Adana İline Gelen Göçmenlerin Sosyo-Ekonomik Durumunun Analizi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış).

Ranieri, M., Bruni, I. 2013. "Mobile storytelling and informal education in a suburban area: a qualitative study on the potential of digital narratives for young second-generation immigrants", *Learning, Media and Technology*, 38:2, 217-235.

Reichel, D., Siegel, M., Tudela, J. C. A. 2015. "ICT for the employability and integration of immigrants in the European Union: A Qualitative Analysis of a Survey in Bulgaria, the Netherlands and Spain" (No. JRC93966). Joint Research Centre.

Rheingold, H. 1999. "A Slice of My Life in My Virtual Community", 413-436, Editor: P. Ludlow, *High Noon on the Electronic Frontier: Conceptual Issues in Cyberspace*, Bradford Book.

Ribble, M. 2004. "Digital Citizenship: Addressing Appropriate Technology Behavior", *Learning & Leading with Technology*, 32(1), 6–11.

Romarri, A. 2020. "Does the Internet Change Attitudes Towards Immigrants? Evidence From Spain", IEB Working Paper N. 2020/04, 1-60.

Sağınç, Ş. G. 2017. Boğulan Misafirler: Mülteci Korunmasızlığının Arkasındaki Yasal Muğlaklık, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış).

Saklan, E. 2018. Türkiye'deki Suriyeli Eğitim Çağı Çocuklarının Eğitim Süreçleri Üzerine Bir Çözümleme, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Politikası Anabilim Dalı, Doktora Tezi (Basılmamış)

Sanguinetti, M., Poletto, F. Bosco, C. Patti V, Stranisci, M. 2018. An Italian Twitter Corpus of Hate Speech Against Immigrants. In *Proceedings of the Eleventh International Conference on Language Resources and Evaluation*, Miyazaki, Japan. European Language Resources Association (ELRA). <https://aclanthology.org/L18-1443/> Son Erişim Tarihi: 07 Ekim 2023.

Scherer, R. F., Wiebe, F. A., Luther, D. C., & Adams, J. S. 198). Dimensionality of coping: Factor stability using the Ways of Coping Questionnaire. *Psychological Reports*, 62(3), 763–770.

Seçgin, N. 2019. An Analysis Of Immigrant Education Policies In Turkey, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış).

Seyidömer, M. 2019. Sivas'ta Suriyeli Mülteci ve Sığınmacıların Sağlık Hizmetlerine Ulaşımı ve Yaşadıkları Sorunlar, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış).

Sitembölükbaşı, Ş. 2005 “Liberal Demokrasinin Çıkmazlarına Çözüm Olarak Müzakereci Demokrasi”, Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, S:10.

Spivak, G. C. 2018. “Gayatri Spivak, ‘madun seslerden’ bahsediyor”. <https://www.youtube.com/watch?v=ncdAlxJFUM> Son Erişim Tarihi: 17 Ocak 2022.

Spivak, G. C. 2020, Madun Konuşabilir mi? Çev. E. Koyuncu, Ankara: Dipnot Yayınları.

Süer, A. 2022. The challenges of Syrian students in education system in Ankara from the perspectives of teachers, TED Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı, Göç Çalışmaları Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış).

Şahin, H., Kalkan, M. 2022. “Okul öncesi öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi”. Dijital Teknolojiler ve Eğitim Dergisi, 1(1), 26-38.

Şahin U.Ö., Şahin, M. 2018. Türkiye'de Sağlık Turizminin Potansiyeli Ve Geleceği: Swot Analizi. Journal of Awareness, 3, 287-300.

Tabachnick, B., Fidell, L. 2013. Using Multivariate Statistics. Boston: Pearson.

Tamam, E. 2010. “Examining Chen and Starosta’s model of intercultural sensitivity in a multiracial collectivistic country”, Journal of Intercultural Communication, Research, 39(3), 173–183.

Tavşancıl, E. 2010. Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Thornberg, R., Cahrmaz, K. 2014. “Grounded Theory and Theoretical Coding,” The Sage Handbook of Qualitative Data Analysis, Editör: Flick, U. Sage, London.

Timisi, N. 2003. Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Timisi, N. 2005. “Sanallığın Gerçekliği İnternetin Kimlik ve Topluluk Alanlarına Girişi”, M Binark ve B Kılıçbay (der.), İnternet Toplum, Kültür, Ankara: Epos Yayınları.

Torralba, J. A. T. 2015. “A Survey of Emergent Digital Literacy Inside the Homes of Latino Immigrants in California”, Journal of international migration and integration, 16(3), 491-515.

Traxler, J. 2018. “Digital literacy: a Palestinian refugee perspective”, Research in Learning Technology, 26, 1-21.

Tummala-Narra, P. 2020. “The fear of immigrants”, *Psychoanalytic Psychology*, 37(1), 50–61.

Türk, E. 2020. "Suriyeli Göçmenlerin Türk Vatandaşlığı Hakkındaki Görüş ve Beklentileri", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 43, 162-176.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, 2022. "Hakkımızda", <https://cbddo.gov.tr/hakkimizda/> Son Erişim Tarihi: 04 Haziran 2022.

Türkiye İstatistik Kurumu, 2022. "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2021", <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2021-45500> Son Erişim Tarihi: 12 Şubat 2022.

Türkmen, F. 2018. Vatandaşlık, Göç ve Göçmen Kabulü Kavramlarının Siyaset Teorisi ve Göç Etiği Bağlamında Değerlendirilmesi Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış).

Ulukütük, M. 2016. "Göçün Öznelerinin Anlatımı Problemi: Konukseverlik, Hayırseverlik ve Hakseverlik Bağlamında Felsefi Soruşturmalar" İlahiyat Akademi, 4, 69 – 98.

Uzunçayır, C. 2014. "Göçmen Karşıtlığından İslamofobiye Avrupa Aşırı Sağ", Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 2 (2), 131-147.

Volkmer, I. 2003. "The Global Network Society and Global Public Sphere", Society for International Development: Thematic Section, 46(1), 9-16.

Waldinger, R. D. 1997. Social Capital or Social Closure? Immigrant Networks in the Labor Market. *UCLA: The Ralph and Goldy Lewis Center for Regional Policy Studies*. <https://escholarship.org/uc/item/06z6331r> Son erişim tarihi: 15 Ağustos 2023

Wellman, B. 2001. "Computer Networks As Social Networks", Science Magazine, 293, 2031-2034.

Werner, O., & Campbell, D.T. 1970. "Translating, working through interpreters, and the problem of decentering", R. Naroll & R. Cohen (Eds.), Handbook of method in cultural anthropology, New York: Natural History Press.

Wypych, M., Bilewicz, M. 2022. Psychological toll of hate speech: The role of acculturation stress in the effects of exposure to ethnic slurs on mental health among Ukrainian immigrants in Poland. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*. Advance online publication. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/35099210/> Son erişim tarihi: 17 Ekim 2023

Yeşilyurt, S., Çapraz, C. 2018. "Ölçek Geliştirme Çalışmalarında Kullanılan Kapsam Geçerliliği İçin Bir Yol Haritası", Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 251-264.

Yetişkin, E. 2013. "Postkolonyal Düşünce ve Madun Çalışmalarından Neler Öğrenebiliriz?", Yayınlanmamış Bildiri, Ankara: 13. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi. <http://www.ebruyetiskin.com/postkolonyal-dusunce-ve-madun-calismalarindan-nelergrenebiliriz/#:~:text=Bu%20nuktada%20ara%C5%9Ft%C4%B1mac%C4%B1n%C4%B1n%20g%C3%B6revi%2C%20madunun,%C3%BCretenin%20nas%C4%B1l%20hareket%20etti%C4%9Fini%20incelemektir> Son Erişim Tarihi: 21 Ocak 2022.

Yıldırım, A., Şimşek, H. 2011. Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayınları.

Yılmaz, H. İ. 2021. Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Okula Uyumu, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi (Basılmamış).

Yurdakul, G., Korteweg, A.C., 2013. "Gender equality and immigrant integration: Honor killing and forced marriage debates in the Netherlands, Germany, and Britain", Women's Studies International Forum, 41(3), 204-214.

Yurdugül, H. 2005. "Ölçek geliştirme çalışmalarında kapsam geçerliği için kapsam geçerlik indekslerinin kullanılması. XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi", 1-6.

Zikmund, W.D. 2002. Business Research Methods, Thomson Learning.

Zimmerman, A.M. 2012. "Documenting DREAMs: New Media, Undocumented Youth and the Immigrant Rights Movement, A Case Study Report Working Paper Media, Activism and Participatory Politics Project Civic Paths", Annenberg School For Communication and Journalism University of Southern California, 1-75. https://www.academia.edu/21700497/Documenting_DREAMs_New_Media_Undocumented_Youth_and_the_Immigrant_Rights_Movement_A_Case_Study_Report_Working_Paper_Media_Activism_and_Participatory_Politics_Project_Civic_Paths_Annenberg_School_For_Communication_and_Journalism Son Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2022.

EK 1 Derinlemesine Görüşme Soruları

- 1) Suriye'deki yakınlarınızla nasıl iletişim kuruyorsunuz?
- 2) Türkiye'de Suriyeli olmayan insanlarla nasıl iletişim kuruyorsunuz?
- 3) Suriye'deki gelişmeleri ve internetteki tartışmaları takip ediyor musunuz?
- 4) Türkiye'deki gelişmeleri ve internetteki tartışmaları takip ediyor musunuz?
- 5) İnterneti ekonomik faaliyetler için kullanıyor musunuz? (İş bulma, iş ortaklığı kurabilme, dijital teknolojileri yaptığı işe entegre edebilme, dijital ticaret, girişimcilik vb)
- 6) İnterneti kendinizi geliştirmek için kullanıyor musunuz? (Türkçe öğrenmek, mesleki eğitim, akademik eğitim vb)

EK 2 Arapça Dijital Okuryazarlık Ölçeği

موافق بشدة	موافق	محايد	غير موافق	غير موافق تماما	العوامل	مقياس الإلمام الرقمي
5	4	3	2	1	الاستخدام الآمن والفعال	1-) يمكنني تغيير إعدادات الخصوصية على مواقع التواصل الاجتماعية.
5	4	3	2	1		2-) أعرف كيفية إنشاء كلمة مرور قوية.
5	4	3	2	1		3-) أستطيع استخدام التقنيات الرقمية بفعالية في حياتي اليومية مثل الحجوزات الالكترونية (الفنادق - التذاكر- التسوق - استخدام تقنية الخرائط)
5	4	3	2	1		4-) أستطيع استخدام تقنيات المونتاج للتعديل على أي محتوى (الصور، الفيديوهات، التسجيلات الصوتية) أو لإنتاج محتوى جديد.
5	4	3	2	1		5-) يمكنني استخدام تقنيات التخزين السحابي (Google Drive - iCloud - Dropbox) وغيرها في حياتي اليومية.
5	4	3	2	1		6-) يمكنني وضع إشارة مرجعية على صفحة ويب استخدامها باستمرار.
5	4	3	2	1		7-) يمكنني القيام بأنشطة مختلفة على مواقع التواصل الاجتماعي كنشر المحتوى وعمل بث مباشر.
5	4	3	2	1		8-) يمكنني استخدام تطبيقات الحكومة الإلكترونية مثل (UYAP- MHRS- eDevlet) وما إلى ذلك من تطبيقات و المواقع الإلكترونية بشكل فعال.
5	4	3	2	1		9-) يمكنني استخدام برنامج واحد على الأقل يتعلق بمجال Premiere - SPSS - Photoshop - Office Word - الخ).
5	4	3	2	1		10-) يمكنني التعرف على رسائل البريد الإلكتروني العشوائية والرسائل الغير مرغوب فيها وحظرها.
5	4	3	2	1	الإنتاج الاحترافي	11-) يمكنني استخدام على الأقل واحدة من لغات البرمجة التالية: (Java - C - Visual Basic - الخ).
5	4	3	2	1		12-) يمكنني تصميم موقع على شبكة الإنترنت ونشره باستخدام أنظمة تصميم الويب وبيبلي وورد، إلخ. (Weebly, Wordpress)

5	4	3	2	1		13-) يمكنني برمجة تطبيقات تعتمد على التقنيات الرقمية.
5	4	3	2	1	الأخلاق والمسؤولية	14-) أعلم أنني أتحمّل المسؤولية التامة إذا قمت بمخالفة حقوق النشر.
5	4	3	2	1		15-) أنا على دراية بالمسؤولية القانونية و الأخلاقية لأي ضرر أنسبب فيه لأي أحد على الانترنت مثل التنمر الشتم و الاحتقار و التسلط الخ.
5	4	3	2	1		16-) أستطيع ان أتأكد من المعلومات التي أصل اليها عبر الانترنت إذا كانت صحيحة أم لا من مصادر مختلفة.
5	4	3	2	1		17-) أدرك أن كل ما أقوم به على الإنترنت يتم تسجيله.
5	4	3	2	1		18-) أدرك أن حقوقي الشخصية والقانونية المختلفة من الخصوصية و حقوق النشر و حرية التعبير وما إلى ذلك تنطبق على البيئة الرقمية كما هو الحال في الحياة اليومية.
5	4	3	2	1		19-) أعرف كيفية حماية بياناتي الشخصية و بيانات الآخرين من صور، عناوين، معلومات عائلية، إلخ على الإنترنت.
5	4	3	2	1		المعرفة العامة و المهارات الوظيفية
5	4	3	2	1	21-) يمكنني تغيير إعدادات (proxy/dns) للأجهزة المختلفة للوصول إلى المواقع المحظورة.	
5	4	3	2	1	22-) أعرف المصطلحات التالية (رابط مقرصن / مُهكر، رابط يحمل فيروسات، نسخة تجريبية،)	
5	4	3	2	1	23-) أعرف ما هي تقنيات الأجهزة والبرامج (أعرف طريقة تثبيت أنظمة الأجهزة و عمل فورمات للنظام مثل نظام ويندوز)	